

मुंबई उच्च न्यायालयात
 सामान्य मूळ दिवाणी अधिकार क्षेत्र
 2009 ची रिट याचिका क्रमांक 2007
 मध्ये
 2009 चे अपील क्रमांक 585

श्री. मनीष अशोक बडकास,
 "अनुपम" 74,
 सेठी नगर, उज्जैन (मध्य प्रदेश)

...अपीलकर्ता
 (मूळ याचिकाकर्ता)

विरुद्ध

1. मेसर्स नोव्हार्टीस इंडिया लि.
 बायोकेमिक क्षेत्र, सॅडोज हाऊस,
 डॉ. अँनी बेझंट रोड, वरळी, मुंबई - 400 018.
2. व्यवस्थापकीय संचालक,
 नोव्हार्टीस इंडिया लि.
 बायोकेमिक क्षेत्र, सॅडोज हाऊस,
 डॉ. अँनी बेझंट रोड, वरळी, मुंबई - 400 018.

..प्रतिवादी
 (मूळ प्रतिवादी)

सह

2015 ची रिट याचिका क्रमांक 433

फेडरेशन ऑफ मेडिकल अँड सेल्स
 रिप्रेझेंटेटिव्ह असोसिएशन (एफ.एम.आर.ए.आय.)
 नोंदणीकृत कामगार संघटना
 कार्यालय: ४८, चंचल स्मृती,
 डॉ. जे.डी.आंबेडकर रोड, वडाळा,
 मुंबई- 400 031.

... याचिकाकर्ते

विरुद्ध

1. वॉकहार्ट लिमिटेड
 वॉकहार्ट टॉवर्स, सी-3, जी-ब्लॉक,
 वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, मुंबई-400 051.
2. देवेन्द्र मेहता
 राष्ट्रीय विक्री व्यवस्थापक
 वॉकहार्ट लिमिटेड
 वॉकहार्ट टॉवर्स, सी-3, जी-ब्लॉक,
 वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, मुंबई-400 051.
3. श्री. के.ए. नारायणन, वरिष्ठ उपाध्यक्ष (कायदेशीर)
 वॉकहार्ट टॉवर्स, सी-३, जी-ब्लॉक,
 वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, मुंबई ४०० ०५१.
4. सुश्री फरहत ए. सक्सेना
 डेप्युटी जनरल मॅनेजर
 वॉकहार्ट टॉवर्स, सी-३, जी-ब्लॉक,
 वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, मुंबई ४०० ०५१.

5. श्री. दीपक नाईक
वरिष्ठ उपाध्यक्ष (विपणन)
वॉकहार्ट टॉवर्स, सी-3, जी-ब्लॉक,
वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, मुंबई-400 051.
6. मेरिंड लिमिटेड
(वोकहार्टचा एक विभाग उपक्रम)
वोकहार्ट लिमिटेड,
वॉकहार्ट टॉवर्स सी -3, जी ब्लॉक
वांद्रे-कुर्ला कॉम्प्लेक्स, मुंबई 400051 ... प्रतिवादी

सह

2008 ची रिट याचिका क्रमांक 798

1. फेडरेशन ऑफ मेडिकल अँड सेल्स
रिप्रेझेंटेटिव्ह असोसिएशन ऑफ इंडिया,
48, चंचल स्मृती, कटक रोड,
वडाळा, मुंबई- 400 031.
2. श्री. बालकांती रमैया,
एच. नंबर 6-2-293,
श्रीनगर कॉलनी, एन.जी. कॉलनीच्या बाजूला,
नलगोंडा-508001, आंध्र प्रदेश.
3. सुब्रतो बिस्वास
६, पीएनबी कॉलनी, चौथ्या फेजच्या मागे

आदर्श नगर, पो. सोनारी (उत्तर)

जमशेदपूर .

4. सदानंद अदमोदर जोशी,
वय: ३० वर्षे, न्यू बार्डवारी, साकची,
जमशेदपूर 831 001 (झारखंड).
5. कलाम मोहम्मद अख्तर
अयूब C/O. जे. जे. टेलर्स, 31 बीसी मदुरारी रोड,
तिरुनेलवेदी-627 001 (तामिळनाडू).
6. देवप्रिया बंदोपाध्याय
~~ई.सी.टी.पी., फेज-1, प्लॉट नंबर 4/16,~~
~~कोकमटा 700 107 (पश्चिम बंगाल)~~
(हटविले).
7. रजनीकांत रथ
रथभवन, बाळीसाहिऊ, पोस्ट
मधुपट्टण जिल्हा - कटक-
753010 (ओरिसा)
8. अनुपम कुमार,
C/O कृष्णानंद चौधरी बोलघर पीसीओ,
भोला तालुकीजे चौक पंजाब कॉलनी,
समस्तीपूर-484 101
9. टी. टी. विवेकानंदन
86 वलाल कॉलनी, अण्णा नगर,

मदुराई 625 020 (तामिळनाडू)

10. अरूप सेनगुप्ता
पी-30, सातग्राम हाऊसिंग कॉलनी,
कोलकाता 700 061.
11. अमर्त्य चौधरी
94-ए, कांकिलिता रोड,
कोलकाता- 700 029
12. इंदू भूषण प्रसाद
फेडरेशन ऑफ मेडिकल अँड सेल्स
रिप्रेझेंटेटिव्हज असोसिएशन इंडियाचे प्रमुख
48 चंचल स्मृति, कटरक
रोड, वडाळा, मुंबई 400031
13. सुभाषचंद्र भट्टाचार्यी,
C/O एस.एन.भट्टाचार्यी,
पल्ली पात्रा, पी.ओ.बंगाल इन्मल 743 122
14. अमिताभ देबप्रिया घोष, बेनोदिनी अक्वेन्यू,
P/O हतियारा,
कोलकाता 700059 (पश्चिम बंगाल)
15. हरीश नारायण,
नारायण निवास, के.डी.एन.पथ,
गोसाई टोल, पाटणा-800013 (बिहार).
16. अक्षय कुमार महापात्रा

ऐंथापाली, झारसुगुडा रोड बुधराजा,
संबलपूर 768 122 (ओरिसा).

17. श्री शक्ति देव बनर्जी
द्वारा बी. एस. एस. आर. युनियन
डी.एस. कॉलनी, धनबाद 824 601
18. श्री बिनय प्रसाद सिंह, एच/ओ असद सिंह
बिजय कॉलनी, नवटोली
दलत्रोंगंज-822 101
(झारखंड)
19. श्री. सजीब चॅटर्ही, ओएसआरयू रेस्ट हाऊस,
5 वी लेन विस्तार, स्पेक्ट्रम, गांधीनगर,
बेहरामपुर (गंजम) 760 001
20. श्री. संजॉय कुमार चॅटर्जी
द्वारा डब्लू. बी. एस. आर. यु. रेस्ट हाऊस 138,
एन. एस. रोड, असोंसोल 713
21. श्री. दीपक मुखर्जी, एच/ओ स्वर्गीय तारा शंकर दरिपा 1
फीडर रोड, रवींद्र सरानी)
बांकुरा 722 101 (पश्चिम बंगाल)
22. सुजॉय घोषाल
87 / 5 / 1 ए, राजा एस.सी.
मुळीक रोड
कोलकाता 700 047

23. श्री उत्पल कुंडू
एफई 130, सेक्टर III, सॉल्ट लेक सिटी
कोलकाता 700 091
(पश्चिम बंगाल)

24. पार्थ सारथी डे
114/7, डी.एच. रोड, उद्यानपल्ली
बरिशा कोलकाता -700 008
(पश्चिम बंगाल)

...याचिकाकर्ते

विरुद्ध

1. वॉकहार्ट लिमिटेड
वॉकहार्ट टॉवर्स बांद्रा कुर्ला कॉम्प्लेक्स,
बांद्रा (पूर्व), मुंबई - 400 051.
2. मेरिंड लिमिटेड
(वॉकहार्ट एंटरप्रायझेस),
मेसर्स वोकहार्ट लिमिटेड,
वॉकहार्ट टॉवर्स, वांद्रे कुर्ला कॉम्प्लेक्स,
वांद्रे (पूर्व), मुंबई 400 051.
3. ट्रायडोस लॅबोरेटरीज लि.,
(वोकहार्टचे विभाजन
एंटरप्राइझेस) वोकहार्ट
टॉवर्स, बांद्रा कुर्ला
कॉम्प्लेक्स, बांद्रा (पूर्व)

मुंबई 400051

... प्रतिवादी

सह

2010 ची रिट याचिका क्रमांक 1643

संजय गुप्ता,

181, महादेव टोटला नगर,

बंगाली चौराहाजवळ,

इंदोर - 452 016 (मध्य प्रदेश)

... याचिकाकर्ते

विरुद्ध

मेसर्स ल्युपिन लिमिटेड,

159, सीएसटी रोड, कलिना,

सांताक्रूझ (पूर्व),

मुंबई- 400 098.

... प्रतिवादी

सह

2010 ची रिट याचिका क्रमांक 2477

रल्ली ग्रुप एम्प्लॉईज युनियन,

रॅली हाऊस, 21, डी.एस.मार्ग,

फोर्ट, मुंबई- 400 001

... याचिकाकर्ते

विरुद्ध

मेसर्स रॅलिस इंडिया लिमिटेड

रॅली हाऊस, 21, डी.एस.मार्ग,

फोर्ट, मुंबई- 400 001.

... प्रतिवादी

सह

2015 ची रिट याचिका क्रमांक 2893

निकोलस एम्प्लॉईज युनियन

नोंदणीकृत कार्यालय: 48 चंचल स्मृती, कटरक रोड,

वडाळा, मुंबई 400 031

... याचिकाकर्ते

विरुद्ध

1. मेसर्स पिरामल हेल्थकेअर लि.
(पूर्वी निकोलस पिरामल इंडिया लिमिटेड म्हणून ओळखले जाणारे)
पिरामल टॉवर येथे नोंदणीकृत कार्यालय: गणपतराव कदम
मार्ग, लोअर परळ, मुंबई 400 013
2. अजय पिरामल
अध्यक्ष
पिरामल हेल्थकेअर लि.
पिरामल टॉवर, गणपतराव कदम
मार्ग, लोअर परळ, मुंबई 400 013
2. एन. बी. गाद
त्यावेळेसचे अध्यक्ष - विपणन आणि ऑर्ग. विभाग
कार्यालय: ए-विंग,
6 वा मजला, 247 पार्क, एलबीएस मार्ग
विक्रोली (पश्चिम), मुंबई - 400083
4. रमेश बल्गी
त्यावेळेसचे उपाध्यक्ष - एचआरडी कॉर्पोरेट

कार्यालय: ए-विंग, 6 वा मजला,
 247 पार्क, एलबीएस
 मार्ग विक्रोली (पश्चिम), मुंबई - 400083

5. मेसर्स अबॉट हेल्थकेअर प्रा. लि.

नोंदणीकृत कार्यालय: 4,
 कॉर्पोरेट पार्क, सायन ट्रॉम्बे रोड.

मुंबई-400 078

... प्रतिवादी

श्री. मयुरेश नागले a/w श्री. राजवर्धन एस. राणे, एपीपी/ 585/2009 मधील
 अपीलकर्त्यासाठी आणि डब्ल्यूपी / 1643/2010, डब्ल्यूपी / 2477/2010 मध्ये
 याचिकाकर्त्यासाठी.

श्रीमती जेन कॉक्स a/w श्री विनायक सुथार i/b श्री. मनमोहन ए. अमोनकर, डब्ल्यूपी/
 433/2015, डब्ल्यूपी / 2893/2015 मध्ये याचिकाकर्त्यासाठी

श्री. आर. डी. भट, डब्ल्यूपी / 798/2008 मध्ये याचिकाकर्त्यासाठी.

श्री. अविनाश जलीसातगी a/w श्री. पियुष शाह, श्री. सतीश हेगडे, श्री. मुलान्शू व्होरा.
 एपीपी / 585 / 2009 मध्ये प्रतिवादीसाठी

श्री. व्ही. पी. सावंत, वरिष्ठ वकील a/w आर. परांजपे, श्री. टी. आर. यादव.

डब्ल्यूपी/433/2015, डब्ल्यूपी/798/2008 मध्ये प्रतिवादीसाठी

श्री. व्ही. पी. सावंत, वरिष्ठ वकील a/w सुश्री एन. आर. पाटणकर. डब्ल्यूपी/2893/2015
 मध्ये प्रतिवादीसाठी

श्री. जे. पी. कामा, वरिष्ठ वकील a/w टी. आर. यादव डब्ल्यूपी/1643/2010 मध्ये
 प्रतिवादीसाठी

श्री. आनंद पै a/w श्री विपुल पटेल i/b हरेश मेहता अँड कंपनी डब्ल्यूपी/2477/2010 मध्ये प्रतिवादी क्रमांक 1 साठी

श्री विजय वैद्य a/w विपुल पटेल आय/बाय हरेश मेहता अँड कंपनी डब्ल्यूपी/2893/2015 मध्ये प्रतिवादी क्रमांक 1, 2 आणि 5 साठी

कोरम : एम.एस. सोनक आणि अद्वैत एम. सेठना, जे.जे.

राखीव दिनांक : 01 ऑक्टोबर 2025

जाहीर दिनांक: 03 नोव्हेंबर 2025

निर्णय: (पर एम. एस. सोनक, जे.)

1. पक्षकारांचे विद्वान वकील यांना ऐकले.

प्राथमिक

2. 2009 चे अपील क्रमांक 585 दाखल करून घेण्यात आले आणि संबंधित याचिकांमध्ये नियम जारी करण्यात आला आहे. कोणत्याही परिस्थितीत, पक्षकारांच्या विद्वान वकिलांच्या संमतीने आणि त्यांच्या विनंतीनुसार, या सर्व प्रकरणांमध्ये अंतिम सुनावणी घेण्यात आली आणि पक्षांच्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे पूर्णपणे ऐकून घेण्यात आले.

3. 2009 चे अपील क्रमांक 585 हे खंडपीठाच्या नेमणुकीशी संबंधित आहे. संबंधित रिट याचिका विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या नेमणुकीशी संबंधित आहेत. तथापि, संबंधित मुद्दा समान असल्याने, रिट याचिका प्रशासकीय आदेशाद्वारे 2009 च्या अपील क्रमांक 585 सोबत सुनावणीच्या खंडपीठासमोर ठेवण्याचे निर्देश देण्यात आले. त्यानुसार, पक्षांचे विद्वान वकील सहमत आहेत की या खंडपीठाने अंतिम निकालासाठी या सर्व बाबींकडे लक्ष दिले पाहिजे.

4. ही प्रकरणे महाराष्ट्र राज्यातील कामगार/औद्योगिक न्यायालयांच्या प्रदेशाधिकाराच्या निर्धारणासंबंधी आहेत. विशेषतः अशा प्रकरणांमध्ये नियोक्त्यांनी, ज्यांची नोंदणीकृत / मुख्य / प्रशासकीय कार्यालये महाराष्ट्र राज्यात आहेत, परंतु ज्यांचे कर्मचारी महाराष्ट्र राज्याबाहेरील ठिकाणी नियुक्त किंवा बदली झालेले आहेत, त्यांच्या विरुद्ध अन्यायकारक कामगार पद्धती केल्याचा आरोप करण्यात आलेला आहे. ही बाब महाराष्ट्र मान्यताप्राप्त कामगार संघटना व अनुचित कामगार पद्धती प्रतिबंध अधिनियम, 1971 [“एम.आर.टी.यू. अधिनियम”] च्या तरतुदांच्या संदर्भात विचाराधीन आहे.

5. कर्मचारी / संघटनांचा असा दावा आहे की त्यांच्या नोकऱ्यांवर महाराष्ट्र राज्यातील [प्रामुख्याने मुंबई] नोंदणीकृत / प्रमुख/प्रशासकीय कार्यालयांमधून नियंत्रण ठेवण्यात आले होते, जिथे त्यांच्या बदल्या आणि/किंवा कामावरून काढून टाकण्याबाबत निर्णय घेण्यात

आले होते, जे अन्यायकारक कामगार पद्धती आहेत. अगदी त्यांची नियुक्ती, बदली, किंवा समाप्ती पत्रे देखील महाराष्ट्र राज्यातील कार्यालयांमधून जारी / पाठविली जात असत. म्हणूनच, कारवाईच्या कारणाचा एक मोठा भाग महाराष्ट्रात उद्भवला आणि महाराष्ट्रातील कामगार/औद्योगिक न्यायालयांना तक्रारींवर विचार करण्याचा प्रादेशिक अधिकार होता.

6. कर्मचारी / संघटनांचा असा दावा आहे की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन फार्मास्युटिकल्स लिमिटेड विरुद्ध अभय राज जैन आणि इतर (2008 एससीसी ऑनलाइन बॉम 756) प्रकरणात या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाचे उलट मत आहे, की एमआरटीयू कायद्यांतर्गत अशा प्रकरणांमध्ये प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी कर्मचाऱ्याची साइट ही एकमेव प्रशासकीय घटक आहे, नंदराम विरुद्ध गरवारे पॉलिस्टर लिमिटेड ((2016) 6 एससीसी 290) आणि राकेश कुमार वर्मा विरुद्ध एचडीएफसी बँक लिमिटेड (2025 एससीसी ऑनलाइन एससी 752) या प्रकरणांमध्ये माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या किमान दोन नंतरच्या निर्णयांद्वारे स्पष्टपणे किंवा कोणत्याही घटनेत अप्रत्यक्षपणे नाकारली जाते.

7. नियोक्ते असे मानतात की अशा प्रकरणांमध्ये कारवाईचे कारण केवळ कर्मचाऱ्याच्या साइटवर उद्भवते कारण हस्तांतरण किंवा समाप्तीचा परिणाम तेथील कर्मचाऱ्यावर होतो. म्हणूनच, जर कर्मचारी ज्या ठिकाणी तैनात होता आणि ज्या ठिकाणी

त्याची / तिची बदली झाली किंवा ज्या ठिकाणी त्याला / तिला समाप्तीचे पत्र प्राप्त झाले असेल ते दोन्ही महाराष्ट्राच्या बाहेर असतील, तर महाराष्ट्रात कारवाईच्या कारणाचा कोणताही भाग उद्भवत नाही, ज्यामुळे महाराष्ट्रातील कामगार / औद्योगिक न्यायालयांचे कोणतेही प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र वगळले जाईल. एमआरटीयू कायद्यातील तरतुदी केवळ महाराष्ट्र राज्याला लागू आहेत आणि त्यांना कोणत्याही क्षेत्राबाहेरील लागू नाही, यावर त्यांनी भर दिला.

8. मालकांचे म्हणणे आहे की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाचे मत, कर्मचाऱ्याच्या साइटसवर जोर देताना, योग्य कायदेशीर स्थितीचे प्रतिनिधित्व करत आहे आणि नंदराम मधील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय तथ्यांवर वेगळा होता. त्यांनी असा युक्तिवाद केला की ते तेव्हापासून नंदराममध्ये ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनचा विशेष उल्लेख नव्हता, कोणत्याही व्यक्त किंवा गर्भित अतिक्रमणाचा प्रश्नच नव्हता.

9. साधारणपणे, जेव्हा समान क्षमतेच्या समन्वय खंडपीठाच्या निर्णयावर शंका निर्माण केली जाते, तेव्हा सामान्य प्रोटोकॉल म्हणजे मोठ्या खंडपीठाकडे संदर्भ प्रस्तावित करणे. तथापि, कर्मचारी / संघटनांच्या विद्वान वकिलांनी असा युक्तिवाद केला की हे असे प्रकरण नाही जिथे ते या खंडपीठाला केवळ उलट मत घेण्यास उद्युक्त करीत होते, परंतु त्यांचे प्रकरण असे होते की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील मत नंदराम आणि राकेश कुमार वर्मा

यांच्या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या किमान दोन नंतरच्या निर्णयांद्वारे स्पष्टपणे किंवा अंतर्भूत आहे.

10. कर्मचारी / संघटनांच्या विद्वान वकिलांनी निदर्शनास आणून दिले की 15 वर्षांहून अधिक काळ, अन्यायकारक कामगार पद्धतींचे बळी पडलेल्या कर्मचाऱ्यांना त्यांच्या वादाच्या गुणवत्तेवर कोणताही निर्णय मिळाला नाही आणि नियोक्ते केवळ कर्मचाऱ्यांना थकवण्यात आणि त्यांचा प्रतिकार कमी करण्यात रस घेतात. म्हणूनच, त्यांनी या खंडपीठाला या प्रकरणाच्या बॅचमध्ये मोठ्या खंडपीठाचा संदर्भ प्रस्तावित करण्याऐवजी व्यक्त किंवा गर्भित अधिनिर्णयाच्या या महत्त्वपूर्ण पैलूची तपासणी करण्याचा विचार करण्याची विनंती केली.

11. व्यक्त किंवा गर्भित अधिक्रमणाच्या मुद्द्यावर विचार करणे आवश्यक आहे. असे नाही की आपल्याला, समान सामर्थ्याचा समन्वय खंडपीठ म्हणून, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनवर अपील करण्यासाठी बोलावले गेले आहे. ते नक्कीच अस्वीकार्य असेल. परंतु, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या त्यानंतरच्या निर्णयांचा विचार करता, व्यक्त किंवा अंतर्भूत अधिनिर्णयाच्या मुद्द्यावर या खंडपीठाने विचार करणे आवश्यक आहे कारण, जर खरोखरच ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन हे सर्वोच्च न्यायालयाच्या नंतरच्या कोणत्याही निर्णयाद्वारे स्पष्टपणे किंवा अंतर्भूत पद्धतीने नाकारले गेले असेल तर आम्ही या विषयावर माननीय

सर्वोच्च न्यायालयाच्या नंतरच्या निर्णयांचे अनुसरण करण्यास बांधील आहोत. असा स्पष्ट किंवा अंतर्भूत अधिनिर्णय आहे की नाही हे तपासण्याच्या या खंडपीठाच्या अधिकाराबद्दल कोणताही वाद उपस्थित केला गेला नाही.

12. प्रादेशिक कार्यक्षेत्राचा प्रश्न अद्याप सुटलेला नसल्याने कर्मचारी गेल्या 15 ते 18 वर्षांपासून त्यांच्या अन्यायकारक कामगार प्रॅक्टिस प्रकरणाच्या गुणवत्तेवर निर्णय घेण्यासाठी ओरडत आहेत. जे कर्मचारी नोकरीपासून दूर आहेत किंवा अन्यायकारक कामगार पद्धतींना बळी पडल्याचा दावा करतात त्यांना त्यांच्या आर्थिकदृष्ट्या मजबूत नियोक्त्यांविरुद्ध दीर्घकाळ खटला भरण्याची लवझरी परवडत नाही. प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या या मुद्द्यावर त्यांची भूमिका जाणून घेण्याचा त्यांना किमान अधिकार आहे जेणेकरून आवश्यक असल्यास ते पर्यायी उपाय शोधू शकतील.

13. याशिवाय, या न्यायालयाचे किमान दोन विद्वान एकल न्यायाधीश, [गुप्ते जे. फेडरेशन ऑफ मेडिकल अँड सेल्स रिप्रेझेंटेटिव्हज असोसिएशन ऑफ इंडिया (एफएमआरएआय) आणि अन्य विरुद्ध मेसर्स सन फार्मास्युटिकल्स इंडस्ट्रीज लिमिटेड आणि इतर 2016 SCC OnLine Bom. 8679 यांच्या प्रकरणात केलेल्या अंतरिम आदेशात म्हटले आहे आणि मार्ने जे.राष्ट्राकोस ब्रेट अँड कंपनी लिमिटेड विरुद्ध पवन शर्मा 2025 SCC OnLine Bom. 3289 या खटल्याच्या नंद्राम प्रकरणातील सर्वोच्च

न्यायालयाच्या निर्णयाच्या आधारे या खटल्याला नकार दिला आहे. गॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील डिव्हिजन बेंचच्या उदाहरणाचे अनुसरण करा, असे मानून की ही पूर्वपीठिका नाकारली गेली आहे आणि योग्य कायदेशीर स्थिती प्रतिबिंबित करत नाही.

14. त्यानुसार, आम्ही कामगार / संघटनांसाठी सुश्री जेन कॉक्स, श्री आर. डी. भट आणि श्री मयूरेश नागळे आणि श्री जे. पी. कामा आणि श्री व्ही. पी. सावंत, विद्वान वरिष्ठ वकील, आणि विद्वान वकील श्री अविनाश जलिसागी, श्री पीयूष शाह, श्री आनंद पै आणि श्री विजय वैद्य यांना प्रतिस्पर्धी आवृत्त्यांच्या समर्थनार्थ नियोक्त्यांसाठी ऐकले.

कर्मचारी/संघटनांच्या वतीने सादरीकरण

15. सुश्री जेन कॉक्स (डब्ल्यूपी/433/2015 आणि डब्ल्यूपी/2893/2015 मधील याचिकाकर्त्यांसाठी) यांनी महाराष्ट्र राज्यात कारवाईचे कारण मोठ्या प्रमाणात कसे जमा झाले याबद्दल सबमिशन केले आणि सादर केले की एमआरटीयू कायद्यांतर्गत प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी कर्मचाऱ्यांच्या नोकरीच्या ठिकाणाची साइट कधीही एकमेव प्रशासकीय घटक मानली जाऊ शकत नाही. तिने सादर केले की गॅक्सोस्मिथक्लाइन स्पष्टपणे किंवा कोणत्याही घटनेत, नंदरामच्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने अप्रत्यक्षपणे नाकारले होते.

16. सुश्री कॉक्स यांनी सादर केले की नंदराममध्ये गॅक्सोस्मिथक्लाइनचा स्पष्टपणे उल्लेख केला गेला नाही या वस्तुस्थितीमुळे काही फरक पडत नाही. तिने असा युक्तिवाद केला की नंदराम येथील माननीय सर्वोच्च न्यायालय आणि गॅक्सोस्मिथक्लाइन मधील या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाची मते पूर्णपणे विरुद्ध आणि विरोधाभासी आहेत. शिवाय, नंदराममध्ये, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने मुंबई उच्च न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या निर्णयाला उलट केले, ज्यात गॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा हवाला दिला होता आणि त्याचे पालन केले होते. म्हणूनच, तिने असा युक्तिवाद केला की गॅक्सोस्मिथक्लाइन एकतर स्पष्टपणे किंवा कमीतकमी अप्रत्यक्षपणे नाकारली गेली आहे.

17. सुश्री कॉक्स यांनी या न्यायालयाच्या माननीय एकसदस्यीय न्यायाधीशांच्या सन फार्मास्युटिकल्स इंडस्ट्रीज लिमिटेड प्रकरणातील अंतरिम आदेशाचा तसेच रॅणकोस ब्रेट अँड कंपनी लिमिटेड या प्रकरणातील अंतिम आदेशाचा संदर्भ देऊन असा युक्तिवाद मांडला की या दोन्ही निर्णयांमध्ये स्पष्टपणे नमूद केले आहे की गॅक्सोस्मिथक्लाइन प्रकरणात मांडलेले कायदेविषयक तत्त्व, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने नंदराम, राकेशकुमार वर्मा आणि बिकाश भूषण घोष विरुद्ध नोवार्टिस इंडिया लिमिटेड (2007) 5 SCC 591 या

प्रकरणांमध्ये दिलेल्या निर्णयांच्या पार्श्वभूमीवर, आता योग्य कायदेशीर स्थिती म्हणून ग्राह्य राहिलेले नाही.

18. कॉक्स यांनी असेही निदर्शनास आणून दिले की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन मधील या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयावर माननीय सर्वोच्च न्यायालयासमोर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करण्यात आले होते. तथापि, माननीय सर्वोच्च न्यायालयासमोर आव्हान प्रलंबित असताना, पक्षांनी तडजोड केली आणि योग्य मंचासमोर योग्य प्रकरणात निर्णय घेण्यासाठी कायद्याचा प्रश्न खुला असल्याचे पाहून एसएलपी निकाली काढण्यात आली. त्यानुसार, तिने सादर केले की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमध्ये घालून दिलेल्या कायद्यासाठी मंजूरीचा कोणताही अंतिम शिक्का नव्हता . कोणत्याही परिस्थितीत, तिने सादर केले की नंदराम प्रकरणातील सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय स्पष्टपणे किंवा कोणत्याही घटनेत, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनला मागे टाकतो.

19. कॉक्स अनेक निर्णयांवर देखील विसंबून राहिले, ज्यात ॲबॉट इंडिया लिमिटेड आणि इतर वि. ऑल इंडिया ॲबॉट एम्प्लॉईज युनियन 2011 SCC Online Bom 1812, चर्च ऑफ साउथ इंडिया ट्रस्ट असोसिएशन विरुद्ध तेलगू चर्च कौन्सिल 1996 (2) SCC 520, ओमप्रकाश श्रीवास्तव विरुद्ध युनियन ऑफ इंडिया 2006 (6) SCC 207, हॉटेल सहारा स्टार आणि अन्य. विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर 2008 (5) Bom CR 263

आणि नियोक्त्यांसाठी विद्वान वकिलांनी विसंबून असलेल्या विविध निर्णयांमध्ये फरक करण्याचा प्रयत्न केला.

20. कॉक्स यांनी सादर केले की या सर्व बाबींमध्ये, महाराष्ट्र राज्यातील कार्यालयांमध्ये अनुचित कामगार पद्धती दर्शविणारे निर्णय घेण्यात आले होते. महाराष्ट्र राज्यातील कार्यालयांकडून नियुक्ती, बदल्या आणि समाप्तीची पत्रे देखील जारी केली गेली. तिने सादर केले की मुख्य कार्यालयाचे स्थान इ. स्वतःच प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र प्रदान करू शकत नाहीत, त्याचप्रमाणे, कामगारांची साइट्स देखील एकमेव निर्धारक घटक असू शकत नाही.

21. सुश्री कॉक्स यांनी सादर केले की एमआरटीयू कायदा हा कर्मचाऱ्यांच्या कल्याणाचे संरक्षण करण्याच्या उद्देशाने केलेला कायदा आहे. त्यांनी सादर केले की महाराष्ट्र राज्यात कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयाने केलेल्या आदेशांची अंमलबजावणी नेहमीच निर्णय घेणाऱ्यांविरुद्ध सक्तीची यंत्रणा वापरून लागू केली जाऊ शकते, जे प्रामुख्याने महाराष्ट्र राज्यात स्थित आहेत आणि कार्यरत आहेत. अनेक प्रकरणांमध्ये प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र निश्चित करण्यासाठी माननीय उच्च न्यायालये आणि सर्वोच्च न्यायालयाने सीपीसीची तत्वे लागू केली आहेत, असे त्यांनी सादर केले. म्हणून तिने सादर केले की ही तत्वे औद्योगिक निवाड्यासाठी आयात करण्यात काहीही चुकीचे नाही, जसे की माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने अनेक निर्णय प्रकरणांमध्ये केले होते.

22. सुश्री कॉक्स यांनी असा युक्तिवाद केला की प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा मुद्दा कधीही अधिकारक्षेत्राच्या गाभ्यापर्यंत जात नाही. तिने नमूद केले की बहुतेक प्रकरणांमध्ये, हा आक्षेप सुरुवातीला उपस्थित केला गेला नाही किंवा जरी तो असला तरी मालकांनी प्रतिकूल आदेशांना त्वरित विरोध केला नाही. तिने असा युक्तिवाद केला की असा आक्षेप माफ केला जाऊ शकतो आणि खरं तर, तो माफ केला गेला. तिने असे म्हटले आहे की हे आक्षेप बऱ्याचदा कामगार आणि त्याचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या संघटनांचा प्रतिकार कमकुवत करण्यासाठी उपस्थित केले जातात.

23. सुश्री कॉक्स यांनी असेही निदर्शनास आणून दिले की, एका प्रकरणात, कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयाचे अधिकार क्षेत्र नसल्याचे मानल्यानंतर न्यायालयाने गुणवत्तेच्या आधारे कर्मचाऱ्यांविरुद्ध निर्णय दिला. तिने सादर केले की हे अस्वीकार्य आहे आणि कोणत्याही परिस्थितीत, गुणवत्तेवरील निर्णय देखील विकृतीमुळे ग्रस्त आहे. त्यांनी निदर्शनास आणून दिले की 15 वर्षांहून अधिक काळ लोटला आहे ज्या दरम्यान मालकांनी कर्मचाऱ्यांना त्यांच्या तक्रारींच्या गुणवत्तेवर निर्णय नाकारण्यात यश मिळवले आहे.

24. वरील सर्व कारणांमुळे, सुश्री कॉक्स यांनी सादर केले की आपण ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन मधील कायदा स्पष्टपणे घोषित केला पाहिजे किंवा कोणत्याही घटनेत, अप्रत्यक्षपणे

नाकारला पाहिजे आणि त्या आधारावर कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयाच्या आदेशांमध्ये हस्तक्षेप केला पाहिजे जे त्यांचे अधिकार क्षेत्र वापरण्यास नकार देतात.

25. श्री. आर. डी. भट (डब्ल्यूपी/798/2008 मध्ये याचिकाकर्त्याचे प्रतिनिधित्व करणारे) यांनी सादर केले की फेडरेशनच्या याचिकेत कामगार न्यायालय आणि औद्योगिक न्यायाधिकरणाच्या आदेशांना आव्हान देण्यात आले आहे, ज्यात याचिकाकर्त्याची अन्यायकारक कामगार पद्धतींची तक्रार गुणवत्तेवर फेटाळून लावली गेली आहे. त्यांनी निदर्शनास आणून दिले की कामगार न्यायालय आणि औद्योगिक न्यायाधिकरणाने एकाच वेळी असे म्हटले होते की तक्रारीची दखल घेण्यासाठी त्यांच्याकडे प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र आहे. नियोक्त्यांनी या शोधाला कधीही आव्हान दिले नाही. त्यांनी सादर केले की वस्तुस्थितीच्या अशा समवर्ती निष्कर्षांमध्ये कोणत्याही प्रकारची विकृती नाही आणि प्रतिवादींच्या आदेशानुसार कोणत्याही हस्तक्षेपाची हमी दिली जात नाही. त्यांनी सादर केले की प्रादेशिक कार्यक्षेत्रावरील आक्षेप माफ करण्यास सक्षम आहे आणि खरं तर, नियोक्त्याने माफ केला आहे.

26. म्हणूनच, श्री भट यांनी सादर केले की या रिट याचिकेत दाखल केलेल्या उत्तरात असा मुद्दा उपस्थित करून, कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयांच्या प्रादेशिक

अधिकारक्षेत्रावर प्रश्न विचारणे आता मालकांना खुले नाही . त्यांनी सादर केले की नियोक्तावर अनुकरणीय खर्च लादून असा प्रयत्न नाकारला पाहिजे.

27. श्री भट यांनी कोणताही पूर्वग्रह न ठेवता सादर केले की एमआरटीयू कायदा प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी घटक दर्शवित नाही. म्हणून त्यांनी सादर केले की या संदर्भात सुप्रसिद्ध चाचण्या लागू केल्या पाहिजेत. त्यांनी सादर केले की सीपीसीमधील तत्वांपासून आधार घेण्यास मनाई नाही. या युक्तिवादाचे समर्थन करण्यासाठी आपल्या लेखी सबमिशन आणि संकलनांमध्ये नमूद केलेल्या अनेक निर्णयांवर त्यांनी विश्वास ठेवला.

28. श्री भट यांनी सादर केले की "फोरम कॉन्व्हेनियन्स" चे तत्व या बाबींना लागू होईल आणि श्री कामा आणि श्री सावंत यांनी मालकांच्या समर्थनार्थ उपस्थित केलेल्या युक्तिवादाचे संपूर्ण उत्तर देईल. त्यांनी सादर केले की प्रादेशिक कार्यक्षेत्राबाबत आक्षेप आता केवळ कामगाराला विलंब आणि निराश करण्यासाठी उपस्थित केले जात आहेत. त्यांनी सादर केले की कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयांनी लक्षात घेतल्यानुसार आणि स्वीकारलेल्या रेकॉर्डवरील तथ्ये हे सिद्ध करतात की कारवाईचे कारण महाराष्ट्र राज्यात उद्धवले होते आणि म्हणूनच, महाराष्ट्रातील कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयाला या प्रकरणात प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र होते.

29. श्री. नागले (अपील क्र. 585/2009 मधील अपीलार्थीचे प्रतिनिधी तसेच लेखी याचिका क्र. 1643/2010 आणि लेखी याचिका क्र. 2477/2010 मधील याचिकाकर्त्याचे प्रतिनिधी) यांनी, सौ. कॉक्स आणि श्री. भट यांनी मांडलेल्या युक्तिवादांना स्वीकारून असे सादर केले की, याचिकाकर्त्याची 1992 साली हिंदुस्थान सीबा गायगी लिमिटेड या कंपनीकडून वैद्यकीय प्रतिनिधी म्हणून नेमणूक व पुष्टी झाल्याचे वस्तुनिष्ठ निष्कर्ष काढण्यात आले आहेत. जुलै 1997 मध्ये, एम/एस सॅण्डोज (इंडिया) लिमिटेड आणि एम/एस हिंदुस्थान या दोन्ही कंपन्यांचे एकत्रीकरण/विलिनीकरण होऊन त्यातून तयार झालेल्या पहिल्या प्रतिवादी कंपनीमध्ये, म्हणजेच नोवार्टिस इंडिया लिमिटेडमध्ये, विलिनीकरण करण्यात आले.

30. नागले यांनी सादर केले की नोवार्टिस इंडिया लिमिटेडचा नोंदणीकृत पत्ता आणि मुख्य कार्यालये मुंबईत आहेत. अपीलकर्त्याची नियुक्ती करण्यात आली आणि मुंबईतील कार्यालयांमधून त्याची पुष्टी करण्यात आली. याचिकाकर्ते उज्जैन (मध्य प्रदेश) येथे तैनात असताना मुंबईतील कार्यालयांतूनही आक्षेपार्ह टर्मिनेशन लेटर जारी करण्यात आले होते. त्यांनी सादर केले की समाप्ती पत्र जारी करण्याच्या वेळी कामगाराची साइट हा एकमेव निर्धारक घटक असू शकत नाही. त्यांनी सादर केले की गॅलक्सोस्मिथक्लाइन यापुढे योग्य

कायदेशीर स्थितीचे प्रतिनिधित्व करत नाही आणि म्हणूनच , अपीलाला परवानगी दिली जाऊ शकते आणि कर्मचाऱ्याला योग्य दिलासा दिला जाऊ शकतो.

31. रिट याचिका क्रमांक 1643/2010 मध्ये, याचिकाकर्त्याचे प्रतिनिधित्व करणारे श्री नागले यांनी नियोक्त्याच्या वर्तनावर सबमिशन केले, ज्याने इंदूर येथील कायदेशीर कार्यवाहीवर आक्षेप घेतला, प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावामुळे महाराष्ट्रात कारवाईचे कारण मोठ्या प्रमाणात जमा झाले आणि महाराष्ट्रात कार्यवाही सुरू झाल्यानंतर , पुन्हा [उशिरा तरी] महाराष्ट्रातील न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावर आक्षेप घेतला. त्यांनी असेही नमूद केले की अशी हरकत चुकीच्या समजुतीवर आधारित असून, ती अधिकारक्षेत्राच्या मुळ प्रश्नाशी संबंधित नाही, ती माफ करण्यात आलेली आहे, आणि या याचिकेला अनुकरणीय खर्चासह मंजूरी देण्याची विनंती केली.

32. अशा प्रकारे, वरील युक्तिवादाच्या आधारे, कर्मचारी / युनियनच्या विद्वान वकिलांनी सादर केले की अपील आणि रिट याचिकांना खर्चासह परवानगी दिली जावी.

नियोक्त्यांच्या वतीने सबमिशन

33. श्री कामा WP/1643/2010 (मध्ये प्रतिवादीचे प्रतिनिधित्व करणारे) यांनी सादर केले की एमआरटीयू कायद्यातील तरतुदी केवळ महाराष्ट्र राज्यातच लागू होतात. म्हणूनच

त्यांनी सादर केले की कारवाईच्या कारणाच्या एका भागाच्या संचयनावर आधारित प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या निर्धारणाबाबतची तत्त्वे दिवाणी प्रक्रिया संहिता (सीपीसी) लागू करून एमआरटीयू कायद्यांतर्गत निवाड्यासाठी आयात केली जाऊ शकत नाहीत. महाराष्ट्रातील कामगार व औद्योगिक न्यायालयांनी दिलेले आदेश महाराष्ट्राच्या प्रादेशिक हद्दीच्या पलीकडे अंमलात आणण्यास सक्षम नसतील, असे त्यांनी नमूद केले.

34. श्री कामा यांनी पुढे सादर केले की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन यापुढे कायद्यातील योग्य स्थितीचे प्रतिनिधित्व करत नाही असे मानण्याचा परिणाम म्हणजे मालकांनाही महाराष्ट्र राज्यात कारवाई सुरू करण्याचा हक्क मिळेल ज्यांच्या रोजगाराची जागा बेकायदेशीर संप इत्यादींच्या बाबतीत महाराष्ट्राच्या प्रादेशिक हद्दीबाहेर आहे. त्यांनी सादर केले की अशा स्पष्टीकरणामुळे एमआरटीयू कायद्यातील तरतुदी पूर्णपणे अव्यवहार्य होतील. म्हणूनच त्यांनी असे म्हटले की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील दृष्टिकोन अजूनही एमआरटीयू कायद्यांतर्गत प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या संदर्भात कायद्यातील योग्य स्थितीचे प्रतिनिधित्व करते.

35. श्री कामा यांनी असा युक्तिवाद केला की ही अशी प्रकरणे नाहीत ज्यात दोन वेगवेगळ्या राज्यांमधील न्यायालये किंवा न्यायाधिकरणांना समवर्ती अधिकार क्षेत्र आहे असे म्हटले जाऊ शकते कारण कारवाईचे कारण दोन्ही राज्यांमध्ये उद्भवते. त्यांनी सादर केले की एमआरटीयू कायदा केवळ महाराष्ट्र राज्यातच लागू होतो आणि त्याला कोणताही

बाह्य अनुप्रयोग नाही. त्यांनी असा युक्तिवाद केला की, या सर्व बाबींमध्ये, कारवाईचे कारण केवळ महाराष्ट्राच्या प्रादेशिक हद्दीबाहेर उद्भवले आहे कारण कथित अन्यायकारक कामगार प्रथेचा परिणाम महाराष्ट्र राज्याबाहेरील कर्मचाऱ्यांच्या साइटवर मोठ्या प्रमाणात जाणवला होता. म्हणूनच, त्यांनी असे म्हटले आहे की सीपीसीची तत्वे स्वीकारून एमआरटीयू कायद्याची व्याप्ती वाढवली जाऊ शकत नाही आणि महाराष्ट्रातील कामगार किंवा औद्योगिक न्यायालये अशा प्रकरणांमध्ये प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र बळकावू शकत नाहीत.

36. शेवटी, श्री कामा यांनी सादर केले की नंदराम वेगळे आहेत कारण पाँडिचेरी कार्यालय बंद करण्याचा महत्त्वपूर्ण निर्णय औरंगाबाद कार्यालयात घेण्यात आला होता आणि केवळ परिणामी हा निर्णय घेण्यात आला होता. त्यांनी सादर केले की या विशिष्ट घटकामुळेच माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असा निर्णय दिला की महाराष्ट्र राज्यातील कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयांना प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र असेल. त्यांनी सादर केले की गॅलक्सोस्मिथक्लाइनचा नंदरामने उल्लेख केला नाही किंवा तो नाकारला गेला नाही.

37. श्री. व्ही. पी. सावंत, विद्वान ज्येष्ठ वकील, यांनी राज्य सरकारने कलम 3 ते 7 आणि त्याअंतर्गत जारी केलेल्या अधिसूचनांवर विशेष जोर देऊन एमआरटीयू कायद्याच्या योजनेचा उल्लेख केला. त्यांनी कलम 28 च्या तरतुदींचा संदर्भ दिला ज्यामध्ये

अन्यायकारक कामगार पद्धतींच्या साइटला भेट देण्यासाठी आणि सेटलमेंटला प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रयत्न करण्यासाठी तपास अधिकाऱ्यांची नियुक्ती करण्याशी संबंधित आहे.

38. श्री. सावंत यांनी सादर केले की महाराष्ट्र राज्यातील कामगार न्यायालये आणि औद्योगिक न्यायाधिकरणांनी केलेल्या आदेशांची अंमलबजावणी महाराष्ट्राच्या प्रादेशिक हद्दीच्या पलीकडे करणे जवळजवळ अशक्य आहे. त्यांनी सादर केले की अशा सर्व बाबींमध्ये, प्रादेशिक कार्यक्षेत्र त्या जागेच्या आधारे निश्चित केले पाहिजे जेथे कारवाईचे कारण मोठ्या प्रमाणात उद्भवले आहे, म्हणजे कर्मचाऱ्याच्या नोकरीच्या ठिकाणावर, जे महाराष्ट्र राज्याच्या बाहेर होते.

39. नंदराम संदर्भात, श्री सावंत यांनी श्री कामा यांनी उपस्थित केलेल्या युक्तिवादाचा स्वीकार केला आणि सादर केले की माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय विशिष्ट तथ्यांवर वळला आहे आणि म्हणूनच तो वेगळा आहे. त्यांनी असेही म्हटले आहे की गॅलक्सोस्मिथक्लाइनचा उल्लेख केला गेला नाही किंवा विशेषतः नाकारला गेला नाही आणि गर्भित ओव्हररूलिंगचा युक्तिवाद चुकीचा आहे.

40. श्री. सावंत यांनी खालील निर्णयांवर विश्वास ठेवला: - (1) श्रीकांत व्ही गवस विरुद्ध तुलसीयानी चेंबर्स परिसर को-ऑप. एसओसी लिमिटेड 2007 SCC OnLine Bom 1356; (2) टोरेंट फार्मास्युटिकल्स लिमिटेड विरुद्ध सदस्य, औद्योगिक न्यायालय, चंद्रपूर

आणि इतर 2002 (2) Mh.L.J. 331; (३) अनिल मुरलीधरन विरुद्ध लार्सन आणि टुब्रो 2019 SCC OnLine Bom 8688; (4) महाराष्ट्र राज्य आणि इतर. विरुद्ध जिल्हा क्रीडा संकुल कर्मचारी संघटना 2022 SCC OnLine Bom 855; (5) अल्केमिस्ट लिमिटेड विरुद्ध स्टेट बँक ऑफ सिक्कीम (2007) 11 SCC 335; (६) पंजाब राज्य विरुद्ध अमरसिंग हरिका AIR 1966 SC 1313; (7) लालभाई त्रिकुमलाल मिल्स लिमिटेड विरुद्ध धनुभाई मोतीलाल विन आणि इतर 1955 Indian Law Reports 921; (8) श्री रंगविलास मोटर्स (पी) लि. विरुद्ध श्री रंगविलास मोटर्स (प्रा.) लि. (1967) 2 SCR 528; (9) विकास भूषण घोष आणि इतर विरुद्ध नोव्हार्टिस इंडिया लिमिटेड आणि अन्य. (2007) 5 SCC 591; (10) लक्ष्मण बाबूराव रेपल विरुद्ध नगर जिल्हा दिवाणी मध्यवर्ती सहकारी बँक लि., अहमदनगर व इतर 1979 (38) FLR 279 (Bom); (11) एमराल्ड व्हॅली इस्टेट्स लिमिटेड विरुद्ध केरळ, इस्टेट्स अँड स्टाफ युनियन ऑफ साउथ इंडिया आणि अन्य. (1979) 1 LLN 141; (12) व्ही. जी. जगदीशन विरुद्ध इंडोफॉस इंडस्ट्रीज लिमिटेड (2022) 6 SCC 167 ; (13) ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन फार्मास्युटिकल्स लिमिटेड (सुप्रा) (14) ईस्टर्न कोलफिल्ड्स लिमिटेड आणि इतर. वि. कल्याण बॅनर्जी (2008) 3 SCC 456 आणि (15) रामलाल विरुद्ध कामगार न्यायालय, पतियाळा आणि इतर. 1986 1 LLN 903.

41. श्री अविनाश जलीसाटगी यांनी श्री कामा आणि श्री सावंत यांनी केलेल्या युक्तिवादाचा स्वीकार केला. त्यांचे लेखी सबमिशन नियोक्त्यांच्या वतीने विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी उपस्थित केलेल्या युक्तिवादासारखेच आहेत. याव्यतिरिक्त, श्री. जलीसाटगी यांनी जे. बालाजी विरुद्ध हिंदू, नवी दिल्ली आणि अन्य, 2023 SCC OnLine Del 5352 हे सादर करण्यासाठी की मुख्य कार्यालयाची स्थिती ही पूर्णपणे असंबद्ध घटक आहे आणि प्रादेशिक कार्यक्षेत्र केवळ कर्मचार्याच्या नोकरीच्या जागेच्या आधारे निश्चित केले जाणे आवश्यक आहे.

42. 2009 च्या अपील क्रमांक 585 मध्ये नियोक्ताच्या वतीने हजर राहणारे श्री जलिसाटगी यांनी सादर केले की या अपीलमध्ये संबंधित कर्मचारी वैद्यकीय प्रतिनिधी ("एमआर") होता. त्यांनी निदर्शनास आणून दिले की एच.आर. आद्यंथ्या आणि इतर वि. सॅडोज (इंडिया) लिमिटेड आणि अन्य. (1994) 5 SCC 737 प्रकरणात औद्योगिक विवाद कायदा ("आयडी अॅक्ट") च्या कलम 2 (एस) अंतर्गत परिभाषित केल्याप्रमाणे एमआर "कामगार" म्हणून मानले जात नाही. तथापि, एमआरटीयू आणि पीयूएलपी कायद्याच्या कलम 3 (5) अंतर्गत "कर्मचारी" च्या विशेष व्याख्येनुसार, एमआर, विक्री प्रोत्साहन कर्मचारी असल्याने, समाविष्ट केले गेले. त्यांनी सादर केले की हे संदर्भाद्वारे कायद्याचे प्रकरण आहे आणि जर एखाद्या एमआर, जो आयडी कायद्यांतर्गत कामगार नाही, त्याला

कामगाराचा दर्जा देण्यात आला तर एक विसंगत परिस्थिती उद्भवेल, अगदी ज्या राज्यांमध्ये एमआरटीयू कायदा मान्य नाही. त्यांनी सादर केले की अशी हास्यास्पद किंवा विसंगत परिस्थिती केवळ ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील दृष्टिकोन कायम ठेवूनच टाळता येऊ शकते.

43. श्री जलिसाटगी यांनी सादर केले की एमआरटीयू कायदा कामगार संघटनांना मान्यता, बेकायदेशीर संप आणि लॉकडाऊनची घोषणा इत्यादी विविध बाबींवर लक्ष केंद्रित करतो. त्यांनी सादर केले की हा कायदा केवळ महाराष्ट्र राज्य प्रादेशिक हद्दीतच कार्य करू शकतो आणि ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमध्ये घेतलेले मत अस्वस्थ झाले किंवा यापुढे चांगले कायदा मानले गेले नाही, तर त्याचा परिणाम औद्योगिक निवाड्यात अराजक होईल. त्यांनी सादर केले की महाराष्ट्र राज्यात कामगार न्यायालये किंवा औद्योगिक न्यायाधिकरणांनी केलेल्या आदेशांच्या अंमलबजावणीच्या बाबतीत एक गंभीर मुद्दा असेल, कारण अशा आदेशांची अंमलबजावणी करणे किंवा राज्याच्या प्रादेशिक हद्दीच्या पलीकडे अंमलबजावणी करणे अशक्य आहे.

44. आनंद पै यांनी असा युक्तिवाद केला की प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी कर्मचाऱ्यांचे नोकरीचे ठिकाण हा एकमेव महत्त्वाचा घटक आहे. इतर बाबी, जसे की मुख्य कार्यालयाचे स्थान किंवा ज्या ठिकाणाहून हस्तांतरण किंवा समाप्तीचा आदेश पाठविला गेला होता, ते पूर्णपणे असंबद्ध आहेत. परिणामी, त्यांनी असा युक्तिवाद केला की हा निर्णय

गॅक्सोस्मिथक्लाइन योग्य कायदेशीर स्थिती प्रतिबिंबित करते आणि ती नाकारली गेली आहे असे म्हणता येणार नाही. श्री पै यांनी पूर्वी नमूद केलेल्या काही निर्णयांवर अवलंबून राहण्याव्यतिरिक्त, परितोष कुमार पाल विरुद्ध बिहार राज्य आणि इतर 1984 SCC OnLine Patna 345 यांचा हवाला दिला हे सादर करण्यासाठी की केवळ कामगारांच्या नोकरीची साइट आहे जी निर्धारक आहे आणि मुख्य कार्यालयाचे स्थान इत्यादी इतर कोणतेही घटक नाहीत.

45. श्री पै यांनी सादर केले की कामगार आणि औद्योगिक कायद्याचा विषय भारतीय राज्यघटनेच्या 7 व्या अनुसूचीतील समवर्ती सूचीमध्ये येतो. म्हणूनच, त्यांनी सादर केले की कोणत्याही कर्मचाऱ्याला महाराष्ट्र राज्याच्या प्रादेशिक हद्दीपर्यंत मर्यादित असलेला कायदा लागू करणे चुकीचे ठरेल किंवा महाराष्ट्र राज्याबाहेर अन्यायकारक कामगार पद्धतीची तक्रार करणारा कामगार. त्यांनी सादर केले की एमआरटीयू कायद्याच्या अशा बाह्य ऑपरेशनचा विचार केला जात नाही आणि खरं तर, ते बेकायदेशीर आणि अधिकारातीत असेल.

46. श्री वैद्य यांनी मालकांच्या इतर वकिलांनी केलेल्या निवेदनांचा स्वीकार करण्याव्यतिरिक्त, सादर केले की अन्यायकारक कामगार पद्धती असल्याचा आरोप असलेल्या सर्व कृत्यांमुळे महाराष्ट्र राज्याबाहेरील कामगारावर परिणाम झाला. त्यानुसार, कथित अन्यायकारक कामगार पद्धती आणि महाराष्ट्र राज्यातील प्रमुख किंवा इतर कार्यालये

यांच्यात कोणताही संबंध नव्हता. त्यानुसार, त्यांनी सादर केले की महाराष्ट्र राज्यातील कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयाला अशा कर्मचाऱ्यांच्या तक्रारींची दखल घेण्यासाठी कोणतेही प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नाही.

47. पीयूष शहा यांनी एमआरटीयू कायद्याच्या कलम 30 आणि 55 च्या तरतुदींचा संदर्भ दिला आणि सादर केले की, कोणत्याही अंतरिम किंवा इतर आदेशांचे पालन न केल्यास, पोलिस खटला चालवू शकतात किंवा कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयाचे आदेश जबरदस्तीने लागू केले जाऊ शकतात. त्यांनी सादर केले की महाराष्ट्र राज्यातील पोलिस आणि कायद्याची अंमलबजावणी करणाऱ्या एजन्सींना एमआरटीयू कायद्यांतर्गत कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयाच्या आदेशांची महाराष्ट्राच्या प्रादेशिक हद्दीबाहेरील भागात अंमलबजावणी करण्याचा कोणताही अधिकार नाही. म्हणूनच, श्री शाह यांनी सादर केले की अशा अधिकाऱ्यांना बाह्य अधिकार क्षेत्र प्रदान करण्यासाठी कोणताही अर्थ लावण्याची परवानगी नाही.

48. वरील सर्व संदर्भित युक्तिवादांच्या आधारे, नियोक्त्यांच्या विद्वान वकिलांनी असे म्हटले आहे की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन येथे या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने घेतलेले मत एमआरटीयू कायद्यांतर्गत कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयांचे प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी योग्य दृष्टिकोन दर्शविते. त्यांनी असे म्हटले आहे की नंदरामच्या

बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या पूर्ववर्ती मूल्यावर कोणताही परिणाम झाला नाही. त्यानुसार, त्यांनी सादर केले की कामगारांनी आणि त्यांच्या वतीने सुरू केलेले अपील आणि रिट याचिका फेटाळल्या जाऊ शकतात.

प्रतिस्पर्धी वादांचे मूल्यांकन / विचार

49. प्रारंभी नमूद केल्याप्रमाणे, प्रतिज्ञापत्रे आणि परस्परविरोधी कथन यांच्या आधारे, सर्वच प्रकरणांमध्ये ठरवावयाचा प्रमुख प्रश्न असा आहे की, अन्याय्य कामगार पद्धतींचा बळी झाल्याचा दावा करणाऱ्या कर्मचाऱ्याचे स्थान किंवा कार्यस्थळ, ज्याप्रमाणे एम.आर.टी.यू. अधिनियमात परिभाषित केले आहे, हेच कामगार न्यायालय अथवा औद्योगिक न्यायाधिकरणास त्या अधिनियमांतर्गत भौगोलिक अधिकारक्षेत्र स्थापन करण्यासाठी एकमेव किंवा प्रमुख निकष ठरावे का?

50. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या निर्णयाला उलट केल्यानंतर, असे म्हटले आहे की कामगारांची साइट हा एकमेव प्रशासकीय घटक असेल जो एमआरटीयू कायद्यांतर्गत अन्यायकारक कामगार पद्धतींच्या तक्रारीचा निर्णय घेण्यासाठी प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र निश्चित करेल. खंडपीठाने असे म्हटले आहे की जेव्हा बदली किंवा समाप्तीच्या मार्गाने अन्यायकारक कामगार प्रथेचा आरोप करणाऱ्या कर्मचाऱ्याला अशा हस्तांतरण किंवा समाप्तीच्या वेळी नियुक्त केले गेले

होते आणि महाराष्ट्राबाहेरील दोन्ही ठिकाणी बदली केली गेली होती, तेव्हा कारवाईचे कोणतेही कारण महाराष्ट्र राज्यात जमा झाले आहे असे म्हणता येणार नाही आणि महाराष्ट्रातील कामगार किंवा औद्योगिक न्यायालयांना एमआरटीयू कायद्यांतर्गत अशा तक्रारींचा विचार करण्यासाठी कोणतेही प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नाही.

51. विभागीय खंडपीठाने असे म्हटले आहे की, नोंदणीकृत / प्रमुख / नियंत्रण कार्यालय महाराष्ट्रात आहे, महाराष्ट्रात हस्तांतरण किंवा समाप्तीचे निर्णय घेतले जात आहेत, नियुक्ती किंवा हस्तांतरण किंवा समाप्तीची पत्रे महाराष्ट्रातून पाठविली जात आहेत इत्यादी तथ्ये प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा मुद्दा निश्चित करताना असंबद्ध घटक आहेत आणि अशा घटकांच्या आधारे कारवाईच्या कारणाचा एक भागही महाराष्ट्रात जमा झाला आहे असे मानले जाऊ शकत नाही.

52. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाला 2008 ची विशेष रजा याचिका (दिवाणी) क्रमांक 26000 दाखल करून माननीय सर्वोच्च न्यायालयासमोर आव्हान देण्यात आले. मात्र, गुणवत्तेवर कोणताही निर्णय होईपर्यंत कर्मचाऱ्याने सेवेचा राजीनामा दिला. त्यामुळे फेडरेशन ऑफ मेडिकल अँड सेल्स रिप्रेझेंटेटिव्हज असोसिएशन ऑफ इंडिया (एफएमआरएआय) ने विशेष रजा याचिका कायद्याचा मुद्दा खुला ठेऊन काढून घेतली होती.

53. दि. २१ नोव्हेंबर २००८ रोजीच्या आपल्या आदेशाद्वारे सर्वोच्च न्यायालयाने विशेष परवानगी याचिका निकाली काढताना असे नमूद केले की ती “मागे घेतलेली म्हणून फेटाळण्यात येत आहे.” मात्र कायद्याच्या प्रश्नाबाबतचा मुद्दा पुढील योग्य प्रकरणात व सक्षम मंचासमोर निर्णयासाठी खुला ठेवण्यात आला आहे. संदर्भासाठी सुलभतेच्या दृष्टीने, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाईन (सुप्रा) या प्रकरणातील या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाविरुद्ध एफएमआरएआयने दाखल केलेल्या विशेष परवानगी याचिका (दिवाणी) क्र. २६०००/२००८ बाबत सर्वोच्च न्यायालयाने दि. २१ नोव्हेंबर २००८ रोजी दिलेला आदेश खाली नमूद करण्यात येतो: -

"आम्हाला पक्षकारांच्या वतीने उपस्थित असलेल्या विद्वान वरिष्ठ वकिलांनी माहिती दिली आहे की श्री अभय राज जैन, प्रतिवादी क्रमांक २ आणि औद्योगिक न्यायाधिकरणासमोरील तक्रारदाराने सेवेचा राजीनामा दिला आहे.

या प्रकरणाचा विचार करता, ही विशेष रजा याचिका मागे घेतल्याप्रमाणे फेटाळण्यात येते. तथापि, कायद्याचा प्रश्न योग्य फोरमसमोर योग्य प्रकरणात निर्णय घेण्यासाठी खुला आहे."

54. सर्वोच्च न्यायालयाच्या वरील माननीय आदेशाचा संदर्भ घेऊन, कर्मचारी/संघटनेच्या वतीने उपस्थित विद्वान वकिलांनी असा युक्तिवाद केला की, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाईन या

प्रकरणात या न्यायालयाच्या खंडपीठाने दिलेला कायद्याचा मुद्दा आता कोणत्याही प्रकारे पूर्वोदाहरण म्हणून ग्राह्य राहिलेला नाही किंवा कोणत्याही परिस्थितीत तोच कायद्याचा मुद्दा पुढील प्रकरणात पुन्हा उचलून धरणे शक्य आहे, आणि ज्या मंचासमोर तो कायद्याचा मुद्दा पुन्हा उचलला जाईल, त्या मंचास त्या मुद्द्यावर ग्लॅक्सोस्मिथक्लाईन प्रकरणातील खंडपीठाने घेतलेल्या भूमिकेपेक्षा भिन्न मत घेण्याचा अधिकार असेल. मिसेस कॉक्स यांनी आमच्या न्यायालयाच्या हॉटेल सहारा स्टार या प्रकरणातील खंडपीठाच्या निर्णयावर अवलंबून राहिले, जो निर्णय प्रथमदर्शनी वरील युक्तिवादाला समर्थन देणारा दिसतो.

55. तथापि, मालकांच्या विद्वान वकिलांनी असा युक्तिवाद केला की सर्वोच्च न्यायालयाचा 21 नोव्हेंबर 2008 चा आदेश केवळ असे सूचित करतो की माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाईन येथे या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने घेतलेल्या दृष्टिकोनाच्या गुणवत्तेची तपासणी केली नाही. त्यांनी असा युक्तिवाद केला की कायद्याचा प्रश्न खुला ठेवून, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा अर्थ असा आहे की एखाद्या योग्य प्रकरणात, माननीय सर्वोच्च न्यायालय अशा दृष्टिकोनाची कायदेशीरता किंवा गुणवत्तेचा विचार करेल. परंतु विद्वान वकिलांनी असे म्हटले आहे की देशातील कोणत्याही न्यायालयाला किंवा न्यायाधिकरणाला खंडपीठाने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाईन प्रकरणात निर्णय

दिलेल्या कायद्याच्या प्रश्नावर पुन्हा विचार करण्याची परवानगी नाही. कारण 2008 च्या विशेष रजा याचिका क्रमांक 26000 मध्ये या दृश्यात हस्तक्षेप केला गेला नाही.

56. मालकांच्या वतीने वरील युक्तिवाद जास्त व्यापक वाटतो. हॉटेल सहारा स्टारमधील आमच्या कोर्टाच्या विभागीय खंडपीठाचा निर्णय, किमान प्रथमदर्शनी, अशा युक्तिवादाचे समर्थन करत नाही. तथापि, या वादाने आपल्याला या मुद्द्यांवर धरून ठेवण्याची गरज नाही कारण, नंदरामच्या बाबतीत, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने स्वतः एक दृष्टिकोन स्वीकारला आहे जो ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाने घेतलेल्या दृष्टिकोनाशी पूर्णपणे विसंगत आहे, जरी दोन्ही प्रकरणांमध्ये भौतिक तथ्ये लक्षणीय भिन्न नव्हती.

57. तथापि, मालकांच्या वतीने वकिलांचा असा दावा आहे की नंदराममधील सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय त्याच्या विशिष्ट तथ्यांपुरताच मर्यादित असावा आणि या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमध्ये घालून दिलेल्या कायद्याच्या विरुद्ध कोणताही कायदा तयार केला जाऊ नये. या युक्तिवादाचा विचार करताना, आम्ही असे निरीक्षण करतो की माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या 21 नोव्हेंबर 2008 रोजीच्या वर संदर्भित आदेशात दिसून आल्याप्रमाणे, "योग्य मंचासमोर योग्य प्रकरणात निर्णय घेण्यासाठी कायद्याचा प्रश्न खुला ठेवणे" या अभिव्यक्तीशी संबंधित वाद, या बाबींमध्ये निर्णय घेण्याची आवश्यकता नाही.

58. आता खरा वाद हा आहे की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाचा निर्णय, जो असे मानतो की एमआरटीयू कायदांतर्गत तक्रारींची सुनावणी करण्यासाठी प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी कामगारांची साइट हा एकमेव प्रशासकीय घटक आहे, नंदरामच्या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाने स्पष्टपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे नाकारला आहे. दुसऱ्या शब्दांत, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाचा निर्णय नंदराममधील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाशी अनुरूप किंवा सुसंगत आहे का?

59. मालकांचे विद्वान वकील वस्तुस्थितीवर नंदराम यांना वेगळे करण्याचा प्रयत्न करीत असल्याने , त्या तथ्यांचा उहापोह करणे आणि ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील तथ्यांशी तुलना करणे आवश्यक आहे. एक उदाहरण, जसे की चांगले स्वीकारले गेले आहे, केवळ गुणोत्तर निर्णयासाठी किंवा त्याने स्थापित केलेल्या कायदेशीर तत्त्वासाठी बंधनकारक आहे. कोणत्याही दोन प्रकरणांमध्ये तथ्ये सर्व बाबतीत एकसारखी असण्याची शक्यता नाही. म्हणूनच, तुलना आणि चौकशी भौतिक तथ्यांशी संबंधित असणे आवश्यक आहे. सर्वोच्च न्यायालयाचे निर्णय, जे इतर सर्व न्यायालये आणि न्यायाधिकरणांना बांधतात , त्यांना महत्त्वपूर्ण किंवा गैर-भौतिक तथ्यात्मक फरकांच्या आधारे वेगळे करण्याचा प्रयत्न करून कमी केले जाऊ शकत नाही किंवा त्यांचे पूर्वमूल्य कमी केले जाऊ शकत नाही.

60. नंदराममधील तथ्ये 2011 एससीसी ऑनलाइन बॉम 1908 मध्ये नोंदवलेल्या मुंबई उच्च न्यायालयाच्या (औरंगाबाद येथे) विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या निर्णयांमध्ये आणि 2016 (6) एससीसी 290 मध्ये नोंदवलेल्या माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयात नमूद केली आहेत. नंदराम हे 1983 मध्ये औरंगाबाद येथे बॉयलर अटेंडंट म्हणून गरवारे पॉलिस्टर लिमिटेड (नियोक्ता) मध्ये नोकरी करत होते. त्यानंतर त्यांना अनुक्रमे 1987 आणि 1995 मध्ये कनिष्ठ आणि वरिष्ठ पर्यवेक्षक म्हणून पदोन्नती देण्यात आली. 2000 मध्ये नंदराम यांची बदली गुजरातमधील सिल्वासा येथे झाली. पुढच्याच वर्षी त्यांची सिल्वासाहून पाँडिचेरीला बदली झाली. 12 एप्रिल 2005 रोजी, 15 एप्रिल 2005 रोजी नंदराम यांची सेवा समाप्त करण्यात आली. मालकाचे नोंदणीकृत कार्यालय औरंगाबाद येथे होते याबद्दल कोणताही वाद नव्हता आणि पाँडिचेरी येथील संस्था बंद करण्याचा आणि परिणामी नंदरामची सेवा समाप्त करण्याचा निर्णयही औरंगाबाद येथील नोंदणीकृत कार्यालयातच घेण्यात आला होता.

61. नंदराम यांनी औरंगाबाद येथील कामगार न्यायालयात एमआरटीयू कायद्यांतर्गत तक्रार दाखल केली आणि आरोप केला की कारवाईचे कारण तेथे उद्धवले आहे. मालकाने कामगार न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राला आव्हान दिले, असा युक्तिवाद केला की नंदरामची बडतर्फीच्या वेळी नोकरी पाँडिचेरीमध्ये केंद्रित होती. सिल्वासा (गुजरात) येथून

पाँडिचेरीला नंदराम यांची बदली महाराष्ट्राबाहेरील आणि औरंगाबाद येथील कामगार न्यायालयाच्या हद्दीच्या बाहेर होती, असा दावाही त्यांनी केला. परिणामी, औरंगाबाद येथील कामगार न्यायालयाला या खटल्याची सुनावणी करण्याचा अधिकार नाही, असा युक्तिवाद त्यांनी केला.

62. कामगार न्यायालयाने प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावाच्या कारणास्तव नंदरामची तक्रार फेटाळण्यास नकार दिला, कारण कामगार न्यायालयाच्या मते, अधिकारक्षेत्राचा प्रश्न हा कायदा आणि वस्तुस्थितीचा संमिश्र प्रश्न होता . एमआरटीयू कायद्यातील तरतुदींनुसार परवानगी मिळाल्यानुसार नियोक्त्याने कामगार न्यायालयाच्या निर्णयाला औद्योगिक न्यायालयासमोर आव्हान दिले.

63. औद्योगिक न्यायालयाने प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावाच्या कारणास्तव मालकाचा आक्षेप कायम ठेवला आणि औरंगाबाद येथे ते कायम ठेवण्यायोग्य नसल्याचे सांगून कामगार न्यायालयासमोर नंदराम यांची तक्रार फेटाळून लावली. औद्योगिक न्यायालयाच्या विद्वान सदस्याने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात मुंबई उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा हवाला दिला आणि त्यावर विश्वास ठेवला की अशा प्रकरणांमध्ये एकमेव संबंधित घटक म्हणजे हस्तांतरण किंवा समाप्तीच्या वेळी कामगाराची साइट आणि नोंदणीकृत किंवा मुख्य कार्यालयाचा मुद्दा , किंवा ज्या

कार्यालयात हस्तांतरण किंवा संपुष्टात आणण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता, ते कार्यालय पूर्णपणे असंबद्ध होते.

64. नंदराम यांनी 2009 ची रिट याचिका क्रमांक 4968 दाखल करून या न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशांसमोर 4 जुलै 2009 रोजी औद्योगिक न्यायालयाच्या निर्णयावर आणि आदेशावर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले. या न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशांनी (7 जून 2011 च्या निर्णय आणि आदेशानुसार, 2011 एससीसी ऑनलाइन बॉम 1908 मध्ये अहवाल दिला) ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा हवाला देऊन आणि पूर्णपणे अवलंबून राहून रिट याचिका फेटाळून लावली. विद्वान एकल न्यायाधीशांचा संपूर्ण निर्णय पूर्णपणे ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाने घेतलेल्या मतावर आधारित आहे.

65. नंदराम यांनी न डगमगता 2016 च्या दिवाणी अपील क्रमांक 1409 दाखल करून माननीय सर्वोच्च न्यायालयासमोर विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या निर्णयाला आव्हान दिले. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने 16 फेब्रुवारी 2016 रोजी दिलेल्या निर्णयाद्वारे आणि (2016) 6 एससीसी 290 मध्ये अहवाल दिल्याने, विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या निकालाला उलट केले आणि असे म्हटले की औरंगाबाद येथील कामगार न्यायालय एमआरटीयू कायदांतर्गत नंदरामच्या तक्रारीवर विचार करण्यासाठी त्याच्या कार्यक्षेत्रात चांगले आहे.

66. सुलभ संदर्भासाठी, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णय व आदेशातील परिच्छेद क्रमांक ३, ४, ५ आणि ६, ज्याद्वारे माननीय एकल न्यायाधीशांचा निर्णय उलथविण्यात आला आहे, ते खाली नमूद करित आहोत: -

"3. व्यथित होऊन, प्रतिवादी कंपनीने हे प्रकरण औरंगाबाद येथील औद्योगिक न्यायालयासमोर पुनरीक्षणासाठी नेले. औरंगाबाद येथील औद्योगिक न्यायालयाने 4-7-2009 च्या आदेशानुसार कामगार न्यायालयाने दिलेला आदेश रद्द केला आणि अपीलकर्त्याची तक्रार फेटाळून लावली की औरंगाबाद येथील कामगार न्यायालयाला अपीलकर्त्याच्या तक्रारीवर विचार करण्याचा प्रादेशिक अधिकार नाही, कारण ही समाप्ती पाँडिचेरी येथे झाली होती. अपीलकर्त्याने नंदराम विरुद्ध गरवारे पॉलिस्टर्स लिमिटेड [नंदराम विरुद्ध गरवारे पॉलिस्टर्स लिमिटेड, 2011 एससीसी ऑनलाइन बॉम 1908] या प्रकरणात औरंगाबाद येथील मुंबई उच्च न्यायालयात दाखल केले आणि उच्च न्यायालयाने 7-6-2011 च्या निकालानुसार औद्योगिक न्यायालयाने घेतलेल्या दृष्टिकोनाची पुष्टी केली आणि असे म्हटले की अपीलकर्त्याच्या नोकरीची जागा पाँडिचेरी आहे, औरंगाबाद येथील कामगार न्यायालयाला अपीलकर्त्याने दाखल केलेल्या तक्रारीत जाण्याचा प्रादेशिक अधिकार नाही. अशा प्रकारे व्यथित होऊन, अपीलकर्ता या न्यायालयासमोर आहे.

4. दोन्ही बाजूंच्या विद्वान वकिलांनी अनेक मुद्द्यांवर तपशीलवार भाष्य केले असले तरी, प्रामुख्याने आमच्या मते ते केवळ अव्यवहारिक आहेत म्हणून त्या सर्व पैलूंमध्ये जाणे आवश्यक आहे असे आम्हाला वाटत नाही. तथ्यात्मक मॅट्रिक्सच्या पार्श्वभूमीवर, निर्विवाद स्थिती अशी आहे की अपीलकर्त्याला औरंगाबादमध्ये कंपनीने नोकरी दिली होती, त्याची केवळ पाँडिचेरी येथे बदली करण्यात आली होती, पाँडिचेरी येथील युनिट बंद करण्याचा निर्णय औरंगाबाद येथील कंपनीने घेतला होता आणि त्या निर्णयानंतर केवळ अपीलकर्त्याला काढून टाकण्यात आले. त्यामुळे औरंगाबादमध्ये कारवाईचे कोणतेही कारण नाही, असे म्हणता येणार नाही. औरंगाबाद येथे घेण्यात आलेल्या अपीलकर्त्याला काढून टाकण्याचा निर्णय औरंगाबाद येथे कारवाईच्या कारणाचा एक भाग म्हणून उद्भवला आहे. कामगार न्यायालय, पाँडिचेरी हे अपीलकर्त्याच्या प्रकरणाचा विचार करण्यासाठी त्याच्या कार्यक्षेत्रात आहे, कारण तो पाँडिचेरी येथे काम करत असताना त्याला काढून टाकण्यात आले आहे. परंतु याचा अर्थ असा नाही की औरंगाबादमधील कामगार न्यायालय, ज्याच्या कार्यक्षेत्रात व्यवस्थापन स्थित आहे आणि जिथे व्यवस्थापनाने पाँडिचेरी येथील युनिट बंद करण्याचा निर्णय घेतला आहे आणि ज्या अनुषंगाने अपीलकर्त्याला सेवेतून काढून टाकण्यात आले होते, त्याचेही अधिकार क्षेत्र नाही.

5. या प्रकरणाच्या तथ्यांमध्ये दोन्ही कामगार न्यायालयांना या प्रकरणाचा सामना करण्याचा अधिकार आहे. म्हणूनच, अपीलकर्त्याने दाखल केलेल्या तक्रारीचा विचार करण्यासाठी औरंगाबाद येथील कामगार न्यायालय त्याच्या कार्यक्षेत्रात आहे. म्हणूनच, आम्ही उच्च न्यायालय आणि औरंगाबाद येथील औद्योगिक न्यायालयाने दिलेला आदेश [नंदराम विरुद्ध गरवारे पॉलिस्टर्स लि., 2011 एससीसी ऑनलाइन बॉम 1908] बाजूला ठेवतो आणि कामगार न्यायालय, औरंगाबाद यांनी वेगवेगळ्या कारणांमुळे दिलेला आदेश पुनर्संचयित करतो.
6. कामगार न्यायालय या तक्रारीचा गुणवत्तेनुसार विचार करेल आणि आजपासून सहा महिन्यांच्या आत अंतिम आदेश पारित करेल. पक्षकारांना 8 मार्च 2016 रोजी कामगार न्यायालयात हजर राहण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.
67. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील भौतिक तथ्ये लक्षणीय भिन्न नाहीत. तेथे, या न्यायालयाचे खंडपीठ एका नियोक्त्याशी देखील संबंधित होते ज्याचे मुंबई येथे नोंदणीकृत कार्यालय होते आणि ते औषधी उत्पादनांचे उत्पादन आणि विक्री करतात. मालकाने महाराष्ट्रातील ठाणे आणि नाशिक तसेच अंकलेश्वर, गुजरात येथे कारखाने चालवले. अभय जैन आणि इतरांसह कर्मचारी हे नियोक्त्याने नियुक्त केलेले वैद्यकीय प्रतिनिधी होते आणि त्यांची सेवा महाराष्ट्रात आणि महाराष्ट्राबाहेर दोन्ही ठिकाणी हस्तांतरित केली जाऊ शकते.

68. अभय जैन सुरुवातीला राजस्थानमधील उदयपूर येथे कार्यरत होते. मुंबईतील नोंदणीकृत मुख्य कार्यालयातून जारी केलेल्या बदली पत्राद्वारे अभय जैन यांची उदयपूर येथून मणिपूरमधील इंफाळ येथे बदली करण्यात आली. मात्र, अभय जैन यांनी हा परिसर अशांत असल्याचे सांगून नवीन ठिकाणी येण्यास नकार दिला आणि मालकावर अन्यायकारक कामगार पद्धती केल्याचा आरोप करत मुंबईच्या औद्योगिक न्यायालयात तक्रार दाखल केली.

69. मालकाने असा युक्तिवाद केला की मुंबईतील औद्योगिक न्यायालयाला प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नाही कारण जेव्हा कर्मचार्याला राजस्थानमध्ये बदलीचा आदेश देण्यात आला होता आणि ज्या ठिकाणी त्याची बदली करण्यात आली होती ती जागा म्हणजे मणिपूर महाराष्ट्र राज्याबाहेर होती. म्हणूनच, महाराष्ट्रात कारवाईच्या कारणाचा कोणताही भाग उद्भवला नाही, ज्यामुळे महाराष्ट्रातील कोणत्याही न्यायालयाला किंवा न्यायाधिकरणाला तक्रारीची दखल घेण्यासाठी प्रादेशिक अधिकार क्षेत्राचा वापर करण्याचा अधिकार देण्यात आला आहे.

70. तथापि, औद्योगिक न्यायालयाने कर्मचार्यांच्या तक्रारीची दखल घेत बदलीला स्थगिती दिली. नियोक्ताने, व्यथित होऊन, 2022 ची रिट याचिका क्रमांक 760 दाखल केली, जी या न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशांनी फेटाळून लावली, ज्यांनी असेही

म्हटले होते की ही तक्रार मुंबई येथील औद्योगिक न्यायालयासमोर कायम ठेवण्यायोग्य आहे.

71. नियोक्त्याने विभागीय खंडपीठाकडे अपील केले आणि अपीलमध्ये, विभागीय खंडपीठाने परिच्छेद 6 मध्ये खालीलप्रमाणे खालील प्रश्न उपस्थित केले: -

"6. हातात असलेल्या प्रकरणात निर्णयासाठी जो मुद्दा उद्भवतो तो असा की:

Q. एम.आर.टी.यू. आणि पी.यू.एल.पी. कायदांतर्गत औद्योगिक न्यायालय आणि कामगार न्यायालयाला केवळ या कारणास्तव तक्रार करण्याचा अधिकार आहे की अन्यायकारक कामगार प्रथेचा प्रभाव असलेला आदेश महाराष्ट्र राज्याच्या हद्दीत असलेल्या ठिकाणाहून जारी केला गेला आहे, जरी अशा आदेशाचे प्रभाव आणि / किंवा परिणाम महाराष्ट्र राज्याच्या क्षेत्राबाहेर आणि त्याविरुद्ध व्यक्ती आहेत असा आदेश महाराष्ट्र राज्याबाहेर असलेल्या भागात कार्यरत असलेल्या सर्व कारणांसाठी कोणाला देण्यात आला आहे?"

72. त्यानंतर खंडपीठाने या प्रश्नाचे उत्तर देताना असे म्हटले की: -

“... ज्या ठिकाणाहून कर्मचाऱ्याच्या बदलीचा आदेश जारी केला जातो त्या ठिकाणी याचा परिणाम झाला असे कोणत्याही कल्पनेने म्हणता येणार नाही. हा आदेश जारी

करणे नाही तर जारी केलेल्या आदेशाचे परिणाम आहेत ज्यामुळे कर्मचाऱ्यावर अन्यायकारक कामगार प्रथा येईल. असे असल्याने, बदलीमुळे कर्मचाऱ्याला अन्यायकारक कामगार प्रथा उद्भवल्यास हस्तांतरणाचा आदेश जारी करण्यापूर्वी कर्मचारी ज्या ठिकाणी काम करत होता त्या ठिकाणी किंवा अशा आदेशानुसार प्रत्यक्षात हस्तांतरित केलेल्या ठिकाणी होऊ शकते. असे असल्याने, कथित अन्यायकारक कामगार प्रथेमुळे कारवाईचे कारण या दोन ठिकाणांपैकी केवळ एका ठिकाणी उद्भवेल, कोणत्याही तिसऱ्या ठिकाणी नाही.

73. परिच्छेद 32 मध्ये, विभागीय खंडपीठाने असे म्हटले की: -

"32. हातातील प्रकरणात, निर्विवादपणे, अन्यायकारक कामगार प्रथा उदयपूरहून इम्फाळ येथे प्रतिवादीच्या हस्तांतरणामुळे वापरली गेली असल्याचा आरोप आहे आणि म्हणूनच, असे म्हटले जाऊ शकत नाही की कथित अन्यायकारक कामगार प्रथेच्या संदर्भात कारवाईच्या कारणाचा कोणताही भाग महाराष्ट्र राज्याच्या हद्दीत उद्भवला होता. म्हणूनच, अपीलकर्त्याने असा युक्तिवाद करणे न्याय्य आहे की या प्रकरणाच्या या पैलूकडे औद्योगिक न्यायालयाने तसेच विद्वान एकल न्यायाधीशांनी पूर्णपणे दुर्लक्ष केले होते आणि म्हणूनच त्या संदर्भात आक्षेपार्ह आदेश कायम ठेवले जाऊ शकत नाहीत आणि अपीलात ते बाजूला ठेवण्यास पात्र आहेत. परिणामी,

अपीलला परवानगी दिली जाते; आक्षेप घेतलेले आदेश याद्वारे बाजूला ठेवले जातात आणि असे मानले जाते की या प्रकरणाची तथ्ये आणि परिस्थिती लक्षात घेऊन प्रतिवादीने दाखल केलेल्या तक्रारीवर विचार करण्याचा मुंबई येथील औद्योगिक न्यायालयाचा कोणताही अधिकार नाही आणि म्हणूनच, ही तक्रार फेटाळण्यास पात्र आहे आणि त्यानुसार फेटाळण्यात येते.

74. दोन्ही प्रकरणांमध्ये भौतिक तथ्यांची अर्थपूर्ण तुलना केल्यावर, आम्ही हा युक्तिवाद स्वीकारण्यास असमर्थ आहोत की नंदराम मधील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय तथ्यांवर वेगळा आहे किंवा तो ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनपेक्षा भौतिकदृष्ट्या भिन्न तथ्यात्मक परिस्थितीत केला गेला होता. या दोन्ही प्रकरणांमध्ये बदलीचा आदेश देण्यात आला त्या वेळी कर्मचाऱ्याची जागा महाराष्ट्राबाहेर होती. नंदरामची सेवा समाप्ती देखील बदली झालेल्या ठिकाणी, म्हणजे पाँडिचेरीमध्ये असताना झाली. तरीही, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परिस्थितीची दखल घेतल्यानंतर, जसे की ज्या ठिकाणाहून हस्तांतरण किंवा समाप्तीचा निर्णय घेण्यात आला होता, इ. अशा परिस्थितीची दखल घेतल्यानंतर, असे मानले की महाराष्ट्रातील न्यायालयांना प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र प्रदान करण्यासाठी कारवाईच्या कारणाचा एक भाग औरंगाबादमध्ये उद्भवला. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन प्रकरणावर

पूर्णपणे अवलंबून राहून माननीय एकल न्यायाधीशांनी घेतलेला प्रतिकूल दृष्टिकोन त्यामुळे उलथवून लावण्यात आला.

75. मालकांच्या विद्वान वकिलांनी निदर्शित केलेले एकमेव तथाकथित वैशिष्ट्य म्हणजे नंदरामची सेवा समाप्त करण्याचा निर्णय औरंगाबाद येथील मुख्य कार्यालयात पाँडिचेरी कार्यालयातील कामकाज बंद करण्याच्या निर्णयाचा परिणाम होता. आता, हे तथ्य किंवा वैशिष्ट्य वेगळे करणारी कोणतीही सामग्री नाही. तथाकथित वेगळे वैशिष्ट्य नसले तरी, दोन्ही निर्णयांमधील मते वेगळी नसतील. प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने हस्तांतरणाचे कारण किंवा त्यास कारणीभूत ठरलेल्या निर्णयावर लक्ष केंद्रित केले नाही. अभय जैन या कर्मचाऱ्याची बदली महाराष्ट्र न्यायालये आणि न्यायाधिकरणाच्या प्रादेशिक कार्यक्षेत्राबाहेर राजस्थानातून मणिपूरला करण्यात आली होती, या परिस्थितीवर संपूर्ण लक्ष केंद्रित केले गेले होते, जरी बदलीचा निर्णय महाराष्ट्रातील मुख्य कार्यालयात झाला असला तरी.

76. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाने असे नमूद केले की आक्षेपार्ह हस्तांतरण महाराष्ट्राबाहेरील ठिकाणाहून आणि इतर ठिकाणी झाले असल्याने, "कथित अन्यायकारक कामगार प्रथेमुळे कारवाईचे कारण या दोन ठिकाणांपैकी केवळ एका ठिकाणी उद्भवेल आणि कोणत्याही तिसऱ्या ठिकाणी नाही..." माननीय सर्वोच्च

न्यायालयाने नंदराममध्ये असा दृष्टिकोन मंजूर केला नाही, जिथे कर्मचाऱ्याची गुजरातमधून पाँडिचेरीला बदली करण्यात आली होती, दोन्ही महाराष्ट्र न्यायालये आणि न्यायाधिकाऱ्यांच्या प्रादेशिक कार्यक्षेत्राबाहेर. हस्तांतरण आणि समाप्तीचे निर्णय औरंगाबाद येथे घेण्यात आल्यामुळे, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की कारवाईचे कारण महाराष्ट्र राज्यात समान प्रमाणात जमा झाले आहे आणि महाराष्ट्र राज्यातील न्यायालयांना एमआरटीयू कायद्यांतर्गत तक्रार स्वीकारण्याचे प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र आहे.

77. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्ट शब्दांत निरीक्षण केले की – “अपीलकर्त्याची सेवा समाप्त करण्याचा निर्णय औरंगाबाद येथे घेतला गेला असल्याने, कारणाच्या कारणभागाचा काही अंश अनिवार्यपणे औरंगाबाद येथे उद्भवलेला आहे”. अशा प्रकारे, गॅलक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा आधार असलेली साइट्स चाचणी नंदरामचा निर्णय घेताना माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने काढून टाकली होती. त्यामुळे नंदराम आणि गॅलक्सोस्मिथक्लाइनमधील भौतिक तथ्यांमध्ये फारसा फरक नाही. तथाकथित विशिष्ट वैशिष्ट्य अगदी अप्रासंगिक होते. या आधारे, नंदरामचे पूर्ववर्ती मूल्य कमी केले जाऊ शकत नाही किंवा माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय मर्यादित किंवा अनावश्यक प्रतिबंधित केला जाऊ शकत नाही.

78. खरं तर, औरंगाबादमधील विद्वान एकल न्यायाधीशांसमोर, नंदरामच्या मालकाने गॅलक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा हवाला दिला आणि त्यावर मोठ्या प्रमाणात विश्वास ठेवला, असा युक्तिवाद केला की नंदरामचा खटला आणि गॅलक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयात वस्तुस्थिती परिस्थितीत कोणताही फरक नाही. या आधारे, मालकाने औरंगाबाद येथील विद्वान एकल न्यायाधीशांना प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावामुळे नंदरामची तक्रार फेटाळून लावण्यास राजी केले. आता, केवळ माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने माननीय एकल न्यायाधीशांचा निर्णय उलथवून लावल्यामुळे नियोक्ते असा दावा करतात की दोन्ही प्रकरणांतील तथ्ये भिन्न होती. अशा प्रकारचा भूमिकेतील अचानक बदल निरर्थक वाटतो आणि स्वीकारार्ह नाही . कर्मचारीवर्गाला हताश करण्यासाठी व त्यांच्या विरोधाला चिरडण्यासाठी केलेली अशी संधीसाधू भूमिका ही आता नेहमीचीच झाली असल्याचे दिसते.

79. नंदराम गॅलक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा विशेषतः संदर्भ देत नसल्यामुळे, त्यात गुंतलेल्या निर्णयाला रद्द करण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही, हा युक्तिवाद आम्हाला पटत नाही. जरी माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने नंदराम प्रकरणात गॅलक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा विशेषतः संदर्भ दिला नसला तरी, हे स्पष्ट आहे की माननीय

सर्वोच्च न्यायालयाने घेतलेले मत एमआरटीयू कायद्यांतर्गत तक्रारींची दखल घेण्यासाठी प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र निश्चित करण्याच्या मुद्द्याशी संबंधित गॅलक्सोस्मिथक्लाइनमधील दृष्टिकोनाच्या अगदी विरुद्ध आहे . प्रादेशिक कार्यक्षेत्राच्या मुद्द्यावर हे दोन्ही निर्णय न जुळणारे आहेत.

80. याव्यतिरिक्त, रेकॉर्ड स्पष्टपणे दर्शविते की माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने या न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या निर्णयाला उलट केले, ज्याचा केवळ संदर्भच नव्हता तर पूर्णपणे गॅलक्सोस्मिथक्लाइनमधील निर्णयावर आधारित होता.या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने एका प्रकरणात घेतलेले मत गॅलक्सोस्मिथक्लाइन आता नंदराम येथे माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने घेतलेल्या दृष्टिकोनाशी स्पष्टपणे विसंगत आहे. दोन्ही निर्णय स्वतः ला विरोध केल्याशिवाय उभे राहू शकत नाहीत.

81. त्या प्रमाणे, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा नंदराम प्रकरणातील निर्णय वेगळ्या प्रकारे समजावून घेण्याचे कोणतेही कारण सादर झालेले नाही किंवा या न्यायालयाच्या गॅलक्सोस्मिथक्लाईन प्रकरणातील खंडपीठाचा निर्णय अनुसरण्याचा आग्रह धरण्याचेही कोणतेही औचित्य ठरत नाही, जरी हे दोन्ही निर्णय परस्पर सुसंगत अथवा समेट करता येण्यासारखे नाहीत. नंदराम यांनी गॅलक्सोस्मिथक्लाइनचा विशेष उल्लेख केला नसल्यामुळे, त्यात कोणताही अधिनिर्णय गुंतलेला नाही, हा युक्तिवाद स्वीकारला जाऊ शकत नाही.

तत्त्वतः किंवा पूर्ववर्ती कोणत्याही विशिष्ट संदर्भासाठी अशी कोणतीही आवश्यकता नाही.

अंतर्भूत अधिनिर्णयासाठी कोणताही विशिष्ट फॉर्म प्रदान केला जात नाही.

82. ब्रॅडली स्कॉट शॅनन, कायद्याचे सहयोगी प्राध्यापक, फ्लोरिडा कोस्टल स्कूल ऑफ लॉ सिएटल लॉ रिव्ह्यू, यांनी त्यांच्या शोधनिबंधात "ओव्हररूल्ड बाय इम्प्लिकेशन" (Vol 33:151, Seattle University Law Review, pages 151 to 189) मध्ये निहितार्थाने ओव्हररूलिंग करण्याची सामान्य संकल्पना स्पष्ट केली आहे. ते म्हणतात की जेव्हा सर्वोच्च न्यायालय [अमेरिकेत] पूर्वपीठिका रद्द करते, तेव्हा ते बऱ्याचदा स्पष्टपणे असे करते. अशा परिस्थितीत, खालच्या न्यायालयांना अधिनिर्णय निर्णयाचे पालन करण्यास भाग पाडले जाते. परंतु सर्वोच्च न्यायालय कधीकधी केवळ निहितार्थाने पूर्वीच्या धारणांना रद्द करते. जरी हे खरे होते की संदर्भित निर्णय मागील काही निर्णयांशी सुसंगत नव्हता, तरीही आम्ही असे गृहीत धरले होते की पूर्वीच्या निर्णयांशी संघर्ष करणारा नंतरचा निर्णय त्यांना रद्द करण्याचा परिणाम होता, मग तो उल्लेख केला गेला असो आणि यावर टिप्पणी केली किंवा नाही *Asher v. Texas*, 1289 U.S. 129, 131-32 (1888).

83. अशा प्रकारे: "जरी खालचे न्यायालय उच्च न्यायालयाच्या पूर्वीच्या निर्णयाने बांधील असले तरी तो निर्णय रद्द होईपर्यंत अशा परिस्थिती आहेत ज्यात आधीचा निर्णय स्पष्टपणे नाकारला जाईल. खालचे न्यायालय एखाद्या निर्णयाचे पालन करण्यास बांधील नाही जे

अप्रत्यक्षपणे नाकारले गेले आहे 18 JAMES WM. MOORE, MOORE'S FEDERAL PRACTICE § 134.05[06], at 134 46 (3d ed. 2008). See also Hugh Baxter, Managing Legal Change : The Transformation of Establishment Clause Law, 46 UCLA L. REV. 343, 445-46 (1998) (“Deciding that the Supreme Court’s own cases implicitly have overruled an earlier precedent defers to, rather than defies, the Court’s authority.”). म्हणूनच, हे स्पष्ट असले पाहिजे की पूर्वीचा निर्णय रद्द करण्यासाठी कोणत्याही विशेष भाषेची आवश्यकता नाही; त्याच न्यायालयाद्वारे काही नंतरच्या, असंगत धारणेचे साधे अस्तित्व पुरेसे आहे Conversely, the mere inclusion of language in a Court’s opinion that “Case A is hereby overruled,” if not supported by a holding to that effect, would not, in fact, result in the overruling of Case A. This is but a corollary of the larger notion that, with respect to precedent, a holding is binding, whereas dicta is not. See *infra* Part III.A. खरंच, नंतरच्या न्यायालयाने आपल्या आधीच्या धारणेला रद्द करण्याचा हेतू ठेवला की नाही किंवा ते करत आहे याची जाणीव देखील होती की नाही हे विशेषतः महत्त्वाचे वाटत नाही म्हणून See Maurice Kelman,

The Force of Presedent in the Lower Courts, 14 WAYNE L. REV. 3, 24 (1967).

84. भारतीय संदर्भात, एस ई ग्रेफाइड्स प्रा. लि. विरुद्ध तेलंगणा राज्य आणि इतर 2020, 14 SCC 521 च्या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाचा संदर्भ अंतर्भूत अधिनिर्णयाच्या पैलूवर उपयुक्त ठरू शकतो . या प्रकरणात, उच्च न्यायालयाने अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनी विरुद्ध आयुक्त 2011 SCC Online, AP 1205 मधील उच्च न्यायालयाच्या समन्वय खंडपीठाच्या निर्णयानंतर अपीलकर्त्याच्या रिट याचिका फेटाळून लावल्या, तसेच त्याच दृष्टिकोनातून इतर निर्णय घेतले. हे अपीलकर्त्याने उच्च न्यायालयाकडे निदर्शनास आणून दिले की माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने इनोव्हेटिव्ह सिस्टम्स विरुद्ध स्टेट ऑफ एपी या प्रकरणात अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनी (2020) 14 SCC 542 मधील निर्णय अप्रत्यक्षपणे रद्द केला होता . तथापि, उच्च न्यायालयाने हा युक्तिवाद स्वीकारला नाही कारण इनोव्हेटिव्हज सिस्टम्समध्ये, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्टपणे असे म्हटले नव्हते की ते अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनीच्या बाबतीत निर्णय रद्द करीत आहेत.

85. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने एस ई ग्रेफाइड्स प्रा. लि. नमूद केले की इनोव्हेटिव्हज सिस्टम्समध्ये, अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनीच्या प्रकरणात उच्च न्यायालयाच्या दृष्टिकोनाच्या विरुद्ध दृष्टिकोन घेतला होता. म्हणूनच, "या आदेशाचे परिणाम अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनी किंवा

त्यानंतरचे इतर निर्णयामध्ये उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने प्रतिपादित केलेल्या तत्वावर अंत्यपूर्वकपणे दुर्लक्ष करणे आहे यात शंका नाही."

86. एस ई ग्रॅफाइड्स प्रा. लि. च्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परिच्छेद 10 आणि 11 मध्ये खालील निरीक्षणे केली आहेत, जी आमच्या मते, गॅलक्सोस्मिथक्लाइन (सुप्रा) च्या अंतर्भूत अधिनिर्णयाच्या पैलूवर नियोक्त्यांच्या वतीने कथन केलेल्या युक्तिवादाचे पूर्ण उत्तर देतात :-

"10. हे मान्य आहे की, या न्यायालयाला अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनीच्या निर्णयाची जाणीव होती. त्यामध्ये, संबंधित अपीलमध्ये त्यासमोर आव्हान देण्यात आलेला निर्णय त्याच उच्च न्यायालयाच्या समन्वय खंडपीठाने [अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनीसह] आधीच घेतलेल्या मतावर आधारित होता. या न्यायालयाने अशा प्रकारे नोंदविले आहे, त्या अर्थाने, अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनीमध्ये स्पष्ट केलेली कायदेशीर स्थिती, या न्यायालयाने त्या निर्णयाचा उहापोह केला नाही किंवा स्पष्टपणे नाकारला गेला नाही.

11. प्रतिवादीचा युक्तिवाद पुढे जातो की इनोव्हेटिव्ह सिस्टम्समधील निर्णय, कोणत्याही विशिष्ट तरतुदीचा संदर्भ देत नाही किंवा अंकम्मा ट्रेडिंग कंपनीमधील उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाचा निर्णय स्पष्टपणे रद्द केला नाही. अशा प्रकारे, हे बंधनकारक उदाहरण मानले जाऊ शकत नाही. आम्ही या सबमिशनने

प्रभावित झालो नाही. खरंच, इनोव्हेटिव्ह सिस्टम्समधील या न्यायालयाचा निर्णय हा एक संक्षिप्त निर्णय आहे. मात्र, त्यामुळे काही फरक पडणार नाही. कारण, हे चांगले स्थापित झाले आहे की एकदा विशेष रजा याचिका मंजूर झाल्यानंतर, या न्यायालयाच्या अपीलीय अधिकारक्षेत्राच्या वापराचे दरवाजे उघडले गेले आहेत. परिणामी, सर्वोच्च न्यायालयासमोर आक्षेपार्ह आदेशाविरुद्ध अपील करणारा आदेश बनला आणि त्यानंतर पारित केलेला कोणताही आदेश अपीलीय आदेश असेल आणि विलीनीकरणाच्या सिद्धांतास आकर्षित करेल जरी हा आदेश उलट करण्याचा किंवा बदलण्याचा आहे किंवा अपील केलेल्या आदेशाची पुष्टी करण्याचा आहे आणि त्यात समावेश करणे हा बोलणारा किंवा न बोलणारा आहे. ही कायदेशीर स्थिती कुन्हायम्डमध्ये पुन्हा स्थापित केली गेली आहे. असे म्हटल्यावर, आम्ही प्रतिवादी राज्याचा युक्तिवाद नाकारला पाहिजे की इनोव्हेटिव्ह सिस्टम्समधील या न्यायालयाचा निर्णय आणि त्यानंतरचे इतर निर्णय बंधनकारक उदाहरण मानले जाऊ शकत नाहीत.

87. पुन्हा, सी.एन. रुद्रमूर्ती विरुद्ध के. बरखातुल्ला खान आणि इतर 1998 8 SCC 275 च्या प्रकरणात, माननीय सर्वोच्च न्यायालय कर्नाटक उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाशी संबंधित होते, ज्याने पद्मनाभ राव विरुद्ध कर्नाटक राज्य ILR 1986 KAR 2480 च्या प्रकरणात

आपल्या पूर्वीच्या निर्णयाचे अनुसरण करण्याचा आग्रह धरला होता, जरी शोभा सुरेंद्र विरुद्ध एच. व्ही. राजन 1998 8 SCC 281, आणि डी. सी. भाटिया विरुद्ध युनियन ऑफ इंडिया 1995 1 SCC 104, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने पद्मनाभ राव प्रकरणातील कर्नाटक उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाशी सुसंगत नसलेले मत मांडले होते. पद्मनाभ राव हे माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या रतन आर्य विरुद्ध तामिळनाडू राज्य 1996 3 SCC 385 यापूर्वीच्या निर्णयावर विसंबून होते आणि म्हणूनच, कर्नाटक उच्च न्यायालयाने पद्मनाभ राव यांचे अनुसरण करणे निवडले, असे मानून की डी.सी. भाटिया किंवा शोभा सुरेंद्र लागू नाही.

88. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने सी. एन. रुद्रमूर्ती (सुप्रा) या प्रकरणात कर्नाटक उच्च न्यायालयाने अवलंबिलेल्या या दृष्टिकोनास मान्यता दिली नाही आणि पुढीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदविले: -

६. शोभा सुरेंद्र प्रकरणात उच्च न्यायालयाने पद्मनाभ राव प्रकरणाचा आधार घेतला होता. जेव्हा हे प्रकरण या न्यायालयात आणले गेले तेव्हा पद्मनाभ राव प्रकरणाचा कोणताही विशिष्ट संदर्भ दिला गेला नाही, या न्यायालयाने नमूद केले की डी.सी. भाटिया प्रकरणात घालून दिलेला कायदा लागू होईल, तो उच्च न्यायालयासाठी खुला नव्हता रतन आर्य प्रकरणातील निर्णयाचे अनुसरण करण्यास प्राधान्य देईल . प्रत्यक्षात, हे न्यायिक शिस्तीचे प्रकरण आहे, ज्यामध्ये हे अपेक्षित आहे की या

न्यायालयाने कोणत्याही विषयावरील कायद्याबाबत केलेले विधान भारताच्या सीमेत असलेल्या सर्व न्यायालयांवर बाध्यकारी असेल. घटनेच्या अनुच्छेद 141 चा हा आदेश कोणत्याही उदाहरणांच्या सिद्धांतावर आधारित नाही परंतु या न्यायालयाने घोषित केलेला कायदा त्यांच्यावर बंधनकारक आहे हे सर्व न्यायालयांना सूचित करते. जर तसे असेल तर रतन आर्य प्रकरणातील निर्णयांचा परिणाम, त्याची व्याप्ती, त्यात काय निर्णय घेण्यात आला आणि त्या निर्णयात आणि डी.सी. भाटिया प्रकरणात देण्यात आलेल्या निर्णयात काही फरक असू शकतो की नाही याचा विचार करणे उच्च न्यायालयाला खुले नव्हते. शोभा सुरेंद्र प्रकरणात या न्यायालयाने स्पष्ट केलेला निर्णय असा होता की डी.सी. भाटिया प्रकरण कर्नाटक भाडे नियंत्रण कायद्याच्या कलम 31 च्या संदर्भात लागू होते आणि म्हणूनच, त्या निर्णयाच्या पार्श्वभूमीवर, उच्च न्यायालयाचा निर्णय पद्मनाभ राव प्रकरणाचा पाठपुरावा केला होता की नाही हे दुसऱ्या प्रकरणात अस्वस्थ होते. परिणामी, पद्मनाभ राव प्रकरण अप्रत्यक्षपणे फेटाळले गेले. अशा प्रकारे, या न्यायालयाच्या निर्णयाचे स्पष्टीकरण देण्याचा प्रयत्न करणे उच्च न्यायालयासाठी अजिबात खुले नव्हते आणि या न्यायालयाच्या निर्णयाचे अप्रत्यक्षपणे पालन केले पाहिजे. कर्नाटक भाडे नियंत्रण कायद्याच्या तरतुदींद्वारे घोषित केलेला कायदा म्हणून विद्वान न्यायाधीशांना या

प्रकरणात इतर कोणतेही मत घेण्यास खुले नव्हते. अशा प्रकारे आमचे मत आहे की उच्च न्यायालयाने पक्षांना भाडे अंतर्गत त्यांचे उपाय करण्यासाठी उच्च न्यायालयाने जारी केलेल्या निर्देशांवर काम करण्यासाठी उच्च न्यायालयाने पक्षांना जारी केलेला निर्णय नियंत्रण कायदा अजिबात योग्य नाही"

89. पुढे, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने वरील संदर्भात, परिच्छेद 8 मध्ये खालील निरीक्षणे नोंदविली:-

“8. ... या न्यायालयाने पद्मनाभ राव प्रकरणातील निर्णयाचा विशेषतः उल्लेख केला नसला तरी, हे सांगण्याची गरज नाही की या न्यायालयाने घोषित केलेला कायदा पद्मनाभ राव प्रकरणात नमूद केलेल्या निर्णयाच्या विरुद्ध होता. त्यामुळे हा युक्तिवादही योग्य नाही आणि तो फेटाळला जाणे आवश्यक आहे.

90. हातातील प्रकरणांमध्ये, गॅलक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाचा निर्णय नंदरामच्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाशी विसंगत आणि विरुद्ध आहे असे मानण्यास आम्हाला अजिबात संकोच वाटत नाही. एमआरटीयू कायद्यांतर्गत कामगार आणि औद्योगिक न्यायालयांच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या मुद्द्यावरील दोन निर्णय न जुळणारे आहेत.

91. नंदराम यांच्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या बाबतीत या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा विशेषतः संदर्भ दिला नाही ही परिस्थिती फारशी समर्पक नाही. त्यानुसार, नंदरामच्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा नंतरचा निर्णय कायम असणे आवश्यक आहे आणि ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या बाबतीत या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाचा निर्णय मान्य करणे आवश्यक आहे आणि माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने अभिप्रेतपणे रद्द केले आहे असे मानले पाहिजे.

92. मेसर्स सन फार्मास्युटिकल्स इंडस्ट्रीज लि., या न्यायालयाचे विद्वान एकल न्यायाधीश (एस. सी. गुप्ते, जे.) यांनी एका अंतरिम आदेशात ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन मधील या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाचा निर्णय आणि नंदराम मधील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा निर्णय यांच्यातील विरोधाभास लक्षात घेतल्यानंतर, याचिकाकर्त्यांच्या विद्वान वकिलांनी असे म्हटले आहे की माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने नंदराम यांनी "ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन (सुप्रा) च्या प्रकरणात आमच्या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या मताच्या अगदी विरुद्ध असलेले मत मांडले आहे. विद्वान एकल न्यायाधीशांनी पुढे असे म्हटले की: -

“जरी ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन फार्मास्युटिकल्स लिमिटेड (सुप्रा) या निर्णयाचा स्पष्टरीत्या उल्लेख सर्वोच्च न्यायालयाने नंदराम (सुप्रा) या प्रकरणातील निर्णयात केलेला नसला, तरी

नंदराम प्रकरणातील आक्षेपित आदेश हा स्वतः ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन फार्मास्युटिकल्स लिमिटेड या प्रकरणातील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयावर आधारित होता.”

93. तथापि, नियोक्त्यांच्या विद्वान वकिलांनी सादर केले की विद्वान एकल न्यायाधीशांनी केलेल्या अंतरिम आदेशाला कोणतेही पूर्वगामी मूल्य नाही. जरी हे सबमिशन बरोबर असले तरी, आम्ही या आदेशाचा संदर्भ दिला आहे, जो आमच्यासमोर उद्भूत केला गेला होता, केवळ हे दर्शविण्यासाठी की विद्वान एकल न्यायाधीशांनाही ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन मधील आमच्या विभागीय खंडपीठाने घेतलेले मत आणि नंदराममधील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयामध्ये विसंगती आढळली. वर चर्चा केल्याप्रमाणे, विद्वान एकल न्यायाधीशांनी वर नमूद केलेल्या अंतरिम आदेशात व्यक्त केलेल्या मतांपेक्षा स्वतंत्र, आम्ही या निष्कर्षापर्यंत पोहोचलो आहोत.

94. राष्टाकोस ब्रेट अँड कंपनी लि., आणखी एक विद्वान एकल न्यायाधीश (संदीप व्ही. मारणे, जे.) यांनी या विषयावरील उदाहरणांचे तपशीलवार सर्वेक्षण केल्यानंतर असे म्हटले आहे की मुंबई येथे बदली आदेश जारी करणे, महाराष्ट्र राज्याच्या प्रादेशिक हद्दीबाहेर नेमणुकीस असलेल्या कर्मचाऱ्याची बदली करणे हे महाराष्ट्र राज्यातील कामगार किंवा औद्योगिक न्यायालयांना एमआरटीयू कायद्यांतर्गत अन्यायकारक कामगार पद्धतींच्या तक्रारींवर विचार करण्याचे अधिकार प्रदान करेल. विद्वान एकल न्यायाधीश मुंबई येथे

कॉर्पोरेट कार्यालय असलेल्या मालकाशी संबंधित होते, ज्याने 1990 मध्ये वैद्यकीय प्रतिनिधी नियुक्त केला होता आणि त्याला श्रीगंगानगर (राजस्थान) येथे तैनात केले होते.

21 नोव्हेंबर 2019 रोजी मुंबईतील कॉर्पोरेट कार्यालयातून जारी केलेल्या बदली आदेशानुसार, वैद्यकीय प्रतिनिधी असलेल्या कर्मचार्याची श्रीगंगानगर (राजस्थान) येथून शाहजनपूर (उत्तर प्रदेश) येथे बदली करण्यात आली कारण व्यवस्थापनाने श्रीगंगानगर (राजस्थान) येथील कामकाज बंद करण्याचा निर्णय घेतला होता.

95. या कर्मचार्याने मुंबई येथील औद्योगिक न्यायालयात तक्रार दाखल केली आणि अंतरिम दिलासा मागितला. गुणवत्तेवर कोणतीही अंतरिम सवलत देण्यात आली नाही. तरीही या कर्मचार्याने राजस्थानहून उत्तर प्रदेशात बदली करण्याच्या आदेशाचे पालन केले नाही. म्हणूनच, नियोक्त्याने घरगुती चौकशी केल्यानंतर 24 डिसेंबर 2020 च्या आदेशानुसार कर्मचार्याला बडतर्फ केले. बडतर्फीचा आदेश हा मुंबई येथील कामगार न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या स्वतंत्र तक्रार क्रमांक 40/2021 चा विषय होता, जो प्रलंबित असल्याचे नमूद करण्यात आले आहे.

96. नियोक्त्याने औद्योगिक न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावर आक्षेप घेतला, परंतु 04 मे 2020 च्या आदेशाद्वारे हा आक्षेप फेटाळण्यात आला. हा आदेश रिट याचिका क्र. 2545 / 2023 मध्ये माननीय एकल न्यायाधीशांसमोर आव्हानाचा विषय होता.

नियोक्त्याच्या युक्तिवादाचा मुख्य आधार हा गॅक्सोस्मिथक्लाईन प्रकरणातील खंडपीठाच्या निर्णयावर तसेच गॅक्सोस्मिथक्लाईनचा अवलंब करणाऱ्या माननीय एकल न्यायाधीशांच्या निर्णयांवर होता.

97. विद्वान एकल न्यायाधीशांनी गॅक्सोस्मिथक्लाईनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा आणि टॉरेंट फार्मास्युटिकल्स लिमिटेडच्या प्रकरणातील निर्णयांचा विचार केला आणि अनिल मुरलीधरन यांनी नंदराम आणि राकेश कुमार वर्मा यांच्या बाबतीत माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने नंतर दिलेले निर्णय पाहता हे निर्णय यापुढे प्रबळ होऊ शकत नाहीत, असे मत व्यक्त केले. हा अंतिम आदेश होता. त्यामुळे गुप्ते जे. यांच्या आदेशाच्या संदर्भात उपस्थित करण्यात आलेला आक्षेप कायम राहू शकत नाही.

98. पुन्हा, आम्ही वरील निर्णयाचा संदर्भ केवळ हे दर्शविण्यासाठी करतो की आमच्या न्यायालयाच्या आणखी एका विद्वान एकल न्यायाधीशाने तपशीलवार पुनरावलोकनानंतर असा निष्कर्ष काढला की गॅक्सोस्मिथक्लाईन मधील आमच्या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाचे मत नंदराममधील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाशी विसंगत होते. योगायोगाने, विद्वान एकल न्यायाधीशांनी असेही म्हटले आहे की गॅक्सोस्मिथक्लाईन राकेश कुमार वर्मा या सर्वोच्च न्यायालयाच्या ताज्या निर्णयाशी सुसंगत नाही. या मुद्द्यावर विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या युक्तिवादाशी आम्ही सहमत आहोत.

99. राकेशकुमार वर्मा यांच्या प्रकरणात सर्वोच्च न्यायालयाने पाटणा आणि दिल्ली येथे तैनात असलेल्या एचडीएफसी बँकेच्या कर्मचाऱ्यांशी संबंधित होते. त्यांच्या नियुक्तीच्या आदेशांमध्ये एचडीएफसी बँकेतील नोकरीमुळे उद्भवलेल्या कोणत्याही वादासाठी मुंबईतील न्यायालयांना विशेष अधिकार क्षेत्र प्रदान करणारे कलम होते. कर्मचाऱ्यांना काढून टाकल्यानंतर त्यांनी पाटणा आणि दिल्ली येथे खटले दाखल केले. तथापि, बँकेने पाटणा आणि दिल्ली येथील न्यायालयांच्या अशा खटल्यांचा विचार करण्याच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावर आक्षेप घेतला, कारण त्यांच्या नियुक्ती पत्रातील कलम मुंबईतील न्यायालयांना विशेष अधिकार क्षेत्र प्रदान करते.

100. कर्मचाऱ्यांनी असा युक्तिवाद केला की त्यांना काढून टाकण्यास कारणीभूत ठरणाऱ्या कारवाईचा कोणताही भाग मुंबईत जमा झाला नाही. म्हणूनच, मुंबईतील न्यायालयांना विशेष अधिकार क्षेत्र प्रदान करणारे कलम कुचकामी होते आणि त्या आधारावर पाटणा आणि दिल्ली येथील न्यायालयांना प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा कधीही अभाव असू शकत नाही. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने इतर गोष्टींबरोबरच, असे म्हटले आहे की पक्षांमधील करार अशा न्यायालयाला अधिकार क्षेत्र प्रदान करू शकत नाही ज्याला प्रथम स्थान नाही. म्हणूनच, पाटणा आणि दिल्ली व्यतिरिक्त मुंबईतील न्यायालयांना अशा

खटल्याचा विचार करण्यासाठी प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र आहे की नाही हा निश्चित करणे आवश्यक होते.

101. यासाठी, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने सीपीसीच्या कलम 20 चा आधार घेतला आणि नमूद केले की, त्यापूर्वीच्या प्रकरणात, दोन कर्मचाऱ्यांना नोकरीवर ठेवण्याचा निर्णय मुंबईत घेण्यात आला होता. नियुक्तीपत्रे देण्यात आली, त्यांची सेवा रद्द करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आणि त्यांना मुंबईहून पाठवण्यात आले. या घटकांच्या आधारे, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने हा युक्तिवाद फेटाळून लावला की कारवाईच्या कारणाचा कोणताही भाग मुंबईत जमा झाला नाही आणि असे म्हटले की मुंबईतील न्यायालयांना खटल्याचा विचार करण्याचा अधिकार आहे.

102. राष्ठाकोस ब्रेट यांचा निर्णय घेणाऱ्या विद्वान एकल न्यायाधीशांनी असे निरीक्षण नोंदवले की राकेश कुमार वर्मा प्रकरणातील निर्णयाने एमआरटीयू कायद्यातील तरतुदींना संबोधित केले नसले तरी, प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करताना मुख्य कार्यालय किंवा नोंदणीकृत कार्यालयाचे स्थान जेथे नियुक्त्या, बदल्या किंवा समाप्ती पत्रे जारी केली गेली होती, यासारखे घटक संबंधित आहेत, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील आमच्या विभागीय खंडपीठाच्या मताच्या विपरीत. अशा प्रकारे, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय

खंडपीठाला अनुकूल ठरलेले युक्तिवाद माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने जोरदारपणे फेटाळून लावले.

103. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील आमच्या विभागीय खंडपीठाचा निर्णय मूलतः असे मानतो की हस्तांतरण किंवा समाप्तीच्या आदेशाच्या सेवेच्या वेळी रोजगाराची साइट हा एकमेव प्रशासकीय घटक आहे जो प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा मुद्दा निश्चित करतो. विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयात असे म्हटले आहे की ज्या ठिकाणी हस्तांतरण किंवा समाप्तीचा निर्णय घेतला जातो त्या ठिकाणासारखे घटक पूर्णपणे अप्रासंगिक आहेत, कारवाईच्या कारणाचा भाग नसतात आणि प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करताना त्यांचा विचार केला जाऊ शकत नाही. असा दृष्टिकोन, आदरानुसार, केवळ एमआरटीयू कायद्याच्या विशिष्ट संदर्भात नंदराम येथे सर्वोच्च न्यायालयाने स्थापित केलेल्या कायद्याशीच नव्हे तर 2025 मध्ये निर्णय देण्यात आलेल्या राकेश कुमार वर्मा यांच्या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाच्या गुणोत्तराशी देखील विसंगत आहे.

104. प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या मुद्द्यांचा निर्णय केवळ कर्मचाऱ्याच्या साइटच्या आधारे घेतला जाऊ शकत नाही जेव्हा त्याच्या, तिच्याविरुद्ध किंवा त्यांच्याविरुद्ध अन्यायकारक कामगार प्रथा वापरली गेली होती. त्यांच्या नोकरीची साइट हा एक घटक असू शकतो, परंतु ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील आमच्या विभागीय खंडपीठाने आयोजित केल्याप्रमाणे हा

एकमेव प्रशासकीय घटक असू शकत नाही. त्याचप्रमाणे, मुख्य कार्यालय किंवा नोंदणीकृत कार्यालयाचे केवळ स्थान देखील नेहमीच एकमेव प्रशासकीय घटक असू शकत नाही. तथापि, असा घटक अप्रासंगिक म्हणून नाकारला जाऊ शकत नाही, विशेषतः जेव्हा हे दर्शविले जाते की हस्तांतरण किंवा समाप्तीचा निर्णय प्रमुख किंवा नोंदणीकृत कार्यालयात केला गेला होता. प्रतिवादी किंवा प्रतिवादीच्या साइटस अप्रासंगिक घटक म्हणून मानले जाऊ शकत नाही, विशेषतः जेव्हा प्रमुख किंवा नोंदणीकृत कार्यालय हे मज्जातंतू केंद्र असते ज्यातून अन्यायकारक कामगार पद्धती असल्याचा आरोप असलेले असे सर्व निर्णय घेतले जातात आणि अंमलात आणले जातात.

105. खरं तर, नियुक्ती, बदली किंवा कार्यालयाची समाप्ती, आस्थापनेच्या मज्जातंतू केंद्राचे स्थान किंवा अन्यायकारक कामगार पद्धती असल्याचा आरोप असलेल्या निर्णयांचे मूळ यासारखे घटक सर्व संबंधित आहेत आणि कारवाईचे कारण किंवा कारवाईच्या कारणाचा एक भाग कोठे उद्भवतो हे निर्धारित करण्यासाठी अप्रासंगिक मानले जाऊ शकत नाही. कर्मचाऱ्याची साइटस चाचणी देखील अप्रासंगिक असू शकत नाही, परंतु त्यास एकमेव किंवा निर्णायकपणे निर्धारक चाचणीपर्यंत वाढविणे योग्य असू शकत नाही.

106. याव्यतिरिक्त, जर कारवाईचे कारण दोन ठिकाणी उद्भवले तर दोन्ही ठिकाणी अधिकार क्षेत्र वापरणाऱ्या न्यायालयांना समवर्ती अधिकार क्षेत्र असेल . त्यानंतर

तक्रारदाराकडे पर्याय असेल. समजा, निवड एखाद्या न्यायालयाची किंवा मंचाची केली गेली आहे ज्याच्या कार्यक्षेत्रात कारवाईच्या कारणाचा एक भाग उद्भवतो. अशा परिस्थितीत, असे न्यायालय किंवा मंच केवळ कर्मचाऱ्याच्या साइटसवर लक्ष केंद्रित करून अधिकार क्षेत्र नाकारू शकत नाही, जसे की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमध्ये होते.

107. अशा प्रकरणांमध्ये कारवाईचे कारण एक किंवा अधिक न्यायालयांच्या प्रादेशिक मर्यादित किंवा कार्यक्षेत्रात जमा झाले असावे असे मानण्यात काहीही चुकीचे नाही. माननीय सर्वोच्च न्यायालय, नंदराम मध्ये, विशेषतः एमआरटीयू कायद्याच्या संदर्भात ही स्थिती स्वीकारते. माननीय सर्वोच्च न्यायालय, राकेश कुमार वर्मा, प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्याच्या संदर्भात सामान्यतः ही स्थिती स्वीकारते. थोडक्यात, प्रतिवादी किंवा प्रतिवादीची साइटस, किंवा ज्या ठिकाणी आक्षेपार्ह निर्णय घेतला जातो त्या ठिकाणी प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी थेट संबंध आहे आणि अशा घटकाला अप्रासंगिक किंवा कमी महत्त्वपूर्ण म्हणून संबोधले जाऊ शकत नाही.

108. दिवाणी प्रक्रिया संहिता 1908 (सीपीसी) च्या कलम 20 मध्ये अशी तरतूद आहे की कलम 16 ते 19 मध्ये समाविष्ट नसलेल्या सर्व प्रकरणांसाठी, ज्या न्यायालयात कारवाईचे कारण, पूर्णपणे किंवा अंशतः, उद्भवते अशा न्यायालयात वादीच्या पर्यायाने खटले दाखल केले जाऊ शकतात; किंवा जिथे प्रतिवादी राहतो, किंवा व्यवसाय करतो किंवा

वैयक्तिकरित्या फायद्यासाठी काम करतो. लक्ष्मण प्रसाद विरुद्ध प्रोडिजी इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेड 2008 1 SCC 618 आणि इंडियन परफॉर्मिंग राइट्स सोसायटी लिमिटेड विरुद्ध संजय दलिया आणि अन्य 2015 10 SCC 161 प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्ट केले की सीपीसीच्या कलम 20 ची रचना प्रत्येक व्यक्तीच्या चुलीच्या शक्य तितक्या जवळ न्याय आणला जाऊ शकतो यासाठी केली गेली आहे आणि प्रतिवादीला ज्या प्रकरणांमध्ये तो सामील असू शकतो अशा प्रकरणांमध्ये स्वतःचा बचाव करण्यासाठी लांब पल्ल्याचा प्रवास करण्याचा त्रास आणि खर्च केला जाऊ नये.

109. अशा परिस्थितीत अतिरिक्त-प्रादेशिकतेचा प्रश्नच उद्भवत नाही. समजा, कारवाईचे कारण खरोखरच महाराष्ट्रात जमा झाले आहे किंवा अंशतः जमा झाले आहे आणि महाराष्ट्रातील न्यायालयांचे कार्यक्षेत्र, जेथे एमआरटीयू कायदा मान्य आहे, त्याचा वापर केला जातो. अशा परिस्थितीत, महाराष्ट्राबाहेरील प्रदेशांवर एमआरटीयू कायद्याचा विस्तार नाही किंवा अतिरिक्त-प्रादेशिकतेचा कोणताही मुद्दा नाही. शिवाय, एकदा हे सिद्ध झाले की नियंत्रण किंवा तंत्रिका केंद्र महाराष्ट्रातच आहे आणि अन्यायकारक कामगार पद्धती घडवून आणण्यासाठी जबाबदार असलेले मुख्य कर्मचारी महाराष्ट्रातच आहेत, नियोक्त्यांनी प्रस्तावित केल्याप्रमाणे अंमलबजावणीचे कोणतेही गंभीर मुद्दे उद्भवू शकत नाहीत. अर्थात, जर हे सिद्ध झाले की महाराष्ट्रात कारवाईच्या कारणाचा कोणताही भाग उद्भवला नाही, तर

तेथील न्यायालयांना कोणतेही प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नाही. म्हणूनच, महाराष्ट्रात कारवाईचे कोणतेही कारण किंवा भाग खरोखरच उद्धवला आहे की नाही हे ठरवणे हा महत्त्वाचा मुद्दा आहे. एकदा सुप्रसिद्ध तत्त्वे लागू करून हे स्थापित केले की, कोणतेही बाह्य मुद्दे उद्धवत नाहीत.

110. नियोक्ताचे विद्वान वकील श्री. सावंत यांनी नंतर निर्णायक घटक म्हणून विशिष्ट ठिकाणी उद्धवणाऱ्या कारवाईच्या कारणाच्या पैलूचा उल्लेख केला. त्यांनी असा युक्तिवाद केला की अशा प्रकरणांमध्ये कारवाईचे कारण प्रामुख्याने त्या ठिकाणी उद्धवते जिथे कर्मचाऱ्याला बदलीच्या वेळी तैनात केले जाते किंवा ज्या ठिकाणी त्यांची बदली केली जाते त्या ठिकाणी आणि इतर कोणत्याही ठिकाणी नाही. त्यांनी असे प्रतिपादन केले की कारवाईचे कोणतेही कारण मुख्य कार्यालय किंवा आस्थापनेच्या नोंदणीकृत कार्यालयाच्या जागेवर किंवा ज्या कार्यालयातून कर्मचाऱ्याचा रोजगार व्यवस्थापित केला जातो किंवा जिथून हस्तांतरण किंवा समाप्तीचा आदेश जारी केला जातो किंवा पाठविला जातो. त्यांनी असा युक्तिवाद केला की हे नंतरचे घटक एकतर अप्रासंगिक आहेत किंवा कोणत्याही घटनेत, कारवाईचे ठोस कारण कोठे जमा झाले आहे हे निर्धारित करण्यात महत्त्वपूर्ण नाहीत.

111. नंदराम आणि राकेश कुमार वर्मा यांच्या प्रकरणात माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने म्हटल्याप्रमाणे, मुख्य कार्यालय, नोंदणीकृत कार्यालय किंवा कॉर्पोरेट कार्यालय यासारख्या ठिकाणी जिथे संपुष्टात आणण्याचा किंवा हस्तांतरित करण्याचा निर्णय घेतला जातो, ते खरोखरच असे स्थान मानले जाऊ शकते जेथे कारवाईचे ठोस कारण उद्भवते. याचे कारण असे आहे की, अशा निर्णयाशिवाय - [अन्यायकारक कामगार प्रथा असल्याचा आरोप] - कर्मचाऱ्यांवर त्याचा परिणाम होणार नाही. म्हणूनच, श्री सावंत यांचा युक्तिवाद की कारवाईचे ठोस कारण कोठे जमा झाले आहे हे निर्धारित करण्यासाठी केवळ रोजगाराची साइट ही एकमेव किंवा प्रशासकीय घटक असू शकते, आदराने स्वीकारली जाऊ शकत नाही.

112. श्री सावंत यांच्या वरील युक्तिवादाला एमआरटीयू कायद्याच्या तरतुदींद्वारे किंवा औद्योगिक विवाद निराकरणावर नियंत्रण ठेवणाऱ्या इतर स्थानिक किंवा केंद्रीय कायद्याद्वारे समर्थित नाही. न्यायालये आणि न्यायाधिकरणे किंवा सीपीसीमध्ये समाविष्ट असलेल्या न्यायालयांचे प्रादेशिक कार्यक्षेत्र स्थापित करण्यासाठी सामान्य तत्त्वे देखील अशा दृष्टिकोनाचे समर्थन करत नाहीत. परंतु श्री. सावंत यांनी लालभाई त्रिकुमलाल मिल्स लि. या प्रकरणातील या न्यायालयाच्या निर्णयावर भर देत असे सादर केले की, अशा प्रकारचा

सिद्धांत या निर्णयातून प्रवाहीत होतो. त्यांनी निदर्शनास आणले की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाने या निर्णयाचा आधार घेतलेल्यांपैकी हा एक निर्णय होता.

113. लालभाई त्रिकुमलाल मिल्स लि., प्रकरणातील कर्मचार्याला याचिकाकर्ते मिल्सने त्यांच्या मुंबई येथील शाखा कार्यालयात नोकरी दिली होती आणि 27 ऑगस्ट 1953 रोजी शाखा कार्यालय बंद झाल्यावर त्याची सेवा समाप्त करण्यात आली . त्यांनी अहमदाबादमधील मिल्सच्या नोंदणीकृत कार्यालयाला पत्र लिहून त्यांना बडतर्फ केल्याची तक्रार केली आणि पुन्हा कामावर घेण्याची मागणी केली. त्याला कोणताही प्रतिसाद न मिळाल्याने त्या कर्मचार्याने त्याला पुन्हा कामावर घेण्यासाठी आणि नुकसान भरपाईसाठी मुंबईच्या कामगार न्यायालयात अर्ज दाखल केला.

114. मालकाने असा युक्तिवाद केला की मुंबईतील कामगार न्यायालयाला तक्रार ऐकण्याचे आणि निकाली काढण्याचे प्रादेशिक अधिकार नाहीत, कारण कर्मचारी मुंबई शाखा कार्यालयात तैनात असला तरी ही समाप्ती अहमदाबादमधून करण्यात आली होती. कामगार न्यायालयाने हा आक्षेप फेटाळून लावला आणि या बरखास्तीलाच उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठासमोर आव्हान देण्यात आले. एका अर्थाने, नियोक्त्याचा दावा हा या प्रकरणांच्या संचामध्ये उभ्या राहिलेल्या मुद्द्याच्या उलट स्वरूपाचा होता.

115. लालभाई त्रिकुमलाल हा बॉम्बे इंडस्ट्रियल रिलेशन्स ऍक्ट, 1946 अंतर्गत घेतलेला निर्णय होता, ज्यामध्ये कारवाईचे कारण किंवा अशा कारणाच्या संदर्भात प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या मुद्द्यांसारख्या सामान्य बाबी निश्चित करण्यासाठी विशिष्ट तरतुदींचा अभाव होता. एमआरटीयू कायद्यांतर्गत परिस्थिती स्पष्टपणे वेगळी नाही. दोन्ही कायद्यांमध्ये कामगार किंवा औद्योगिक न्यायालये नियुक्त करण्याच्या तरतुदींचा समावेश आहे आणि ते कोणत्या क्षेत्रांवर ते प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र वापरतील हे निश्चित करण्यासाठी तरतूद आहे. कलम 9 आणि 77 मधील या तरतुदींची दखल घेतल्यानंतर [एमआरटीयू कायद्याच्या संदर्भात श्री सावंत आणि श्री शाह यांनी नमूद केलेल्या तरतुदींप्रमाणेच], या न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले: "परंतु न्यायालयाने काय विचारात घेतले पाहिजे ते म्हणजे त्या प्रादेशिक कार्यक्षेत्रात उद्भवणाऱ्या कोणत्या बाबींच्या संदर्भात कामगार न्यायालयाला त्यासमोर दाखल केलेल्या अर्जाची विल्हेवाट लावण्याचे अधिकार देण्यात आले आहेत".

116. या न्यायालयाने असेही नमूद केले की बॉम्बे इंडस्ट्रियल रिलेशन्स ऍक्ट कारवाईच्या कारणांशी संबंधित नाही, किंवा कोणत्या घटकांना कामगार न्यायालय अधिकारक्षेत्र प्रदान करेल हे सूचित करत नाही. तथापि, विभागीय खंडपीठाने असे निरीक्षण नोंदवले: - 'पण अधिकारक्षेत्राच्या सुप्रसिद्ध चाचण्या लागू करून, जर पक्ष कार्यक्षेत्रात राहत असतील किंवा वादाचा विषय मोठ्या प्रमाणात कार्यक्षेत्रात उद्भवला असेल तर न्यायालय किंवा

न्यायाधिकरणाचे अधिकार क्षेत्र असेल आणि म्हणूनच या प्रश्नाचा योग्य मार्ग म्हणजे स्वतःला विचारणे - हा वाद मोठ्या प्रमाणात कोठे उद्भवला - आणि आमच्या मते या प्रश्नाचे एकमेव उत्तर असे असू शकते की हा वाद मोठ्या प्रमाणात मुंबईत उद्भवला आणि अहमदाबादमध्ये नाही. काय आहे वाद? कर्मचाऱ्याने अहमदाबादमधील नियोक्ताशी संपर्क साधला की नाही आणि कोणताही करार झाला नाही याबद्दल वाद नाही. कामगाराला कामावरून काढून टाकण्यात मालक न्याय्य होते का, हा वाद आहे. नोकरी मुंबईत होती आणि बडतर्फी मुंबईत झाली होती, त्यामुळे हा वाद मुंबईत मोठ्या प्रमाणात उद्भवला नाही, असे म्हणणे कठीण आहे.

117. वरील निरीक्षणांच्या आधारे, श्री सावंत यांनी असा दावा केला की अशा प्रकरणांमध्ये लागू केली जाणारी चाचणी म्हणजे कारवाईचे कारण मोठ्या प्रमाणात कोठे उद्भवे हे निर्धारित करणे आणि पुढे, हा निर्णय या प्रस्तावासाठी एक अधिकार आहे की कारवाईचे कारण नेहमीच कर्मचाऱ्याच्या नोकरीच्या ठिकाणी मोठ्या प्रमाणात उद्भवते. न्यायालयांचे निर्णय ते कायदे आहेत असे समजून वाचले जाऊ नये किंवा त्याचा अर्थ लावला जाऊ नये. कोणत्याही परिस्थितीत, आदरपूर्वक नमूद करावेसे वाटते की, या निर्णयाबाबत आमचे आकलन किंवा त्याचे विश्लेषण श्री. सावंत यांच्या आकलनाशी किंवा मांडणीशी सुसंगत नाही. तसेच, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने रंगाविलास मोटर्स (प्रा.) लि. या प्रकरणात

किंवा या न्यायालयाच्या विभागीय पीठाने लक्ष्मण बाबूराव रेपल या प्रकरणात त्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचे असे वाचन किंवा विश्लेषण केलेले नाही.

118. सर्वप्रथम, वरील निरीक्षणे केल्यानंतर, विभागीय खंडपीठाने अहमदाबाद न्यायालयाचा प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र असलेला मुद्दा स्पष्टपणे खुला ठेवला, जे खालील निरीक्षणांवरून स्पष्ट होते: -

"अहमदाबाद न्यायालयाला समान अधिकार क्षेत्र असेल की नाही याबद्दल आम्ही कोणतेही मत व्यक्त केले नाही. या तथ्यांवर मुंबई कामगार न्यायालयाचे अधिकार क्षेत्र आहे की नाही हे ठरविण्याशी आम्ही संबंधित आहोत आणि आमच्या मते जर या प्रकरणात कर्मचारी मुंबईत नोकरीवर होता आणि मुंबईत बडतर्फ झाला होता आणि तो त्याच्या बडतर्फीबद्दल तक्रार करत असेल आणि त्याला पुनर्स्थापना आणि नुकसान भरपाई हवी असेल, तर मुंबई कामगार न्यायालयाला या अर्जावर निर्णय घेण्याचा अधिकार आहे. म्हणूनच आम्ही औद्योगिक न्यायालयाशी सहमत आहोत.

119. दुसरे म्हणजे, लक्ष्मण बाबूराव रेपाळ प्रकरणात, या न्यायालयाच्या दुसऱ्या खंडपीठाने या निर्णयाचा अर्थ स्पष्ट केला. लालभाई त्रिकुमलाल मिल्स लि. या निर्णयाचा संदर्भ त्यानंतरच्या विभागीय खंडपीठाने दिला होता, ज्याने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनचा निर्णय घेतला, लालभाईमधील निर्णयाचे वाचन त्रिकुमलाल मिल्स लि. विभागीय खंडपीठाने निर्णय दिला.

गॅलक्सोस्मिथक्लाइन लक्ष्मण बाबूराव रेपल यांच्या प्रकरणात पूर्वीच्या विभागीय खंडपीठाने दिलेल्या समान निर्णयाच्या वाचनाशी जुळत नाही.

120. लक्ष्मण बाबूराव रेपाळ या प्रकरणात मालकाने असा युक्तिवाद केला की, संबंधित वेळी, मुंबई औद्योगिक संबंध कायद्यातील तरतुदी मराठवाड्यापर्यंत वाढविण्यात आल्या नाहीत, जिथे कामगाराची बदली करण्यात आली, नेमणूक करण्यात आली आणि शेवटी त्याला सोडण्यात आले. मालकाने असा युक्तिवाद केला की, चौकशी करण्याचा आणि कामगाराला सोडण्याचा निर्णय अहमदनगरमधील मुख्य कार्यालयात केला गेला असला तरी, जिथे हा कायदा लागू होता, कामगाराच्या रोजगाराची स्थिती प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचे निर्धारक होते. त्यासाठी लालभाई त्रिकुमलाल मिल्स लिमिटेडवर विसंबून राहण्यात आले. असे आवाहन करणे की कारवाईचे कारण केवळ त्या ठिकाणी उद्भवते जिथे कामगार हस्तांतरण किंवा समाप्तीच्या वेळी कामावर आहे आणि मुख्य कार्यालयात कधीही उद्भवत नाही जेथे असा निर्णय घेतला गेला असेल.

121. विभागीय खंडपीठाने लालभाई त्रिकुमलाल मिल्स लिमिटेडमधील निर्णयाच्या आयातीचे स्पष्टीकरण दिल्यानंतर परिच्छेद 18 ते 22 मधील खालील अटींमध्ये मालकाचा युक्तिवाद फेटाळून लावला.

"18. आता याचिकाकर्ते अहमदाबाद येथे मुख्य कार्यालय असलेल्या एका कंपनीच्या मुंबई शाखेत नोकरी करत होते आणि शाखा बंद केल्यामुळे त्यांची हकालपट्टी करण्यात आली होती. मुंबई येथील कामगार न्यायालयात कर्मचाऱ्याने दिलासा देण्याचा दावा केल्यावर, मालकाने त्याच्या अधिकारक्षेत्राला आव्हान दिले आणि असा युक्तिवाद केला की त्याच्या पुनर्स्थापनेचा वाद मुंबईत नव्हे तर अहमदाबादमध्ये उद्भवला आहे असे मानले पाहिजे. या न्यायालयाने हा युक्तिवाद फेटाळून लावला आणि असे मानले की परिस्थितीतील वाद मुंबईत उद्भवला आहे असे मानले पाहिजे. हे असे वाटते की याचिकाकर्त्याच्या नोकरीचे स्थान न्यायालयाने निर्णायक मानले आहे. या निर्णयाचे बारकाईने निरीक्षण केल्यास मात्र या समजुतीला खोटे वाटते. प्रथम, ते अहमदाबाद येथेही उद्भवले असे म्हटले जाऊ शकते का हा प्रश्न स्पष्टपणे खुला आहे. दुसरे म्हणजे, या निकालातील खालील परिच्छेद, गुणोत्तराचा गाभा आहे, प्रतिवादीऐवजी याचिकाकर्त्याला समर्थन देतो:

"परंतु आम्हाला निर्णय घेण्याशी संबंधित आहे: वाद मोठ्या प्रमाणात कोठे उद्भवला? आता, हा कायदा कारवाईच्या कारणाशी संबंधित नाही, किंवा कामगार न्यायालयाला कोणते घटक अधिकार क्षेत्र प्रदान करतील हे दर्शवित नाही. परंतु अधिकारक्षेत्राच्या सुप्रसिद्ध चाचण्या लागू करून, जर पक्ष अधिकारक्षेत्रात राहत

असतील किंवा वादाचा विषय मोठ्या प्रमाणात कार्यक्षेत्रात उद्धवला असेल तर न्यायालय किंवा न्यायाधिकरणाचे अधिकार क्षेत्र असेल.

19. वर्कमेन विरुद्ध रंगविल्स मोटर्स (पी) लिमिटेड [एआयआर 1967 एससी 1040.] या प्रकरणासह अनेक प्रकरणांमध्ये कायद्याचे हे विधान सर्वोच्च न्यायालयाने मंजूर केले आहे, आणि कामगाराने उपस्थित केलेला वाद कोठे उद्धवला आहे असे म्हटले जाऊ शकते या अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नावर लागू केले जाते.

20. या चाचणीसाठी श्री राणे यांनी गृहित धरल्याप्रमाणे याचिकाकर्त्याला कोठे नोकरी दिली गेली किंवा काढून टाकण्यात आली नाही हे निश्चित करणे आवश्यक आहे. प्रथम, अशी चाचणी कधीही लवचिक असू शकत नाही आणि प्रत्येक प्रकरणाच्या तथ्यांवर अवलंबून असणे आवश्यक आहे. अहमदनगर येथील मुख्य कार्यालयाला वादाच्या ठिकाणापासून वगळले जाऊ शकत नाही जेव्हा अहमदनगर येथील व्यवस्थापनावर शिस्तभंगाचे नियंत्रण होते जेथे चौकशी करण्याचा आणि याचिकाकर्त्याला काढून टाकण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता आणि जेथे याचिकाकर्त्याला कायद्याच्या कलम 42 (4) च्या तरतुदीचे पालन करून संपर्क साधणे आवश्यक होते. हा वाद पूर्णपणे नसल्यास, अहमदनगर येथे उद्धवला आहे असे मानावे लागेल. हे असे असले तरी, त्यापूर्वीच्या तथ्ये आणि परिस्थितीनुसार, या

न्यायालयाने असे मानले की वरील प्रकरणात मुंबईमध्ये मोठ्या प्रमाणात उद्ध्वले आहे, जरी मुख्य कार्यालय अहमदाबाद येथेच होते. अगदी दिवाणी प्रक्रिया संहितेच्या कलम 20 मध्ये दिलेल्या प्रकरणातील कारवाईची कारणे एकापेक्षा जास्त ठिकाणी जमा करण्याचा विचार केला आहे. अधिकारक्षेत्रासाठी दुसरी पर्यायी आवश्यकता, म्हणजे वरील गुणोत्तराखाली प्रतिवादीचे निवासस्थान, जे त्या प्रकरणात उपलब्ध नव्हते, सध्याच्या प्रकरणात पूर्ण आहे. दावेदाराचा दावा कायम ठेवल्यास आदेशाच्या अंमलबजावणीची चाचणी असल्याचे दिसून येते. सध्याच्या प्रकरणातील आदेश पुणे कामगार न्यायालयाच्या कार्यक्षेत्रात अहमदनगर येथे प्रभावीपणे लागू केला जाऊ शकतो. कोणत्याही दृष्टिकोनातून पाहिले तर पुणे कामगार न्यायालय हा वाद चालविण्यास आणि निकाली लावण्यास सक्षम असल्याचे दिसते.

21. हे लक्षात ठेवावे लागेल की हा कायदा मूलतः कायद्याचा एक उपचारात्मक भाग आहे. कर्मचाऱ्यांना त्यांच्या तक्रारींचे निवारण करण्यास सक्षम करणे हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी त्यातील तरतुदींचा शक्य तितक्या उदारपणे अर्थ लावला पाहिजे. अशा प्रकारे आम्ही अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नावर खालच्या न्यायालयांचे मत कायम ठेवण्यास अक्षम आहोत. न्यायाधिकरणाचा आदेश रद्द करण्यास पात्र आहे.

22. औद्योगिक न्यायालयाने या प्राथमिक मुद्द्यावर अपील फेटाळून लावले असल्याने, अर्ज परवानगी देण्यास पात्र आहे आणि गुणवत्तेवर निकाली काढण्यासाठी औद्योगिक न्यायाधिकरणाकडे पाठविण्यास पात्र आहे.

122. म्हणूनच, लालभाई त्रिकुमलाल मिल्स लि. अन्यायकारक कामगार प्रथेची तक्रार केवळ त्या न्यायालयाद्वारे ऐकली जाऊ शकते ज्याच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रात कारवाईचे कारण मोठ्या प्रमाणात उद्भवते आणि कारवाईचे कारण कर्मचाऱ्याच्या साइटसवर नेहमीच उद्भवते. वर नमूद केल्याप्रमाणे, माननीय सर्वोच्च न्यायालय, रंगविलास मोटर्स (प्रा.) लिमिटेडच्या बाबतीत, किंवा लक्ष्मण बाबूराव रेपल मधील या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने देखील त्या प्रकारे खंडपीठाचा निर्णय वाचला नाही किंवा त्याचा अर्थ लावला नाही.

123. मालकांच्या वतीने उपस्थित असलेले श्री कामा, श्री सावंत आणि इतर विद्वान वकील यांनी असा युक्तिवाद केला की सीपीसीच्या तरतुदी किंवा तत्वांचा संदर्भ देखील औद्योगिक निर्णयासाठी अगदी परका आहे. त्यांनी सादर केले की सामान्यतः जेव्हा औद्योगिक विवादांचा विचार केला जातो तेव्हा वाद घालणारे पक्ष त्यांच्या तक्रारींसह थेट कामगार किंवा औद्योगिक न्यायालयात जाऊ शकत नाहीत. योग्य सरकारने नियुक्त केलेल्या सलोखा अधिकाऱ्यांसमोर वाद उपस्थित करणे आवश्यक आहे आणि प्रथम समेट स्वीकारणे

आवश्यक आहे. जर समेटाची कार्यवाही अयशस्वी झाली आणि सलोखा अधिकारी अपयशाचा अहवाल सादर करत असतील तरच योग्य सरकार आवश्यक असल्यास विचार करू शकते आणि नंतर न्यायाधिकरण किंवा कामगार न्यायालयासमोर औद्योगिक निवाड्याचा संदर्भ देऊ शकते.

124. त्यांच्या मते, वरील सर्व घटक सीपीसीच्या तरतुदी किंवा तत्त्वे औद्योगिक निवाड्यात आयात करण्यास विरोध करतात. त्यानुसार, त्यांनी सादर केले की कारवाईच्या कारणाच्या एका भागावर किंवा या प्रकरणातील दोन न्यायालयांच्या समवर्ती अधिकारक्षेत्रावर आधारित युक्तिवाद नाकारला जावा.

125. वरील वादांचा योग्य विचार केल्यावर, आम्ही नियोक्त्यांच्या विद्वान वकिलांशी सहमत होऊ शकत नाही. अशा युक्तिवादाचे समर्थन करणाऱ्या कोणत्याही वैधानिक तरतुदी किंवा उदाहरणे उद्धृत केली गेली नाहीत. हे खरे असू शकते की सीपीसीच्या तरतुदी विशेषतः लागू केल्या गेल्या नसतील, तरीही, सीपीसीमध्ये प्रदान केल्याप्रमाणे कारवाईचे कारण आणि प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासंदर्भातील तत्त्वे औद्योगिक निवाड्यासाठी पूर्णपणे परकी मानली जाऊ शकत नाहीत, विशेषतः जेव्हा प्रश्नातील कायदे या संदर्भात कोणतीही विशेष किंवा विशिष्ट तरतूद करत नाहीत.

126. अशी अनेक उदाहरणे आहेत जिथे माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने औद्योगिक किंवा कामगार न्यायालयाचा संदर्भ देणारे विशिष्ट सरकार खरोखरच असा संदर्भ देण्यास सक्षम आहे की नाही हे निर्धारित करण्यासाठी ही तत्त्वे लागू केली आहेत कारण या वादाचा संदर्भ देणाऱ्या राज्याशी काही प्रादेशिक संबंध होता.

127. बिकाशभूषण घोष यांच्या बाबतीत, कामगारांना 03 ऑक्टोबर 1994 रोजी बदलीच्या पत्राद्वारे सिवान (बिहार), फरुखाबाद (उत्तर प्रदेश) आणि करीमगंज (आसाम) येथे हलविण्यात आले. ही बदल्यांची पत्रे दुर्भावनापूर्ण आहेत आणि कामगार संघटनांच्या कामांसाठी त्यांना त्रास देण्यासाठी देण्यात आली आहेत, असा आरोप करून या कामगारान पश्चिम बंगालच्या कामगार आयुक्तांनी हस्तक्षेप करण्याची मागणी केली, कारण मालकाचे मुख्य कार्यालय पश्चिम बंगालमधील कलकत्ता येथे होते, जिथून बदलीचे आदेश जारी केले गेले होते. सामंजस्याची कार्यवाही सुरू करण्यात आली, परंतु त्यांच्या प्रलंबित कालावधीत, कामगारांची सेवा 15 एप्रिल 1995 च्या पत्राद्वारे समाप्त करण्यात आली. कामगारांनी असा युक्तिवाद केला की समाप्ती अनधिकृत, मनमानी आणि बेकायदेशीर होती कारण त्यापूर्वी कोणतीही स्थानिक चौकशी झाली नव्हती, त्यांनी औद्योगिक वाद उपस्थित केला.

128. पश्चिम बंगाल राज्याने, औद्योगिक विवाद अधिनियम, 1947 च्या कलम 2-ए सह कलम 10 (1) (सी) अंतर्गत आपल्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करून, हा वाद निकालासाठी

पश्चिम बंगालच्या तिसऱ्या औद्योगिक न्यायाधिकरणाकडे पाठविला. पश्चिम बंगाल राज्यात कारवाईच्या कारणाचा कोणताही भाग उद्धवला नसल्यामुळे पश्चिम बंगाल राज्याला संदर्भ देण्यासाठी प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नसल्याच्या कारणास्तव औद्योगिक न्यायाधिकरणाने दिलेल्या निर्णयाला आव्हान देताना नियोक्त्याने या संदर्भावर आक्षेप घेतला.

129. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की बदली आणि समाप्तीचे आदेश कलकत्त्याहून जारी केले गेले आहेत. अपिलकर्त्यांनी हस्तांतरण आदेशांचे पालन करण्यास नकार दिल्यामुळे समाप्तीचे आदेश देण्यात आले. म्हणूनच, हस्तांतरण आणि समाप्तीच्या आदेशांचा एकमेकांशी काही संबंध होता आणि म्हणूनच, पश्चिम बंगाल राज्य हे योग्य सरकार नव्हते असा दावा करणे योग्य ठरणार नाही.

130. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने परितोष कुमार पाल यांच्या प्रकरणात पाटणा उच्च न्यायालयाच्या पूर्ण खंडपीठाच्या निर्णयाची तपासणी केली, ज्यावर नियोक्ताचे विद्वान वकील श्री पै यांनी विश्वास ठेवला. त्यात असे म्हटले होते की, कारवाईच्या कारणाचा एक भाग निर्विवादपणे कलकत्त्यात उद्धवला आणि त्यायोगे पश्चिम बंगाल राज्याला योग्य सरकारचा दर्जा मिळाला. शिवाय, या प्रकरणात, न्यायालयाने सीपीसीची तत्त्वे लागू केली आणि स्वीकारले की काही घटनांमध्ये, औद्योगिक विवाद कायद्याच्या कलम 10 (1) (सी) अंतर्गत दोन राज्यांना आवश्यक अधिकार क्षेत्र असू शकते. जरी इतर राज्य सरकारांनाही

अधिकार क्षेत्र असले तरी, याचा अर्थ असा नाही की पश्चिम बंगाल राज्याला संदर्भ देण्याच्या अधिकारक्षेत्राचा अभाव असेल, जरी कारवाईच्या कारणाचा काही भाग पश्चिम बंगालच्या हद्दीत उद्भवला होता.

131. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने सीपीसीच्या कलम 20 आणि 21 मधील तरतुदी आणि प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र निर्धारणाच्या संदर्भात त्यातील तत्वांचा आणि प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा अभाव असलेल्या न्यायाधिकरणाने दिलेल्या आदेशाच्या परिणामाचा संदर्भ दिला. या तरतुदींमध्ये अशी तरतूद आहे की प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावर आधारित आक्षेप कधीही प्रकरणाच्या मुळाशी जात नाही आणि जोपर्यंत तो लवकरात लवकर उपस्थित केला जात नाही, तोपर्यंत तो क्वचितच स्वीकारला जातो. ही तरतूद सूचित करते की प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावर आधारित आक्षेप देखील माफ केला जाऊ शकतो.

132. त्यानुसार, विकास भूषण घोष मध्ये, पश्चिम बंगाल सरकारने औद्योगिक विवाद कायद्याच्या 10 (1) (सी) च्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करण्याचा संदर्भ कायम ठेवला होता, हे लक्षात घेऊन की कारवाईच्या कारणाचा किमान एक भाग कलकत्ता येथे नक्कीच उद्भवला होता. यासाठी, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने दिवाणी प्रक्रिया संहितेतील तरतुदींमधून आधार घेतला. त्यामुळे दिवाणी प्रक्रिया संहितेतील तरतुदी औद्योगिक न्यायनिर्णयाशी पूर्णपणे असंबद्ध आहेत, असा दावा या प्रकरणांमध्ये ग्राह्य धरता येईल इतका व्यापक नाही.

133. त्याचप्रमाणे रंगविलास मोटर्स (प्रा.) लि., संबंधित कामगार फोरमन म्हणून कार्यरत होता. त्यांची बंगलोरहून कृष्णागिरी येथे बदली झाली. त्यांनी बदलीच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले. बदलीच्या आदेशाचे पालन करण्यास नकार दिल्याबद्दल मालकाने कामगाराविरुद्ध शिस्तभंगाची कारवाई सुरू केली आणि शेवटी त्याला सेवेतून काढून टाकले. म्हैसूर राज्याने औद्योगिक निवाड्याचा संदर्भ दिला. म्हैसूर राज्य हे योग्य सरकार नाही आणि संदर्भ देण्यासाठी प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नसल्याच्या कारणास्तव या संदर्भाच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करण्यात आले.

134. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे ठरविले की, वाद आणि राज्याच्या भौगोलिक क्षेत्रामध्ये स्पष्ट असा काही संबंध असणे आवश्यक आहे; मात्र, वाद उभा राहिलेल्या उद्योगाशी राज्याच्या भौगोलिक क्षेत्राचा थेट संबंध असणे आवश्यक नाही. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने इंडियन केबल कंपनी लिमिटेड विरुद्ध त्याचे कामगार (1962) 1 LLJ 409 या खटल्यात आपल्या पूर्वीच्या निर्णयाचा संदर्भ दिला , ज्यामध्ये असे निरीक्षण नोंदवले गेले होते की औद्योगिक विवाद कायद्यात प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या प्रश्नाशी संबंधित कोणत्याही तरतुदी नाहीत, परिणामी, कृती किंवा कार्यवाही स्वीकारण्यासाठी न्यायालयांच्या अधिकारक्षेत्राचे नियमन करणाऱ्या तत्त्वांवर निर्णय घेणे आवश्यक आहे.

अशा प्रकारे, न्यायालयाने असे मानले की कारवाईच्या कारणाचा किमान एक भाग नक्कीच म्हैसूर राज्यात उद्भवला आहे, जो संदर्भ देण्यास सक्षम आहे.

135. योगायोगाने, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने या न्यायालयाने दिलेल्या लालभाई त्रिकुमलाल मिल्स लिमिटेड या प्रकरणातील निर्णयाचाही संदर्भ घेतला होता, परंतु श्री. सावंत यांनी सूचित केल्याप्रमाणे त्याचे वाचन व अर्थलक्षण न्यायालयाने भिन्न प्रकारे केले. सादर करण्यात आलेल्या तथ्यांच्या आधारे, न्यायालयाने स्पष्टपणे असे ठरविले की वादाचा उगम मुख्यतः म्हैसूर सरकारच्या अधिकारक्षेत्रात झाला होता. या प्रकरणात दिवाणी प्रक्रिया संहितामधील तत्वांचा अथवा 'अधिकारक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी प्रचलित असलेल्या सुप्रसिद्ध कसोट्यांचा' उपयोग करून प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राशी संबंधित प्रश्नांचे निराकरण करण्यात आले. म्हणूनच, या प्रकरणातही, आता मालकांच्या वतीने मांडलेला व्यापक प्रस्ताव - औद्योगिक न्यायनिवाड्यात प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्यासाठी सीपीसी तरतुदी किंवा तत्वे लागू होत नाहीत - स्वीकारला गेला नाही.

136. थोडक्यात, म्हणूनच, सीपीसीच्या तरतुदी औद्योगिक निवाड्यासाठी पूर्णपणे परकी आहेत किंवा एका ठिकाणी उद्भवणाऱ्या कारवाईच्या कारणाचा एक भाग औद्योगिक निवाड्याशी संबंधित नसल्याचा मुद्दा स्वीकारला जाऊ शकत नाही. असे सूचित करण्यासाठी काहीही नाही की, प्रत्येक प्रकरणात, कारवाईचे महत्त्वपूर्ण कारण केवळ

कर्मचाऱ्याच्या नोकरीच्या साइटसवर उद्धवते. हेही नियोक्त्यांच्या वतीने आता ज्या निर्णयांवर अवलंबून राहिले आहे, त्यातून सिद्ध होणारे विधान नाही. या कोणत्याही निर्णयांमधून इतका प्रतिबंधात्मक अर्थ काढता येत नाही, अपवाद फक्त गॅलक्सोस्मिथक्लाइन प्रकरणातील निर्णयाचा आणि त्या निर्णयाचा अवलंब करणाऱ्या इतर निर्णयांचा आहे, ज्यांना आम्ही अप्रत्यक्षरित्या रद्द झालेले मानले आहे.

137. शेवटी, मालकांच्या विद्वान वकिलांनी असा युक्तिवाद केला की व्ही.जी. जगदीशन या प्रकरणातील सिद्धांत नंदराम या प्रकरणाशी विसंगत आहे, किंवा त्या प्रकरणात नंदराम पासून भेद करण्यासाठी वापरण्यात आलेला घटक ह्या प्रकरणांच्या संचालाही लागू होतो. पुढील विवेचनात नमूद केलेल्या कारणास्तव हा युक्तिवाद ग्राह्य धरता येणार नाही.

138. व्ही. जी. जगदीशन प्रकरणात, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाचा संबंध गाझियाबादमध्ये नोकरी करणाऱ्या एका कामगाराशी होता, ज्याची सेवाही गाझियाबाद कार्यालयाने तिथेच समाप्त केली होती जिथे तो काम करत होता. गाझियाबादमध्ये त्याला कामावरून काढून टाकल्यानंतरच तो कामगार दिल्लीला गेला, तिथून त्याने दिल्लीच्या व्यवस्थापनाच्या मुख्य कार्यालयात मागणीची नोटीस बजावली.

139. माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की दिल्लीतील न्यायालयांना प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र आहे हे स्थापित करण्यासाठी वरील परिस्थिती पुरेशी नाही.

कामगाराची नियुक्ती किंवा काढून टाकण्याशी दिल्ली कार्यालयाचा काही संबंध असल्याचा कोणताही आरोप नव्हता. सदर प्रकरणांच्या संचातील वस्तुस्थिती पूर्णतः भिन्न असून त्यांचा कोणताही तुलनात्मक संबंध नाही. बिकाश भूषण घोष आणि नंदराम या निर्णयांचा उल्लेख करण्यात आला आहे, परंतु त्यांपासून कोणताही भिन्न दृष्टिकोन स्वीकारलेला नाही.

140. विकास भूषण घोष संदर्भात, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले की या प्रकरणाने विशेषतः हे सिद्ध केले आहे की कारवाईचे कारण दोन्ही ठिकाणी उद्भवले होते, मागील प्रकरणाच्या विपरीत, जिथे दिल्ली न्यायालयाचे अधिकार क्षेत्र नव्हते. त्याचप्रमाणे, नंदरामच्या बाबतीत, न्यायालयाला असे आढळले की कारवाईचे काही कारण पाँडिचेरी आणि औरंगाबाद या दोन्ही ठिकाणी उद्भवले होते. हे निश्चित केले गेले की पाँडिचेरी आणि औरंगाबाद येथील दोन्ही कामगार न्यायालयांना या प्रकरणाची सुनावणी करण्याचा अधिकार आहे आणि म्हणूनच, औरंगाबाद येथील कामगार न्यायालय या तक्रारीचा विचार करण्यासाठी त्याच्या कार्यक्षेत्रात आहे. याउलट, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने व्ही. जी. जगदीशन या प्रकरणात नमूद केले की कारवाईचा कोणताही भाग दिल्लीत उद्भवला नाही.

141. म्हणूनच, कोणतेही विरोधी मत घेण्याऐवजी माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने विकास भूषण घोष आणि नंदराम यांच्या संदर्भात कायदेशीर भूमिका स्वीकारली होती की जेथे

दोन्ही ठिकाणी कारवाईचे मुख्य कारण उद्भवते, तेव्हा दोन्ही ठिकाणच्या न्यायालयांना तक्रारींवर विचार करण्याचा अधिकार असेल. याव्यतिरिक्त, न्यायालयाने हा प्रस्ताव देखील स्वीकारला की कारवाईचे कारण केवळ कर्मचाऱ्याच्या नोकरीच्या साइटसपुरते मर्यादित केले जाऊ शकत नाही आणि ज्या कार्यालयातून हस्तांतरण किंवा समाप्तीचे निर्णय घेण्यात आले होते त्या कार्यालयाला प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा मुद्दा निश्चित करण्यासाठी कारवाईचे कारण किंवा त्याचा एक भाग उद्भवण्याची जागा म्हणून देखील मानले जाऊ शकते.

142. टॉरेंट फार्मास्यूटिकल्स लिमिटेड, अनिल मुरलीधरन आणि जिल्हा क्रीडा संकुल कर्मचारी संघटना या प्रकरणांतील माननीय एकल न्यायाधीशांचे निर्णय हे ग्लॅक्सोस्मिथक्लाईन प्रकरणातील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचेच अनुसरण करतात. कारण ग्लॅक्सोस्मिथक्लाईनचा निर्णय अप्रत्यक्षरीत्या रद्दबातल ठरविण्यात आलेला आहे, त्यामुळे या निर्णयांना दिलेले दृष्टान्तीय मूल्य वेगळे राहू शकत नाही. हेसुद्धा निर्णय रद्दबातल समजले जातील.

143. श्री. सावंत यांनी ईस्टर्न कोलफिल्ड्स लिमिटेड आणि राम लाल विरुद्ध कामगार न्यायालयाचा हवाला दिला, ज्यामध्ये त्यांनी असे म्हटले होते की नियोक्त्याच्या प्रमुख किंवा कॉर्पोरेट कार्यालयाचे स्थान हे एकमेव निर्धारक घटक मानले जाऊ शकत नाही. या तत्वाबद्दल वाद होऊ शकत नाही. जर कथित अन्यायकारक कामगार प्रथेमध्ये प्रमुख किंवा

कॉर्पोरेट कार्यालयाची कोणतीही भूमिका नसेल, तर केवळ असे कार्यालय नियुक्त करणे प्रादेशिक कार्यक्षेत्र स्थापित करण्यासाठी पुरेसे असू शकत नाही. तथापि, त्याच टोकनद्वारे, कर्मचाऱ्यांच्या रोजगाराची साइट देखील केवळ निर्णायक घटक मानली जाऊ शकत नाही. या दोन्ही घटकांसह, इतर संबंधित विचारांसह, प्रादेशिक कार्यक्षेत्र स्थापित करण्याच्या संदर्भात कारवाईचे कारण किंवा त्याचा काही भाग कोठे उद्धवला असेल हे निर्धारित करण्यासाठी तपासले जाणे आणि संतुलित करणे आवश्यक आहे. यापैकी केवळ एका घटकावर भर देणे किंवा प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रासाठी अनन्य निकष म्हणून एका घटकाला उंचावणे हे श्री. सावंत यांनी संदर्भित केलेल्या निर्णयांद्वारे समर्थित नाही, कदाचित ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन आणि त्या निर्णयानंतरचे निर्णय वगळता.

144. जे . बालाजी, ज्यावर श्री. जालिसाटगी यांनी विश्वास ठेवला त्या प्रकरणात, दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या खंडपीठाने एक स्पष्ट निष्कर्ष नोंदविला होता की कर्मचारी चेन्नई येथे त्याच्या पोस्टिंगच्या ठिकाणी रुजू झाला होता. चेन्नई येथे झालेल्या बदलीला कोणतेही आव्हान नव्हते. चेन्नईमध्ये जारी केलेल्या आदेशानुसार कर्मचाऱ्यांची सेवा समाप्त करण्यात आली. नवी दिल्लीत कारवाईचे कोणतेही कारण उद्धवले नाही, जिथे कर्मचाऱ्याला चेन्नईला बदली होण्यापूर्वी तैनात केले गेले होते. म्हणूनच, जे. बालाजीमधील निर्णय वेगळा आहे कारण कारवाईच्या कारणाचा कोणताही भाग नवी दिल्लीत उद्धवला नव्हता.

145. श्री. जलिसाटगी यांनी ज्या एच. आर. आद्यंत्या आणि इतर या निर्णयाचा आधार घेतला आहे, तो सुद्धा अप्रासंगिक आहे. मान्य आहे की, एमआरटीयू कायद्याच्या कलम 3 (5) अंतर्गत वैद्यकीय प्रतिनिधींचा "कर्मचारी" च्या व्याख्येमध्ये समावेश आहे. म्हणूनच, वैद्यकीय प्रतिनिधी आयडी कायद्यांतर्गत कामगार असू शकत नाहीत ही परिस्थिती संबंधित नाही. महाराष्ट्र राज्यात उद्भवलेल्या कारवाईच्या कारणाबद्दल, वैद्यकीय प्रतिनिधी निश्चितपणे एमआरटीयू कायद्याच्या तरतुदीनुसार नियोक्त्याविरुद्ध कारवाई करू शकतो, जर अशा वैद्यकीय प्रतिनिधीने अन्यायकारक कामगार प्रथेचे प्रकरण तयार केले तर.

146. अल्केमिस्ट लिमिटेड आणि इतर विरुद्ध सिक्किम राज्य बँक आणि इतर (2007) 11 SCC 335 या प्रकरणात, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने असे ठरविले आहे की, अपीलार्थी-याचिकाकर्त्याने मांडलेली तथ्ये कारणाच्या उद्भवाचा भाग ठरतात की नाही, हे ठरविताना अशा तथ्यांचा विचार करावा की ती तथ्ये कारणाच्या उद्भवाचा भौतिक, आवश्यक अथवा अविभाज्य भाग आहेत की नाहीत. तसे असल्यास, ते कृतीच्या कारणाचा एक भाग आहे. जर ते नसेल तर ते कृतीच्या कारणाचा भाग बनत नाही. या प्रश्नाचे निर्धारण करताना, बाबीचे सार विचारात घ्यावे लागेल आणि त्याचे स्वरूप विचारात घ्यावे लागेल. जरी कारवाईच्या कारणाचा एक छोटासा भाग न्यायालयाच्या कार्यक्षेत्रात उद्भवला असला तरी,

खटला / याचिका विचारात घेण्यासाठी न्यायालयाला प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र असेल. असे असले तरी, तो "कृतीच्या कारणाचा एक भाग" असला पाहिजे, त्यापेक्षा कमी नाही."

147. नंदराम आणि राकेश कुमार वर्मा या प्रकरणात असे मत आहे की ज्या ठिकाणी हस्तांतरण किंवा समाप्तीचा निर्णय घेतला जातो - जसे की मुख्य कार्यालय - हे असे स्थान मानले जाऊ शकते जिथे कारवाईचे ठोस कारण उद्भवते किंवा कोणत्याही घटनेत, कारवाईच्या कारणाचा एक भाग उद्भवतो. म्हणूनच, अल्केमिस्ट लिमिटेड आणि एएनआर देखील मालकांपेक्षा कर्मचार्यांच्या प्रकरणाचे समर्थन करतात.

148. एमराल्ड व्हॅली इस्टेट्स लिमिटेड (व्यवस्थापकीय संचालक) विरुद्ध केरळचे सचिव, इस्टेट्स अँड स्टाफ युनियन ऑफ साउथ इंडिया, आणि अन्य. 1979 1 LLM 141, केरळमधून कर्नाटकात बदली झालेल्या एका कर्मचार्याशी न्यायालय संबंधित होते. केरळमध्ये पुन्हा बदली मिळवण्याचे त्यांचे प्रयत्न अयशस्वी झाल्यानंतर, त्यांनी राजीनामा दिला आणि आरोप केला की हे हस्तांतरण त्यांच्या कामगार संघटनेच्या कामांमुळे बळी पडलेले कृत्य आहे. केरळ राज्याने परिणामी औद्योगिक वाद न्यायाधिकरणाकडे निवाड्यासाठी पाठविला. या वादाचा संदर्भ घेण्यासाठी केवळ कर्नाटक राज्य हे योग्य सरकार आहे, असा युक्तिवाद करून नियोक्त्याने केरळ राज्याच्या अधिकारक्षेत्राला आव्हान दिले.

149. केरळ उच्च न्यायालयाने नियोक्त्याचा युक्तिवाद फेटाळून लावला आणि असे निरीक्षण केले की आयडी कायद्याच्या कलम 10 अंतर्गत संदर्भ देण्याचा कोणत्या राज्याचा अधिकार आहे हे ठरविताना, यावर जोर देण्यात आला आहे की विवाद आणि राज्याचे क्षेत्र यांच्यात स्पष्टपणे काही संबंध असले पाहिजेत आणि राज्याचा प्रदेश आणि ज्या उद्योगाबद्दल विवाद उद्भवला आहे त्या उद्योगात आवश्यक नाही. न्यायालयाने असे मानले की, संबंधित कामगार त्याच्या बदलीच्या परिणामी कर्नाटक राज्यात गेल्यामुळे, कारवाईचे कारण केवळ आणि पूर्णपणे कर्नाटकात उद्भवले होते आणि केरळ सरकार हा वाद औद्योगिक निवाड्यासाठी संदर्भित करण्यासाठी योग्य सरकार नव्हते.

150. न्यायालयाने असे म्हटले आहे की संबंधित राज्य सरकारला संदर्भासाठी अधिकार क्षेत्र प्रदान करण्यासाठी, हे आवश्यक नाही की कारवाईचे कारण पूर्णपणे किंवा केवळ त्या राज्यात उद्भवले पाहिजे. अशी प्रकरणे असू शकतात जिथे कारवाईच्या कारणाचा एक भाग दोन किंवा अधिक राज्यांमध्ये उद्भवतो. अशा प्रकरणांमध्ये, दोन किंवा अधिक राज्यांचे समवर्ती कार्यक्षेत्र असू शकते. जेव्हा प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा प्रश्न उद्भवतो, तेव्हा मुद्दा असा असतो की कारवाईचे कारण राज्यात मोठ्या प्रमाणात उद्भवले आहे का. न्यायालयाने नमूद केले की केरळ राज्यातील आस्थापनेने हस्तांतरणाची नोटीस बजावली होती, ज्याला

या कारणास्तव आव्हान देण्यात आले होते की ते अत्याचार आहे. त्यामुळे केरळ राज्याला हा संदर्भ देण्याचे प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र होते.

151. नियोक्त्यांसाठी विद्वान वकिलांनी आधार घेतलेले इतर निर्णय आम्ही आधीच चर्चा केलेल्या किंवा विश्लेषित केलेल्या निर्णयांमध्ये जे सांगितले गेले आहे किंवा नमूद केल्याप्रमाणे मानले गेले आहे त्यापेक्षा भिन्न नाहीत. उपस्थित केलेल्या वादांच्या आणि / किंवा निर्णयांवर अवलंबून असलेल्या निर्णयांच्या आधारे, आम्हाला खात्री नाही की गॅलक्सोस्मिथक्लाइन आणि त्यानंतरचे निर्णय अद्याप या विषयावर योग्य कायदेशीर स्थिती प्रतिबिंबित करतात किंवा असे निर्णय अंतर्भूत केले जात नाहीत. म्हणूनच, वरील सर्व कारणांमुळे, श्री सावंत यांनी उद्धृत केलेल्या विविध निर्णयांचा विचार करूनही, प्रादेशिक कार्यक्षेत्र स्थापित करण्यासाठी कर्मचाऱ्यांच्या रोजगाराची साइट हा एकमेव निर्णायक घटक असावा हे आम्हाला पटत नाही.

152. अंमलबजावणीबद्दलच्या वादाच्या संदर्भात, आम्ही लक्षात घेतो की एमआरटीयू कायद्यात दंड आणि नियोक्ताकडून देय असलेल्या पैशाच्या वसुलीसाठी तपशीलवार तरतुदी आहेत. कलम 29 मध्ये अशा पक्षांची तरतूद आहे ज्यांच्यावर न्यायालयाचे आदेश बंधनकारक असतील. आमच्यासमोर असलेल्या प्रकरणांमध्ये, नोंदींवरून असे दिसून येते की नियोक्त्यांची प्रमुख किंवा कॉर्पोरेट कार्यालये महाराष्ट्र राज्यातच आहेत. जरी हा घटक

स्वतःच प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा एकमेव निर्धारक नसला तरी, नोंदी दर्शवितात की महाराष्ट्र राज्यातील कार्यालयांमधून नियुक्त्या, बदल्या आणि समाप्तीचे आदेश जारी केले गेले होते. या कार्यालयांनी नेमणुका, बदल्या आणि बरखास्ती याबाबतही निर्णय घेतले. या संदर्भातील पत्रेही या कार्यालयांमधूनही पाठविण्यात आली होती.

153. म्हणूनच, जर असे आढळले की अशी कृत्ये अन्यायकारक कामगार पद्धती आहेत, तर अशा आदेशांमुळे नियोक्ता आणि महाराष्ट्र राज्याच्या प्रादेशिक हद्दीत कार्यरत असलेल्या नियोक्ता घटकाचे व्यवस्थापन आणि नियंत्रण असलेल्या व्यक्तींना निश्चितपणे बंधनकारक केले जाईल. विभागीय खंडपीठाने लक्ष्मण बाबूराव प्रकरणात अशा युक्तिवादाकडे मोठ्या प्रमाणात लक्ष दिले आहे. म्हणूनच, अंमलबजावणीच्या युक्तिवादाने आपल्याला या टप्प्यावर अडकविण्याची गरज नाही.

154. श्री. कामा, श्री. सावंत, आणि श्री. जलिसातगी यांनी महाराष्ट्राच्या प्रादेशिक सीमांच्या बाहेर असलेल्या कामगारांवर निर्बंधादेश जारी झाल्यास त्यांचा परिणाम काय होईल, याविषयी मांडलेली काल्पनिक उदाहरणे या टप्प्यावर विचारात घेण्याची आवश्यकता नाही. कर्मचाऱ्यांच्या बाजूच्या वकिलांनी अशा दावे मांडण्याचा प्रयत्न केला. परंतु आम्ही या टप्प्यावर अशा मुद्द्यांमध्ये ओढले जाण्यास नकार देतो. या प्रकरणांमध्ये

उद्धरणारे हे मुद्दे नाहीत किंवा या प्रकरणांमध्ये निर्णय घेण्याची आवश्यकता असलेले मुद्दे नाहीत. त्यामुळे अशा मुद्द्यांवर कोणतीही निरीक्षणे करणे धोकादायक ठरेल.

155. मालकांच्या विद्वान वकिलांनी असा आग्रह धरला की वरील उदाहरणे नंदराममधील उदाहरणाचा तार्किक परिणाम असतील किंवा आम्ही नंदरामचा अर्थ लावण्याचा प्रस्ताव ठेवला आहे. तथापि, विद्वान वकील, आदराने क्विन विरुद्ध लीथेम (1901) AC 495 मधील या आज्ञेकडे लक्ष देण्यास अपयशी ठरतात की एखादे प्रकरण प्रत्यक्षात काय निर्णय घेते यासाठी केवळ एक अधिकार आहे आणि त्यापासून तार्किकदृष्ट्या अनुसरण करू शकणाऱ्या प्रस्तावासाठी ते उद्धृत केले जाऊ शकत नाही. अशा प्रकारच्या तर्काची पद्धत असे गृहीत धरते की कायदा हा एक तार्किक कोड आहे, तर प्रत्येक वकिलाने हे मान्य केले पाहिजे की कायदा नेहमीच तार्किक नसतो.

156. वरील मताला सर्व श्रमिक संघटना विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य AIR 2008 SC 946 आणि बिहार शालेय परीक्षा मंडळ विरुद्ध सुरेश प्रसाद सिन्हा (2009) 8 SCC 483 यासह अनेक प्रकरणांमध्ये माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने मान्यता दिली आणि त्याचे पालन करण्यात आले.

157. शिवाय, या बाबींमध्ये, आम्ही ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील नियोक्त्यांनी पुढे केलेल्या सामान्य प्रस्तावाशी संबंधित आहोत, म्हणजे, प्रादेशिक कार्यक्षेत्र निश्चित करण्याचा

एकमेव प्रशासकीय घटक म्हणजे कर्मचाऱ्याच्या रोजगाराची साइटस. तथापि, आम्ही आधी नमूद केल्याप्रमाणे, हा युक्तिवाद किंवा निष्कर्ष माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या त्यानंतरच्या निर्णयांशी विरोधाभास आहे आणि परिणामी तो अंतर्भूतपणे नाकारला गेला आहे.

158. प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या आक्षेपाच्या आधारे, कर्मचाऱ्यांना गेल्या 15 ते 18 वर्षांपासून गुणवत्तेच्या आधारे निवाडा नाकारण्यात आला आहे. काही प्रकरणांमध्ये, असा आक्षेप लवकरात लवकर उपस्थित केला गेला नाही. बारमध्ये "गैरसोयीच्या" काही युक्तिवादांव्यतिरिक्त, पूर्वग्रहांवर नाव घेण्यासारखी कोणतेही कथन नाही, जर काही असेल तर, जर वादाचा निर्णय त्यांच्या चुलीवर काढला गेला तर मालकांना त्रास होऊ शकेल. कर्मचाऱ्यांच्या विद्वान वकिलांनी असा युक्तिवाद केला की अशा तांत्रिक आक्षेप प्रामुख्याने कर्मचाऱ्यांना थकविण्यासाठी, त्यांचा प्रतिकार कमी करण्यासाठी आणि त्यांना अत्यंत अयोग्य अटींवर वाद मिटविण्यास भाग पाडण्यासाठी उपस्थित केले जातात.

159. न्यायालयांनी प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावरील आक्षेपांना विषय किंवा अशा इतर मूलभूत बाबींवर आधारित अधिकारक्षेत्रावरील आक्षेपांपेक्षा वेगळे मानले आहे. सीपीसीचे कलम 21 या आधारावर आधारित आहे की जेथे न्यायालय स्वतः ला अधिकार क्षेत्र वापरण्याची जबाबदारी घेते, त्याचा निर्णय निरर्थक ठरू शकतो. तथापि, हे व्यवस्थित आहे की हे प्रादेशिक किंवा आर्थिक अधिकारक्षेत्रास लागू होत नाही, कारण न्यायालय अशा

अधिकारक्षेत्रावरील आक्षेपांना केवळ तांत्रिक मानते आणि लवकरात लवकर शक्य तितक्या लवकर उपस्थित केल्याशिवाय त्यांना प्रथमच अपील किंवा पुनरावृत्तीमध्ये स्वीकारले जाणार नाही.

160. हिरा लाल पाटणी विरुद्ध काली नाथ AIR 1962 SC 199 आणि किरण सिंग विरुद्ध चमन पासवान AIR 1954 SC 340 या खटल्यात, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने स्पष्ट केले की प्रादेशिक आणि आर्थिक दोन्ही अधिकारक्षेत्रांवरील आक्षेपांना तांत्रिक मानणे हे विधिमंडळाचे धोरण आहे आणि गुणवत्तेवर पूर्वग्रह असल्याशिवाय अपीलपीठ न्यायालयाद्वारे विचार करण्यास खुले नाही. हे निर्णय कर्मचाऱ्यांच्या युक्तिवादाला समर्थन देतात की आक्षेप तांत्रिक आहेत आणि जर लवकरात लवकर उपस्थित केले गेले नाहीत तर ते कायम ठेवण्यापूर्वी पूर्वग्रह स्थापित करणे आवश्यक आहे.

161. वर नमूद केलेल्या सर्व कारणांमुळे, आम्ही असे मानतो की ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइन येथे या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने व्यक्त केलेले मत आणि अशा दृष्टिकोनाचे अनुसरण करणारे विद्वान एकल न्यायाधीशांचे निर्णय नंदराममधील माननीय सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाद्वारे अप्रत्यक्षपणे नाकारले गेले आहेत.

162. या सर्व प्रकरणांमध्ये याचिका दाखल केलेल्या विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या निर्णयाने किंवा विरोधात याचिका दाखल केलेल्या कामगार / औद्योगिक न्यायालयांच्या

निर्णयाने प्रामुख्याने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचे अनुसरण केले आहे, जे नंदरामने अभिप्रेतपणे नाकारले आहे, आम्हाला त्या निर्णयांमधील दृष्टिकोन बदलण्यास संकोच करण्याचे कोणतेही कारण दिसत नाही.

रिट याचिका क्र. 798/2008 नंतर चर्चा केलेल्या कारणांसाठी स्वतंत्रपणे हाताळले जाते.

वैयक्तिक बाबींमध्ये विश्लेषण

2009 चा अपील क्रमांक 585

163. वैयक्तिक प्रकरणांकडे वळताना, आम्ही असे पाहतो की 2009 च्या अपील क्रमांक 585 मध्ये, अपीलकर्ता मनीष बडकास यांना नोव्हेंबर 1992 मध्ये महाराष्ट्रात स्थित हिंदुस्तान सीबा गीगी लिमिटेडने वैद्यकीय प्रतिनिधी म्हणून नियुक्त केले होते आणि त्यांना मध्य प्रदेशातील सागर येथे तैनात करण्यात आले होते. 1996 मध्ये, त्यांची सागर येथून पुन्हा मध्य प्रदेश मध्ये उज्जैन येथे बदली झाली. 1997 मध्ये, हिंदुस्तान सिबा-गीगी लिमिटेड आणि मेसर्स सॅडोज (इंडिया) लिमिटेड यांचे विलीनीकरण झाले आणि नोव्हार्टिस इंडिया लिमिटेड (आर 1) ही नवीन कंपनी तयार झाली. 19 फेब्रुवारी 2003 रोजी मनीषचा आत्मविश्वास कमी झाल्यामुळे त्याची सेवा खंडित करण्यात आली.

164. नोव्हार्टिस इंडिया लिमिटेड (आर १) या कंपनीचे रजिस्टर्ड ऑफिस मुंबईत आहे. मनीष यांची नियुक्ती करण्यात आली आणि मुंबई येथील नोंदणीकृत / मुख्य कार्यालयाच्या पत्रांद्वारे कायम करण्यात आली. कायद्याच्या योग्य प्रक्रियेचे पालन न करता मुंबई येथील नोंदणीकृत / मुख्य कार्यालयाकडून आक्षेपार्ह टर्मिनेशन लेटर देखील जारी करण्यात आले होते.

165. मनीष यांनी केस क्र. (ULP) 134 of 2003 मुंबई येथील कामगार न्यायालयासमोर, ज्याने 1 नोव्हेंबर 2023 च्या आपल्या आदेशाद्वारे, असे म्हटले आहे की या प्रकरणात त्याचे प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र आहे आणि 3 नोव्हेंबर 2003 च्या निकालानुसार निर्वाह भत्त्यासाठी मनीषच्या अंतरिम अर्जाला परवानगी दिली.

166. नियोक्त्याने कामगार न्यायालयाच्या दोन्ही आदेशांवर आक्षेप घेत औद्योगिक न्यायाधिकरणासमोर पुनरिक्षण अर्ज दाखल केला . निर्वाहभत्त्याच्या देयकासंबंधी पक्षकारांनी मर्यादित सहमतीच्या अटी दाखल केल्यानंतर औद्योगिक न्यायाधिकरणाने कार्यवाही निकाली काढली. त्यानंतर विषय मनीषच्या प्रकरणातील गुणदोषांचा निर्णय करण्यासाठी कामगार न्यायालयाकडे परत पाठविण्यात आला. पुनरिक्षण कार्यवाहीदरम्यान मनीषने सरतपासणीऐवजी प्रतिज्ञापत्र सादर केले.

167. या टप्प्यावर, नियोक्त्याने पुन्हा एकदा ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयावर अवलंबून राहून प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावाच्या कारणास्तव तक्रार फेटाळून लावण्यासाठी कामगार न्यायालयात अर्ज केला. कामगार न्यायालयाने हा अर्ज स्वीकारला आणि मनीषची अन्यायकारक कामगार पद्धतींचा आरोप करणारी तक्रार प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावी 5 जानेवारी 2009 च्या आदेशाद्वारे फेटाळण्यात आली.

168. विद्वान एकल न्यायाधीशांनी ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयावर विसंबून 3 नोव्हेंबर 2009 च्या निर्णयाद्वारे मनीषचे या आदेशाला दिलेले आव्हान फेटाळून लावले. विद्वान एकल न्यायाधीशांनी नमूद केले की कर्मचाऱ्याने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील एकल न्यायाधीशांच्या दृष्टिकोनावर अवलंबून होते, जे नंतर विभागीय खंडपीठाने उलट केले होते. 2009 च्या रिट याचिका क्रमांक 2007 मध्ये केलेल्या या निर्णयाच्या आणि 3 नोव्हेंबर 2009 च्या आदेशाच्या विरोधात सध्याचे अपील दाखल केले आहे.

169. वर नमूद केलेले तथ्यात्मक निष्कर्ष मनीषच्या बाजूने आहेत. तथापि, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाचा निर्णय पाहता, कदाचित कामगार न्यायालय आणि विद्वान एकल न्यायाधीशांना प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र नसल्याच्या

कारणास्तव आक्षेप कायम ठेवण्याशिवाय पर्याय नव्हता. माफीच्या कारणास्तव आक्षेप नाकारला जाऊ शकला असता, परंतु त्या पैलूचा पाठपुरावा केला गेला किंवा त्याचा विचार केला गेला असे दिसत नाही.

170. आता हे ठरविल्यानुसार की गॅलक्सोस्मिथक्लाइन प्रकरणातील विभागीय खंडपीठाचा निर्णय अभिप्रायाने रद्द झालेला आहे, आम्ही दिनांक ३ नोव्हेंबर २००९ रोजीच्या लेखी याचिका क्र. २००७ ऑफ २००९ मधील न्यायनिर्णय व आदेश रद्द करित आहोत आणि अपीलदाराची तक्रार क्र. यूएलपी 134 ऑफ 2003 ही कामगार न्यायालयाच्या नोंदीवर पुनर्स्थापित करित आहोत. याव्यतिरिक्त, आम्ही नमूद करतो की सदर प्रकरणामध्ये मुख्य कारण मुंबई येथे उद्भवले असून, त्यामुळे त्या तक्रारीचा गुणदोषांवर विचार करण्यासाठी मुंबई येथील कामगार न्यायालयास स्थानिक प्राधिकार आहे.

171. त्यानुसार, 2009 च्या अपील क्रमांक 585 ला परवानगी देण्यात आली आहे. प्रतिवादी नियोक्त्याने हा आदेश अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत मनिष यांना रु. 50,000 /- चा खर्च भरणे आवश्यक आहे. 2015 ची रिट याचिका क्रमांक 433

172. 2015 च्या रिट याचिका क्रमांक 433 मध्ये, याचिकाकर्त्याने केलेले आरोप असे आहेत की नियोक्ता, ज्याचे मुख्य कार्यालय मुंबईत आहे, त्याने आपल्या कर्मचाऱ्यांना

याचिकाकर्त्या कामगार संघटनेत सामील होण्यापासून किंवा त्यांच्याशी संबंध ठेवण्यापासून रोखले, कर्मचाऱ्यांच्या मोठ्या प्रमाणात बदलीचे आदेश दिले आणि शेवटी बदलीच्या आदेशांचे पालन करण्यात अयशस्वी ठरल्याबद्दल त्यांची सेवा समाप्त केली.

173. त्यानुसार, तक्रार क्रमांक 2003 च्या ULP 255 ने मुंबई येथील औद्योगिक न्यायालयात अन्यायकारक कामगार पद्धतींचा आरोप करून दाखल केले होते. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनवर अवलंबून असलेल्या प्रतिवादी-नियोक्त्याने मुंबईतील कामगार न्यायालयाच्या प्रादेशिक कार्यक्षेत्रावर आक्षेप घेतला, असा युक्तिवाद केला की नियोक्त्याचे मुख्य कार्यालय 15 नोव्हेंबर 2002 पासून अंकलेश्वर, गुजरात येथे आहे आणि हस्तांतरण/समाप्तीचे सर्व निर्णय अंकलेश्वरमध्ये घेण्यात आले आहेत.

174. औद्योगिक न्यायालयाने पक्षांचे पुरावे नोंदवले आणि 21 एप्रिल 2014 च्या निर्णयाद्वारे आणि आदेशानुसार, याचिकाकर्त्याची तक्रार फेटाळून लावली कारण त्यात विचार करण्यासाठी प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नाही. हा निष्कर्ष नोंदविल्यानंतर, औद्योगिक न्यायालयाने तथापि, गुणवत्तेवर निष्कर्ष परत केले आणि असे म्हटले की, अन्यथाही, अन्यायकारक कामगार प्रथेचे कोणतेही प्रकरण तयार केले गेले नाही.

175. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयानंतर प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावाबद्दल आक्षेप कायम ठेवण्यात आला, जो आता अंतर्भूतपणे

नाकारला जात आहे. अंकलेश्वरला स्थलांतर झाल्याचा कोणताही पुरावा नव्हता. म्हणूनच, औद्योगिक न्यायालयाला प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नसल्याचे मत चुकीचे आहे , अधिकारक्षेत्राच्या पलीकडे आहे आणि उलट करण्याची हमी देते. म्हणूनच, आम्ही असे मानतो की मुंबईतील औद्योगिक न्यायालयाला तक्रारीची दखल घेण्याचे प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र होते.

176. गुणदोषांच्या बाबतीत औद्योगिक न्यायाधीशांनी दिलेल्या निष्कर्षांच्या संदर्भात, आम्ही माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाकडे निर्देश करतो — प्रकरण आरएसडीव्ही फायनान्स कंपनी, प्रायव्हेट लिमिटेड विरुद्ध श्री वल्लभ ग्लास वर्क्स लिमिटेड] — ज्यामध्ये असे ठरविण्यात आले की, विभागीय न्यायपीठाने जेव्हा असा निष्कर्ष काढला की मुंबई न्यायालयास त्या दावा-अर्जाची सुनावणी करण्याचा अधिकार नव्हता, तेव्हा त्या न्यायपीठाने दावाच फेटाळून लावण्याचा आदेश देणे पूर्णपणे चुकीचे होते. अशा परिस्थितीत अवलंबण्याचा एकमेव योग्य मार्ग म्हणजे दावा -अर्ज योग्य न्यायालयाकडे सादर करण्यासाठी परत करणे, आणि दावा फेटाळून लावू नये.

177. ही निर्णयप्रक्रिया या तत्वाचा अपरोक्ष आधार आहे की क्षेत्राधिकारासंदर्भातील हरकत, ती प्रथम न्यायालयात शक्य तितक्या लवकर आणि प्रारंभिक संधीवर मांडली नसल्यास ग्राह्य धरू नये ; तसेच, ज्या सर्व प्रकरणांमध्ये मुद्दे ठरविले गेले आहेत, त्या

ठिकाणी त्या मुद्द्यांच्या ठरावाच्या वेळी किंवा त्यापूर्वी अशी हरकत मांडली गेली पाहिजे; अन्यथा, त्यातून न्यायाचे अपयश झालेले असले पाहिजे.

178. याव्यतिरिक्त, या प्रकरणात, आम्हाला असे आढळले आहे की प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावामुळे गुणवत्तेच्या निष्कर्षावर देखील परिणाम झाला आहे, ज्याचा त्याऐवजी उत्सुकतेने विचार केला गेला. औद्योगिक न्यायालयाने गुणवत्तेच्या आधारावर प्रामुख्याने असे निरीक्षण नोंदवले आहे की, "तथापि, हस्तांतरणाच्या संदर्भात पुराव्यांचे मूल्यमापन केले गेले आहे की ते दुर्भावनापूर्ण हस्तांतरण होते की नाही आणि या मुद्द्यावर माझे उत्तर नकारात्मक आहे". औद्योगिक न्यायालयाने फारशी चर्चा न करता आणि प्रथमदर्शनी चुकीच्या पद्धतीने न्यायनिवाड्याच्या तत्वांचा अवलंब केला आहे आणि गुणवत्तेवर दिलासा नाकारला आहे कारण काही कर्मचाऱ्यांनी स्वेच्छानिवृत्ती घेऊन त्यांचे वाद मिटवले आहेत.

179. औद्योगिक न्यायालयाने युनियनीकरणाचे धोरण आणि कर्मचाऱ्यांचे आंदोलन तीव्र करण्यासंबंधीच्या पुराव्यांवर निर्णय दिला नाही, ज्यानंतर बदल्या आणि बडतर्फीचे सत्र सुरू झाले. आक्षेपार्ह आदेश प्रामुख्याने प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या मुद्द्याला संबोधित करतो आणि हा आक्षेप पूर्णपणे गॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या आधारावर कायम ठेवण्यात आला होता.

[आक्षेपार्ह आदेशाचे परिच्छेद 25 पहा].

180. आम्ही याचिकाकर्त्याच्या तक्रारीवर गुणवत्तेवर निर्णय घेण्यासाठी हे प्रकरण न्यायाधिकरणाकडे पाठविण्याचा प्रस्ताव ठेवत असल्याने, आम्ही आक्षेपार्ह आदेशात नोंदविलेल्या निष्कर्षावर कोणतीही निरीक्षणे करणे टाळतो, कारण आम्हाला कोणत्याही पक्षाचा पूर्वग्रह करायचा नाही. आम्ही स्पष्ट करतो की वरील निरीक्षणे केवळ प्रथमदर्शनी आहेत आणि रिमांडचे औचित्य सिद्ध करण्यासाठी आहेत . याशिवाय, माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने आरएसडीव्ही फायनान्स प्रायव्हेट लिमिटेडमध्ये निरीक्षण केल्याप्रमाणे., औद्योगिक न्यायालयाने असा निष्कर्ष काढला की प्रादेशिक अधिकारक्षेत्र नाही, गुणवत्तेच्या आधारे या प्रकरणाचा निर्णय घेणे न्याय्य नव्हते. प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावामुळे गुणवत्तेवरील निष्कर्षावर परिणाम झाला आहे असे दिसते.

181. एप्रिल २०१४ मधील आदेश रद्द करण्यात येतो आणि याचिकाकर्त्याची तक्रार क्र. यूएलपी 255/2003 या बाबत औद्योगिक न्यायालयाने गुणदोषानुसार व कायदानुसार निर्णय घ्यावा, म्हणून प्रकरण त्या न्यायालयाकडे परत पाठवण्यात येत आहे.

182. पक्षांनी या प्रकरणात आधीच त्यांचे पुरावे सादर केले आहेत आणि जोपर्यंत पुढील पुराव्यासाठी खटला तयार केला जात नाही तोपर्यंत औद्योगिक न्यायालयाला त्याच्या गुणवत्तेवर तक्रारीचा विचार करण्याचे आणि निकाली काढण्याचे निर्देश दिले जातात. या तक्रारीचा आता शक्य तितक्या लवकर निपटारा करावा लागेल आणि कोणत्याही

परिस्थितीत, पक्षकारांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत औद्योगिक न्यायालयासमोर ठेवल्यानंतर सहा महिन्यांच्या आत प्रकरण निकाली काढावे लागेल. प्रतिवादी नियोक्त्याने हा आदेश अपलोड करण्यात आलेल्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत अर्जदारास रुपये ५०,०००/- इतक्या खर्चाची रक्कम अदा करावी.

2008 ची रिट याचिका क्रमांक 798

183. 2008 च्या रिट याचिका क्रमांक 798 संदर्भात, नोंदीवरून असे दिसून येते की एमआरटीयू कायद्याच्या तरतुदींनुसार मुंबई येथील कामगार न्यायालयात अन्यायकारक कामगार पद्धतींच्या अंदाजे 50 तक्रारी दाखल करण्यात आल्या होत्या. सुमारे 27 तक्रारी न्यायालयाबाहेर निकाली काढण्यात आल्या आणि उर्वरित 23 तक्रारींवर मुंबई येथील कामगार न्यायालयाने एका सामायिक आदेशाद्वारे निर्णय दिला. प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावाचा आक्षेप कामगार न्यायालयाने फेटाळून लावला.

184. हे इतर गोष्टींसह होते कारण मुख्य किंवा प्रशासकीय कार्यालय अंकलेश्वर येथे हलविण्यात आले आहे या दाव्याचे समर्थन करण्यासाठी कोणताही पुरावा सादर करण्यात नियोक्ता अपयशी ठरला होता. मालकाने औद्योगिक न्यायालयासमोर सामायिक आदेशाला आव्हान दिले. प्रादेशिक अधिकार क्षेत्रासंबंधीच्या निष्कर्षात औद्योगिक न्यायालयाने हस्तक्षेप केला नाही. तथापि, गुणवत्तेच्या आधारे, औद्योगिक न्यायालयाने कामगार

न्यायालयाचा आदेश रद्द केला आणि असे म्हटले की यात कोणतीही अनुचित कामगार प्रथा नाही.

185. श्री भट यांनी असा युक्तिवाद केला की मालकाने प्रादेशिक कार्यक्षेत्राबाबत कामगार न्यायालय आणि औद्योगिक न्यायालयाच्या समवर्ती निष्कर्षांना विरोध करण्यासाठी पुढील पावले उचलली नाहीत. तथापि, या याचिकेत, ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा हवाला देत कामगार न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राला आव्हान देणारे प्रतिज्ञापत्र सादर करण्यात आले आहे.

186. या प्रकरणात, कर्मचाऱ्यांचे प्रतिनिधित्व करणारे श्री भट आणि नियोक्त्याचे प्रतिनिधित्व करणारे श्री सावंत यांनी केवळ प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या मुद्द्यावर लक्ष केंद्रित केले आणि गुणवत्तेवर नाही. म्हणूनच, आम्हाला असे आढळले आहे की प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावावर आधारित नियोक्त्याचा आक्षेप असमर्थनीय आहे/होता, आम्ही विद्वान वकिलांच्या या प्रतिपादनाशी सहमत आहोत की माननीय एकल न्यायमूर्ती यांनी आव्हानग्रस्त आदेशावरील आक्षेपांचे गुणदोषांच्या आधारे सर्वोत्तम निराकरण केले आहे.

187. पक्षकारांनी या उद्देशासाठी प्रशासकीय बाजूने काही आदेश प्राप्त करावे की नाही याचा विचार करावा आणि त्यानुसार योग्य ती पावले उचलली पाहिजेत. त्यानुसार, आम्ही

औद्योगिक न्यायालयाच्या निष्कर्षाला आव्हान देणाऱ्या या याचिकेतील सुनावणी पुढे ढकलतो की पक्षांना प्रशासकीय बाजूने आदेश मिळविण्यास सक्षम करण्यासाठी अन्यायकारक कामगार प्रथेचे कोणतेही प्रकरण तयार केले गेले नाही.

2010 ची रिट याचिका क्रमांक 1643

188. 2010 च्या रिट याचिका क्रमांक 1643 मध्ये, याचिकाकर्ते, वैद्यकीय प्रतिनिधी यांना, मुंबईतील नियोक्त्याच्या मुख्य कार्यालय / नोंदणीकृत कार्यालयातून नियुक्ती पत्र आणि समाप्ती पत्र प्राप्त झाले.

189. याचिकाकर्त्याने केस क्र. [यूएलपी] 52 ऑफ 2002 इंदूर येथील कामगार न्यायालयासमोर, ज्यामध्ये नियोक्त्याने इंदूर येथील कामगार न्यायालयात प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नसल्याच्या कारणास्तव तक्रारीवर विचार करण्यासाठी प्राथमिक आक्षेप घेतला.

190. श्री नागले यांनी सादर केले की इंदूरमधील कामगार न्यायालयाने 16 फेब्रुवारी 2006 च्या आदेशानुसार प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या अभावामुळे कार्यवाही निकाली काढली. परिणामी, याचिकाकर्त्याचा वाद शेवटी औद्योगिक निर्णयासाठी योग्य सरकारने मुंबईतील कामगार न्यायालयाकडे पाठविला.

191. श्री नागले यांनी 10 फेब्रुवारी 2010 रोजीच्या आक्षेपार्ह निवाड्याच्या परिच्छेद 3 चा संदर्भ देऊन सादर केले की सामंजस्याच्या प्रक्रियेदरम्यानही, नियोक्त्याने लेखी दिले की ते मुंबईतील कार्यवाहीच्या संदर्भात प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या मुद्द्यावर दबाव आणत नाहीत.

192. श्री नागले यांनी सादर केले की, अन्यथाही, नोंदीवरून असे दिसून येते की याचिकाकर्त्याची नियुक्ती मुंबईतील मुख्य कार्यालयातून करण्यात आली होती आणि त्याचा पगार देखील मुंबईतून दिला जात होता. कारणे दाखवा नोटीस, आरोपपत्र आणि बडतर्फीचा आदेश मुंबईतून जारी करण्यात आला. या सर्व बाबींचा विचार करून, श्री. नागले यांनी सादर केले की महाराष्ट्र सरकारने केलेला संदर्भ सक्षम आहे.

193. नोंदीवरून असे दिसून येते की, असे असूनही, नियोक्त्याने याचिकाकर्त्याच्या नोकरीची साइट इंदूरमध्ये असल्याचा आरोप करून संदर्भ देण्याच्या महाराष्ट्र सरकारच्या क्षमतेचा मुद्दा उपस्थित केला आणि म्हणूनच, गॅलक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाने घालून दिलेला कायदा लक्षात घेता, महाराष्ट्र सरकार संदर्भ देण्यास सक्षम नव्हते असे नमूद केले.

194. कामगार न्यायालयाने त्यानुसार हा मुद्दा तयार केला, की त्याला संदर्भ चालविण्याचा प्रादेशिक अधिकार आहे की नाही. 10 फेब्रुवारी 2010 रोजीच्या आक्षेपार्ह निवाड्याद्वारे,

कामगार न्यायालयाने असा निष्कर्ष काढला की महाराष्ट्र सरकारने दिलेला संदर्भ अकार्यक्षम असल्याने प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राचा अभाव आहे. संपूर्ण तर्क गॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयावर आधारित आहे.

195. आता गॅक्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाचा निर्णय अप्रत्यक्षपणे रद्द केला गेला आहे, त्यामुळे आक्षेपार्ह निर्णय बाजूला ठेवावा लागेल. तथापि, या कारणास्तव देखील, आक्षेपार्ह निवाडा बाजूला ठेवावा लागेल कारण औद्योगिक वादाशी संबंध असलेले राज्य सरकार संदर्भ देण्यास सक्षम आहे असे मानणाऱ्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या अनेक निर्णयांकडे दुर्लक्ष केले गेले.

196. या प्रकरणात, नोंदी दर्शवितात की याचिकाकर्त्याची नियुक्ती करण्यात आली होती आणि त्याने मुंबईतील मुख्य कार्यालयातून वेतन दिले होते. कारणे दाखवा नोटीस, आरोपपत्र आणि अखेरीस बडतर्फीचे पत्रही मुंबईतील मुख्य कार्यालयाने जारी केले. महाराष्ट्र सरकारला संदर्भित करण्याचे अधिकार क्षेत्र देण्यासाठी हे पुरेसे होते. कामगार न्यायालयाने कायद्याच्या बाबतीत आणि प्रत्यक्षात असे मानून स्वतः ला चुकीचे निर्देशित केले की त्याला कोणतेही प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नाही कारण महाराष्ट्र सरकार संदर्भ देण्यास सक्षम नाही. असा शोध विकृतीमुळे दूषित होतो आणि हस्तक्षेपाची हमी देतो.

197. या सर्व गोष्टींव्यतिरिक्त, या प्रकरणात, जर आपण मालकाच्या वर्तनाबद्दल खेद व्यक्त केला नाही तर आपण आपल्या कर्तव्यात अपयशी ठरणार आहोत. जेव्हा कर्मचाऱ्याने इंदूर न्यायालयाकडे निवारणाची मागणी केली, तेव्हा मालकाने असा युक्तिवाद केला की इंदूर न्यायालयांचे अधिकार क्षेत्र नाही आणि कारवाईचे कारण मुंबईत उद्भवले आहे.

198. जेव्हा याचिकाकर्त्याने मुंबईतील प्राधिकरण/न्यायालयांकडून निवारणाची मागणी केली, तेव्हा मालकाने एक तुटक चेहरा केला आणि महाराष्ट्र सरकार किंवा मुंबईतील न्यायालयाला प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नव्हते असे कथन केले. प्रादेशिक कार्यक्षेत्राबाबत आक्षेप घेतला जाणार नाही, असे कामगार आयुक्तांसमोर लेखी नमूद केल्यानंतर हे घडले. अशा डावपेचांद्वारे याचिकाकर्त्याला गेल्या 17 ते 18 वर्षांपासून गुणवत्तेवर निर्णय नाकारला गेला आहे. हा प्रयत्न स्पष्टपणे याचिकाकर्त्याला थकवण्याचा आहे, जो अशा खटल्याचा आणि विलंबाचा सामना करू शकत नाही.

199. म्हणूनच, आम्ही 10 फेब्रुवारी 2010 रोजीचा आक्षेपार्ह निर्णय बाजूला ठेवतो आणि 2006 चा संदर्भ आयडीए क्रमांक 174 मुंबई येथील 7 व्या कामगार न्यायालयासमोर पुनर्संचयित करतो आणि पक्षकारांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत दाखल केल्याच्या

तारखेपासून जास्तीत जास्त एक वर्षाच्या आत शक्य तितक्या लवकर आणि कोणत्याही परिस्थितीत हा संदर्भ गुणवत्तेवर निकाली काढण्याचे निर्देश देतो.

200. नियोक्ता-प्रतिवादी-मेसर्स ल्युपिन इंडस्ट्रीज लिमिटेडला या आदेशाच्या अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत या प्रकरणात याचिकाकर्त्याला रु. 1 लाख खर्च देण्याचे निर्देश देण्यात येत आहेत.

2010 ची रिट याचिका क्रमांक 2477

201. 2010 च्या रिट याचिका क्रमांक 2477 मध्ये, याचिकाकर्त्याने एमआरटीयू कायद्यांतर्गत मुंबई येथील कामगार न्यायालयात प्रतिवादी-नियोक्ताद्वारे सुमारे 57 कर्मचाऱ्यांच्या बदल्या आणि काढून टाकण्याबाबत तक्रार दाखल केली. हे औद्योगिक न्यायालयासमोर 2001 च्या यूएलपी क्रमांक 203 म्हणून नोंदणीकृत होते. मुंबई औद्योगिक न्यायालयाने अंतरिम दिलासा नाकारला. तथापि, या न्यायालयाने 12 जून 2003 च्या आदेशानुसार 2001 च्या रिट याचिका क्रमांक 1228 मध्ये हा आदेश मागे घेतला.

202. हे प्रकरण औद्योगिक न्यायालयात प्रलंबित असताना 36 कर्मचाऱ्यांची सेवा खंडित करण्यात आली होती. म्हणूनच, याचिकाकर्त्यांना कामगार न्यायालय, मुंबई येथे 2003 चा

तक्रार क्रमांक 379 दाखल करण्यास भाग पाडले गेले, ज्यात अन्यायकारक कामगार प्रथेच्या कारणास्तव समाप्तीला आव्हान देण्यात आले.

203. या प्रकरणात, असे दिसून येत नाही की नियोक्त्याने प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राच्या आधारे कोणताही आक्षेप घेतला आहे. याचिकाकर्त्याच्या पुराव्याचा निष्कर्ष काढण्याची परवानगी देण्यात आली. प्रतिवादी-नियोक्त्याच्या वतीने पुरावे सादर केले जात असताना, गॅल्क्सोस्मिथक्लाइन (सुप्रा) वर अवलंबून राहून कामगार न्यायालयाच्या प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावर प्रश्न विचारण्यासाठी एक प्रतिज्ञापत्र / अर्ज दाखल करण्यात आला .

204. कामगार न्यायालयाने 19 मे 2009 च्या आदेशानुसार प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावर आधारित आक्षेप कायम ठेवला आणि याचिकाकर्त्याची तक्रार क्रमांक 379 2003 फेटाळून लावली. याचिकाकर्त्याने 2009 चा पुनरीक्षण अर्ज क्रमांक 134 म्हणून औद्योगिक न्यायालयासमोर स्थापित केले. औद्योगिक न्यायालयाने 09 ऑगस्ट 2010 च्या आदेशानुसार हे देखील फेटाळून लावले. म्हणूनच, ही याचिका.

205. गॅल्क्सोस्मिथक्लाइनच्या प्रकरणात विभागीय खंडपीठाचा निर्णय अंतर्भूतपणे नाकारला गेला आहे, असे मानून, 19 मे 2009 आणि 09 ऑगस्ट 2010 रोजीचे आक्षेपार्ह आदेश बाजूला ठेवले पाहिजेत आणि ते याद्वारे बाजूला ठेवले आहेत. शिवाय, आम्ही असे निरीक्षण करतो की या प्रकरणात, प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावरील आक्षेप सुरुवातीच्या

टप्प्यावर उपस्थित केले गेले नाहीत. कामगार न्यायालयाने पुरावे मोठ्या प्रमाणात ऐकल्यानंतर हा आक्षेप उशिरा उपस्थित करण्यात आला. नियोक्त्याने कोणताही पूर्वग्रह किंवा न्यायाचे अपयश दर्शविले नाही. अशा आक्षेपाची दखल घेतली जाऊ नये किंवा त्याचे समर्थन केले जाऊ नये याचे हे एक अतिरिक्त कारण आहे.

206. त्यानुसार, आम्ही 19 मे 2009 आणि 09 ऑगस्ट 2010 रोजीचे आक्षेपार्ह आदेश बाजूला ठेवले आणि याचिकाकर्त्याची तक्रार क्रमांक 379 ऑफ 2003 मुंबई येथील कामगार न्यायालयासमोर पुनर्संचयित केली. कामगार न्यायालयाने आता या तक्रारीचा निकाल शक्य तितक्या लवकर आणि कोणत्याही परिस्थितीत, पक्षकारांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत सादर केल्याच्या एका वर्षाच्या आत निकाली काढली पाहिजे.

207. प्रतिवादी नियोक्त्याने हा आदेश अपलोड करण्यात आलेल्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत अर्जदारास रुपये ५०,०००/- इतक्या खर्चाची रक्कम अदा करावी.

2015 ची रिट याचिका क्रमांक 2893

208. 2015 च्या रिट याचिका क्रमांक 2893 मध्ये, याचिकाकर्ता - युनियन वैद्यकीय प्रतिनिधींचे प्रतिनिधित्व करते ज्यांची बदली करण्यात आली होती. याचिकाकर्त्याने असा दावा केला आहे की अशा बदल्या नियोक्त्याच्या "डीयुनियनायझेशन" साध्य करण्याच्या

घोषित उद्दीष्टाच्या अनुषंगाने होत्या. काही वैद्यकीय प्रतिनिधींना देखील काढून टाकण्यात आले. बदल्या आणि समाप्तीचे आदेश महाराष्ट्र राज्याबाहेरील वैद्यकीय प्रतिनिधींना देण्यात आले असले तरी बदली आणि समाप्तीचा निर्णय मुंबईत घेण्यात आला.

209. म्हणूनच, याचिकाकर्त्यांनी मुंबई येथील औद्योगिक न्यायालयात 2003 चा यूएलपी क्रमांक 486 दाखल केला. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचा विचार करून, प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र नसल्याच्या कारणास्तव औद्योगिक न्यायालयाने हे फेटाळून लावले.

210. नोंदीवरून असे दिसून आले आहे की याचिकाकर्त्यांच्या नेमणुका मुंबईतून करण्यात आल्या होत्या. मुंबईतून नियंत्रणाचा वापर केला जात होता. पगार मुंबईतून मिळत असे. या समझोत्यावर मुंबईत सहा झाल्या; तेथे बदली आणि समाप्तीचे आदेशही जारी करण्यात आले. वरील तथ्ये लक्षात घेता, प्रादेशिक अधिकारक्षेत्राशी संबंधित निष्कर्ष विकृतीने ग्रस्त आहेत. तथापि, असे दिसते की औद्योगिक न्यायालयाने ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयाचे पालन केले आहे.

211. ग्लॅक्सोस्मिथक्लाइनमधील विभागीय खंडपीठाचा निर्णय अंतर्भूतपणे नाकारला गेला आहे हे आता स्थापित केल्यावर, 10 मार्च 2015 रोजीचा आक्षेपार्ह आदेश याद्वारे बाजूला ठेवला जातो. 2003 ची तक्रार यूएलपी क्रमांक 486 औद्योगिक न्यायालयाच्या

फाईलमध्ये पुनर्संचयित केली गेली आहे, जी शक्य तितक्या लवकर त्याच्या गुणवत्तेवर तक्रारीचा निर्णय घेईल आणि कोणत्याही परिस्थितीत, पक्षांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत सादर केल्याच्या तारखेपासून एका वर्षाच्या आत.

212. प्रतिवादी नियोक्त्याने हा आदेश अपलोड केल्यापासून चार आठवड्यांच्या आत याचिकाकर्त्याला रु. 50,000/- चा खर्च अदा करावा.

निष्कर्ष

213. अशा प्रकारे, आम्ही खालील आदेश पारित करून या सर्व प्रकरणांची विल्हेवाट लावतो:

(A) 2009 चे अपील क्रमांक 585 :-

- (i) 2009 च्या अपील क्रमांक 585 ला परवानगी आहे.
- (ii) 03 नोव्हेंबर 2009 रोजी विद्वान एकल न्यायाधीशांचा आक्षेपार्ह निर्णय आणि आदेश बाजूला ठेवण्यात आला आहे आणि याचिकाकर्त्याची तक्रार 2003 ची यूएलपी क्रमांक 134 मुंबई येथील कामगार न्यायालयाच्या फाईलमध्ये पुनर्संचयित केली गेली आहे.

(iii) कामगार न्यायालयाला निर्देश देण्यात आले आहेत की त्यांनी या तक्रारीची स्वतः च्या गुणवत्तेनुसार आणि कायदानुसार शक्य तितक्या लवकर आणि कोणत्याही घटनेत, पक्षांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत सादर केल्याच्या तारखेपासून एक वर्षाच्या आत निकाली काढावे;

(iv) याशिवाय, प्रतिवादी - मेसर्स नोव्हार्टिस इंडिया लिमिटेड यांना हा आदेश अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत अपीलकर्त्याला रु. 50,000/- चा खर्च देण्याचे निर्देश देण्यात आले आहेत.

(B) 2015 ची रिट याचिका क्रमांक 433

(i) 2015 च्या रिट याचिका क्रमांक 433 ला परवानगी आहे.

(ii) औद्योगिक न्यायालयाचा 21 एप्रिल 2014 रोजीचा निकाल आणि आदेश बाजूला ठेवण्यात आला आहे. याचिकाकर्त्याची तक्रार, 2003 च्या यूएलपी क्रमांक 255, मुंबई येथील औद्योगिक न्यायालयाच्या फाईलमध्ये पुनर्संचयित केली गेली आहे.

(iii) औद्योगिक न्यायालयाला निर्देश देण्यात आले आहेत की त्यांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत सादर केल्याच्या तारखेपासून एक वर्षाच्या आत शक्य तितक्या लवकर

आणि कोणत्याही घटनेत, गुणवत्तेनुसार आणि कायदानुसार तक्रारीची विल्हेवाट लावावी;

(iv) प्रतिवादी - वॉकहार्ट लिमिटेड हा आदेश अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत याचिकाकर्त्याला रु. 50,000 /- चा खर्च देईल.

(C) 2008 ची रिट याचिका क्र.798 :-

(i) 2008 ची रिट याचिका क्रमांक 798 अंशतः परवानगी आहे (परंतु ती निकाली काढली जात नाही) या अर्थाने की कामगार न्यायालय आणि औद्योगिक न्यायालयाचे निष्कर्ष की त्यांना तक्रारीची दखल घेण्याचे प्रादेशिक अधिकार क्षेत्र होते.

(ii) तथापि, विनंतीनुसार, पक्षकारांना प्रशासकीय बाजूने आदेश प्राप्त करण्याचे स्वातंत्र्य आहे की या याचिकेवर विद्वान एकल न्यायाधीशांनी 03 नोव्हेंबर 2007 रोजीच्या आक्षेपार्ह आदेशाला दिलेल्या आव्हानाचा गुणवत्तेवर विचार केला पाहिजे कारण दोन्ही पक्षांच्या विद्वान वकिलांनी या प्रकरणाच्या गुणवत्तेवर कोणताही युक्तिवाद केला नाही आणि सादर केले की हे प्रकरण विद्वान एकल न्यायाधीशांच्या

फाईलमध्ये पुनर्संचयित केले जाऊ शकते प्रादेशिक अधिकारक्षेत्रावर आधारित आक्षेप फेटाळला जाणार होता.

(iii) यूएलपीचे कोणतेही प्रकरण तयार झाले नाही या औद्योगिक न्यायालयाच्या निष्कर्षाला आव्हान देणारी या याचिकेतील सुनावणी 8 डिसेंबर 2025 पर्यंत पुढे ढकलण्यात आली आहे जेणेकरून पक्षकारांना प्रशासकीय बाजूने आदेश मिळू शकतील.

(D) 2010 ची रिट याचिका क्रमांक 1643 :-

- (i) 2010 ची रिट याचिका क्रमांक 1643 मंजूर आहे.
- (ii) 10 फेब्रुवारी 2010 रोजी मुंबई येथील कामगार न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह निर्णय बाजूला ठेवला जातो आणि 2006 चा संदर्भ (आयडीए) क्रमांक 174 मुंबई येथील कामगार न्यायालयाच्या फाईलमध्ये पुनर्संचयित केला जातो.
- (iii) कामगार न्यायालयाला निर्देश देण्यात आले आहेत की त्यांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत सादर केल्याच्या तारखेपासून एका वर्षाच्या आत शक्य तितक्या लवकर आणि कोणत्याही परिस्थितीत, गुणवत्तेवर या संदर्भाची विल्हेवाट लावावी.

(iv) प्रतिवादी - मेसर्स ल्युपिन इंडस्ट्रीज लिमिटेडने हा आदेश अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत याचिकाकर्त्याला रु. 1,00,000 /- चा खर्च अदा करावा.

(E) 2010 ची रिट याचिका क्रमांक 2477 :

(i) 2010 ची रिट याचिका क्र.2477 मंजूर आहे.;

(ii) कामगार न्यायालयाने 2003 च्या तक्रार (यूएलपी) क्रमांक 379 मध्ये 19 मे 2009 रोजी दिलेला आक्षेपार्ह आदेश आणि औद्योगिक न्यायालयाने 2009 च्या पुनरिक्षण अर्ज (यूएलपी) क्रमांक 134 मध्ये 09 ऑगस्ट 2010 रोजी दिलेला आक्षेपार्ह आदेश बाजूला ठेवण्यात आला आहे आणि 2003 ची तक्रार (यूएलपी) क्रमांक 379 मुंबई येथील कामगार न्यायालयाच्या फाइलमध्ये पुनर्संचयित केली आहे.

(iii) कामगार न्यायालयाला निर्देश देण्यात आले आहेत की पक्षकारांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत सादर केल्याच्या तारखेपासून एक वर्षाच्या आत शक्य तितक्या लवकर आणि कोणत्याही घटनेत, या तक्रारीचा निपटारा करावा.

(iv) प्रतिवादी - रॅलिस इंडिया लिमिटेडने हा आदेश अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत याचिकाकर्त्याला रु. 50,000/- /- रुपये अदा करावे.

(F) 2015 ची रिट याचिका क्रमांक 2893 :-

- (i) 2015 ची रिट याचिका क्रमांक 2893 मंजूर आहे.
- (ii) औद्योगिक न्यायालयाने 10 मार्च 2015 रोजी दिलेला आक्षेपार्ह आदेश बाजूला ठेवण्यात आला आहे. 2003 च्या याचिकाकर्त्याची तक्रार (यूएलपी) क्रमांक 486 औद्योगिक न्यायालयाच्या फाईलमध्ये पुनर्संचयित केली गेली आहे.
- (iii) औद्योगिक न्यायालयाला निर्देश देण्यात आले आहेत की त्यांनी स्वतः च्या गुणवत्तेनुसार आणि कायदानुसार शक्य तितक्या लवकर आणि कोणत्याही परिस्थितीत, पक्षांनी या आदेशाची प्रमाणित प्रत सादर केल्याच्या तारखेपासून एक वर्षाच्या आत तक्रारीचा निपटारा करावा.
- (iv) प्रतिवादी - मेसर्स पिरामल हेल्थकेअर लिमिटेड ने हा आदेश अपलोड केल्याच्या तारखेपासून चार आठवड्यांच्या आत याचिकाकर्त्याला रु. 50,000 /- चा खर्च अदा करावा.

214. शेवटी, आणि वरील सर्व कारणांमुळे, आम्ही 2009 च्या अपील क्रमांक 585 ला परवानगी देतो आणि वरील अटींनुसार सर्व संबंधित याचिकांमध्ये [2008 ची रिट याचिका क्र. 798 वगळता] नियम निकाली काढतो.

(अद्वैत एम. सेठना, जे.) (एम.एस. सोनाक, जे.)

215. या टप्प्यावर, नियोक्त्यांचे विद्वान वकील आम्ही नुकतेच जाहीर केलेल्या निर्णय आणि आदेशावर स्थगिती देण्याची प्रार्थना करतात . औद्योगिक आणि कामगार न्यायालयांना प्रादेशिक कार्यक्षेत्र आहे असे मानल्यानंतर, आम्ही कर्मचाऱ्यांच्या तक्रारींच्या गुणवत्तेवर निर्णय घेण्यासाठी केवळ संबंधित न्यायालयांकडे प्रकरणे पाठविली आहेत. या निर्णयास थोडा वेळ लागेल आणि म्हणूनच, आम्ही यापैकी बहुतेक बाबींमध्ये निर्णय पूर्ण करण्यासाठी एक वर्षाचा कालावधी दिला आहे. गेली 15 ते 18 वर्षे कर्मचाऱ्यांना गुणवत्तेच्या आधारावर निवाडा करण्यास नकार देण्यात आला आहे. त्यानुसार, आम्हाला हा निर्णय आणि आदेश थांबविण्याचे कोणतेही चांगले कारण दिसत नाही. त्यामुळे ही विनंती फेटाळण्यात आली आहे.

216. सर्व संबंधितांनी या आदेशाच्या प्रमाणित प्रतीवर कारवाई करणे आवश्यक आहे.

(अद्वैत एम. सेठना, जे.)

(एम.एस. सोनाक, जे.)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X